

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Agata Tatarenko, Szczepan Czarnecki,
Łukasz Lewkowicz, Dominik Héjj

Wpływy Federacji Rosyjskiej w Republice Czeskiej, Republice Słowackiej oraz na Węgrzech

Redakcja Agata Tatarenko

PRACE Instytutu
Europy
Środkowej

Recenzenci dr Anna Szwed-Walczak,
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
dr hab. Robert Rajczyk, Uniwersytet Śląski

Seria Prace Instytutu Europy Środkowej
Numer 8/2020
Redakcja serii Beata Surmacz i Tomasz Stępniewski

Copyright Instytut Europy Środkowej
ISBN 978-83-66413-30-6

Wydawca Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5
20-080 Lublin
www.ies.lublin.pl

Korekta Agnieszka Zajdel
Projekt okładki i skład www.targonski.pl
Fotografie na okładce © Anton Efremov | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)
© stockfoto | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)
© J_UK | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)

Druk www.drukarniaakapit.pl

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Agata Tatarenko, Szczepan Czarnecki,
Łukasz Lewkowicz, Dominik Héjj

Wpływy Federacji Rosyjskiej w Republice Czeskiej, Republice Słowackiej oraz na Węgrzech

Redakcja Agata Tatarenko

Spis treści

STRESZCZENIE	7
WNIOSKI	9
Agata Tatarenko	
Wstęp	13
Szczepan Czarnecki	
Wpływy rosyjskie w Republice Czeskiej	25
Uwarunkowania wpływów Rosji w Czechach	25
Rosyjskie wpływy polityczne i społeczne	28
Wpływy gospodarcze	38
Bezpieczeństwo: wpływy militarne i cyberprzestrzeń	44
Wnioski	52
Bibliografia	55

Łukasz Lewkowicz

Wpływy rosyjskie w Republice Słowackiej	63
Uwarunkowania obecności rosyjskiej na Słowacji	63
Wpływy polityczne	66
Wpływy gospodarcze	72
Wpływy kulturowe	78
Wpływy militarne	82
Wnioski	87
Bibliografia	90

Dominik Héjj

Wpływy rosyjskie na Węgrzech	93
Uwarunkowania obecności rosyjskiej na Węgrzech	93
Wpływy polityczne	95
Wpływy gospodarcze	101
Wpływy kulturowe	112
Bezpieczeństwo	115
Wnioski	121
Bibliografia	123

STRESZCZENIE

Europa Środkowa z uwagi na uwarunkowania geopolityczne jest szczególnym obszarem rosyjskich wpływów. Na przestrzeni ostatnich lat wpływy te nasiliły się po wybuchu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w 2014 r., kiedy to Federacja Rosyjska dążyła do destabilizacji państw UE i NATO w obliczu nałożonych sankcji. Cel ten wpisuje się w długofalową politykę Rosji w obszarze euroatlantyckim. Rosja oddziałuje na sytuację w regionie przy pomocy podobnych instrumentów i mechanizmów, jednak dobór konkretnych narzędzi i częstotliwość ich stosowania uzależnione są od specyfiki każdego z państw, zwłaszcza od jego słabych punktów.

W przypadku Słowacji jest to brak dywersyfikacji źródeł energii, w Czechach – liczna reprezentacja dyplomatyczna, finansowanie i wsparcie ideologiczne dla środowisk eurosceptycznych i antynatowskich, zaś na Węgrzech – rozbudowana sieć relacji, w tym zarówno politycznych, jak i w sektorze prywatnym. Z analiz przeprowadzonych na potrzeby tej pracy wynika, że strategicznym celem polityki Rosji w Europie Środkowej jest zwiększenie uzależnienia od dostaw surowców energetycznych przy zmniejszającym się oddziaływaniu poprzez mechanizmy militarne. Równolegle należy podkreślić intensyfikację oddziaływania polityki informacyjnej Rosji w regionie przy pomocy różnych narzędzi i środków. Dodatkowego argumentu polityce Rosji w Europie Środkowej dostarcza wspólne dziedzictwo historyczne, które jest wykorzystywane w realizacji bieżących celów politycznych.

WNIOSKI

Republika Czeska

Działania Federacji Rosyjskiej w Republice Czeskiej mają założenia destabilizacyjne. Zakładają one rozluźnienie więzi politycznych z państwami Europy Zachodniej w zakresie integracji europejskiej oraz osłabienie współpracy na rzecz bezpieczeństwa w ramach NATO.

Podjęmowane przez Federację Rosyjską działania, mające na celu uzyskanie w Czechach wpływu na poziomach politycznym, ekonomicznym i społecznym, charakteryzują się szerokim spektrum wykorzystywanych narzędzi i instrumentów. Charakter rosyjskiej aktywności w Czechach stanowi proces, który podlega przemianom związanym ze zmieniającą się sytuacją społeczną i polityczną zarówno w tym państwie, jak i na arenie międzynarodowej.

Podstawowym instrumentem wpływu wykorzystywanym przez Federację Rosyjską w Czechach są szeroko rozwinięte struktury wywiadowcze, tworzone m.in. przez pracowników rosyjskiej misji dyplomatycznej w Czechach. Ich zadaniem jest przenikanie do struktur administracji rządowej Czech i uzyskiwanie informacji dotyczących m.in. gospodarki, energetyki oraz wiedzy specjalistycznej w zakresie nowych technologii.

Zachodzący postęp technologiczny znacząco poszerzył zakres rosyjskich działań w Czechach. Klasyczne dla Rosji instrumenty wpływu, jakimi są działania służb wywia-

dowczych czy presja w sektorze energetycznym, zostały poszerzone o szereg działań w cyberprzestrzeni w zakresie dezinformacji i cyberprzestępczości.

Republika Słowacka

Poziom rosyjskich wpływów politycznych na Słowacji zmienił się w czasie. Za najbardziej prorosyjskiego premiera współczesnej Słowacji uważa się Vladimíra Mečiara, który był szefem trzech rządów w latach 1992-1998. W okresie rządów Mikuláša Dzurindy (1998-2006) Słowacja przystąpiła do struktur europejskich i transatlantyckich. Ambiwalentny stosunek do Rosji mieli premierzy Robert Fico (2006-2010) i Peter Pellegrini (2012-2020).

Słowacja jest wciąż państwem w dużym stopniu uzależnionym od dostaw rosyjskiej ropy, gazu ziemnego oraz technologii i paliwa jądrowego. Tak wysoki stopień uzależnienia stanowi spuściznę po czasach komunizmu. Należy jednak podkreślić, że Słowacja przez wiele lat nie wprowadzała istotnych działań zmierzających do zmiany tej niekorzystnej sytuacji. Inwestycje podejmowane przez słowackie władze po kryzysie gazowym z 2009 r. sprawiły, że Słowacja nie jest już skazana na współpracę z Rosją.

Federacja Rosyjska wykorzystuje w swoich działaniach dezinformacyjnych wobec Słowacji ideologię panslawizmu. Współczesny słowacki dyskurs polityczny często charakteryzuje quasi-rusofilia. Bardzo aktywne są różnego rodzaju alternatywne prorosyjskie media. Na słowackiej scenie po-

litycznej coraz większe znaczenie odgrywają partie skrajnie prawicowe i antyzachodnie. W ostatnich latach Słowacja doświadcza również silnego wpływu paramilitarnych grup prorosyjskich.

Węgry

Federacja Rosyjska relacje z Węgrami buduje przede wszystkim na uzależnieniu energetycznym. Przejawem tego są wieloletnie kontrakty gazowe, dzięki którym Węgrzy płacą bardzo niskie stawki za gaz, oraz kredyt na rozbudowę elektrowni atomowej w Paksu, który z perspektywy czasu został oceniony jako nieopłacalny.

Dzięki przeniesieniu Międzynarodowego Banku Inwestycyjnego do Budapesztu Federacja Rosyjska stworzyła przyczółek do prowadzenia także działalności wywiadowczej w UE. Dzieje się tak, ponieważ instytucja ta otrzymała status placówki dyplomatycznej i została wyłączona spod jakiegokolwiek kontroli państwa węgierskiego.

Relacje z Federacją Rosyjską, poza wymiarem politycznym i ekonomicznym, skupiają się na podkreślaniu wspólnej tożsamości chrześcijańskiej, a także działalności na rzecz chrześcijan. O ile sankcje mają wymiar polityczny i umożliwiają wykluczenie Rosji z gry europejskiej, o tyle nie sposób wykluczyć Rosji z tego samego kręgu cywilizacyjnego.

Agata Tatarenko

Wstęp

W kontekście przeszłych i teraźniejszych mocarstwowych ambicji Rosji Europa Środkowa zajmuje szczególne miejsce. Określana przez wielu znawców problemu jako strategiczne przedpole imperium, przez lata stanowiła obszar szczególnego zainteresowania i wpływów Rosji. W XX w. przypieczętował je ład jałtański. Po jego upadku możliwości oddziaływania Rosji na sytuację w tym regionie zostały silnie ograniczone. Rozwiązano szereg organizacji, które służyły Moskwie do „koordynowania” współpracy gospodarczej i militarnej państw podporządkowanych ZSRR, takich jak Rada Współpracy Gospodarczej lub Układ Warszawski. Większość

państw bloku wschodniego w polityce zagranicznej obrała kierunek zachodni – integrację ze strukturami NATO i Unii Europejskiej. Jednak nie oznacza to, że Rosja zrezygnowała z zainteresowania Europą Środkową, w tym w trzech kluczowych obszarach: politycznym, militarnym i gospodarczym. Modyfikacja narzędzi i instrumentów pozwoliła FR na częściową odbudowę strefy wpływów w regionie. Określenie ich obecnego kształtu oraz rekonstrukcja omawianego procesu stanowią zadania tej pracy. Zmiana porządku geopolitycznego w Europie wyznacza jej horyzont czasowy.

Problem wpływu FR w Europie Środkowej został przeanalizowany przez autorów poszczególnych części na przykładzie Republiki Czeskiej, Republiki Słowackiej i Węgier. Państwa te stanowią interesującą płaszczyznę do analizy porównawczej z co najmniej kilku powodów. Każde z trzech wybranych państw we własnych dyskursach tożsamościowych podkreśla znaczenie trudnego położenia geopolitycznego, tj. funkcjonowania w strefie wpływów Rosji¹. Republika Czeska, Słowacja i Węgry przeszły podobną drogę w okresie demokracji ludowych oraz transformacji ustrojowej i gospodarczej, co skłoniło je do podjęcia współpracy najpierw w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego, a następnie Grupy

¹ Zob. szerzej: A. Stolarz, „Niežnośny ciężar historii?” *Dyskurs środkowoeuropejski od lat osiemdziesiątych do współczesności*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2013, t. 11, z. 1, s. 23-40.

Wyszehradzkiej (V4). Spoiwem V4² były zbieżne główne cele polityki zagranicznej – wstąpienie do Unii Europejskiej (UE) i NATO. Był to również podstawowy punkt sporny w relacjach między omawianymi państwami a Rosją, która postrzegała rozszerzenie NATO na Wschód jako największy błąd ze strony Europy Środkowej i bezpośrednie zagrożenie. Jednocześnie Republika Czeska, Słowacja i Węgry stanęły przed podobnym zadaniem poradzenia sobie na gruncie politycznym, gospodarczym, militarnym oraz kulturowo-symbolicznym z dziedzictwem okresu sowieckiego. Państwa te musiały również zredefiniować stosunki z Rosją.

Prezentowana analiza pokazuje, że na przestrzeni ostatnich 30 lat relacje Republiki Czeskiej, Słowacji i Węgier z Rosją kształtowały się w różny sposób. Taki stan rzeczy był z jednej strony efektem partykularnych interesów poszczególnych państw, z drugiej – skutkiem polityki zagranicznej prowadzonej przez Rosję po 1989 r., zwłaszcza w latach 90., którą można określić jako próbę atomizowania regionu, a więc osłabiania związków pomiędzy poszczególnymi państwami. W praktyce polegało to np. na prowadzeniu rozmów

² Przygotowana analiza nie dotyczy Grupy Wyszehradzkiej jako całości, z rozważań została wyłączona Polska. Wynika to z faktu, że Czechy, Słowacja i Węgry, nawet z uwzględnieniem wewnętrznych różnic, mają całkowicie odmienne relacje z Rosją niż Polska. Jednocześnie taki wybór wynika z profilu Instytutu Europy Środkowej, w ramach którego powstała ta publikacja. Warto podkreślić, że V4 działa w tych obszarach, w których ma wspólne stanowisko, zaś Rosja nie jest jednym z nich.

dwustronnych i zawieraniu z każdym z państw umów o takim samym charakterze³.

O tym, że relacje Republiki Czeskiej, Słowacji i Węgier z FR są różne, dobitnie świadczą sytuacje kryzysowe, w tym konflikt Rosji z Gruzją w 2008 r. oraz Rosji z Ukrainą w 2014 r. Reakcje na przywołane konflikty są, rzecz jasna, wynikiem polityki zagranicznej państw, jednak można je postrzegać także jako wypadkową wpływów FR. Ówcześni prezydenci Republiki Słowackiej i Republiki Czeskiej, Ivan Gašparovič i Václav Klaus, oraz słowacki premier Robert Fico oskarżyli Gruzję o odpowiedzialność za konflikt zbrojny, zaś ówczesny prezydent Węgier László Sólyom preferował neutralność wobec konfliktu rosyjsko-gruzińskiego⁴.

Konflikt Rosji z Ukrainą zapoczątkowany w 2014 r. oraz jego przebieg mają fundamentalne znaczenie dla regionu. O ile premier Republiki Czeskiej Andrej Babiš kilkakrotnie wyraził poparcie dla Ukrainy, w tym w trakcie oficjalnej wizyty w 2019 r.⁵, o tyle stanowisko władz Słowacji pod rządami Roberta Ficy było o wiele bardziej zbilansowane. Można sądzić, że wynikało w pierwszej kolejności z uzależnienia

³ Zob. szerzej: *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bielen, M. Raś, Warszawa 2008; por. A. Bryc, *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004.

⁴ A. Romanowska, *Grupa Wyszehradzka wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę*, Warsaw Institute, <https://warsawinstitute.org/pl/grupa-wyszehradzka-wobec-rosyjskiej-agresji-na-ukraine/> [30.05.2020].

⁵ A. Tatarenko, *Wizyta czeskiej delegacji w Kijowie z gospodarką w tle*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 82, <https://ies.lublin.pl/komentarze/wizyta-czeskiej-delegacji-w-kijowie-z-gospodarka-w-tle-82-82-2019> [11.06.2020].

Słowacji od zaopatrzenia w gaz ziemny i ropę. Gdy podczas kryzysu gazowego w 2009 r. Rosja odcięła dostawy gazu na Ukrainę, co zakłóciło zaopatrzenie w energię na Słowacji, ówczesny premier tego państwa Robert Fico obarczył odpowiedzialnością za taki stan rzeczy Ukrainę. Warto dodać, że prezydent Republiki Czeskiej w swoich wypowiedziach reprezentował odmienne stanowisko niż premier tego państwa. Z kolei premier Węgier Viktor Orbán systematycznie krytykuje sankcje nałożone na Rosję w następstwie aneksji Krymu w 2014 r.

Wybrane studia przypadków pokazały, że FR buduje swoją strefę wpływów w Republice Czeskiej, na Słowacji i na Węgrzech przy pomocy tych samych instrumentów wpływu. Są to: liczna reprezentacja dyplomatyczna, siatki wywiadowcze, finansowanie i wsparcie ideologiczne dla środowisk eurosceptycznych i antynatowskich, naciski energetyczne oraz odwoływanie się do wspólnych wartości i idei (szukanie porozumienia wspólnotowego). W warunkach rozwoju technologicznego i cyfryzacji ważnym elementem w rosyjskim aparacie wywierania wpływu są narzędzia polityki informacyjnej, a więc stacje informacyjne, portale internetowe, instytucje, które rozpowszechniają narracje zgodne z polityką Rosji. Zjawisko to można zaobserwować wyraźnie na przykładzie Republiki Czeskiej. Jednocześnie dobór konkretnych narzędzi i częstotliwość ich stosowania uzależnione są od specyfiki każdego z państw, zwłaszcza jego roli i znaczenia w realizacji strategicznych celów polityki FR.

Z analiz przeprowadzonych na potrzeby tej pracy wynika, że do strategicznych celów polityki Rosji w Europie Środkowej należy zwiększenie dostaw energii. Ropa, gaz, paliwo jądrowe i technologie jądrowe są integralną częścią rosyjskiej strategii oddziaływania w regionie. Jak pokazuje analiza przeprowadzona przez Łukasza Lewkowicza, dobrym przykładem obrazującym taki stan rzeczy jest Słowacja, która niemal zupełnie uzależniona jest od dostaw energii i technologii z Rosji. W raporcie Słowackiej Służby Informacyjnej (sł. *Slovenská informačná služba*) bezpieczeństwo energetyczne tego kraju jest określone jako priorytet, zaś brak dywersyfikacji źródeł ropy i gazu – jako jedno z podstawowych zagrożeń⁶. Jednocześnie władze Słowacji jak dotąd nie zmieniły tej sytuacji. Również Węgry w swojej polityce energetycznej w dużym stopniu są uzależnione od Rosji. Jak słusznie zauważa Dominik Héjj, Węgry wpisują się w działania Rosji, których celem jest zwiększanie wpływów w Europie poprzez maksymalizację uzależnienia energetycznego głównie państw Europy Środkowej⁷. Problem ten dotyczy także Republiki Czeskiej, choć w mniejszym stopniu – jak dowodzi Szczepan Czarnecki. Czechy znajdują się w grupie państw UE o mniejszej średniej zależności energetycznej,

⁶ SIS, *Správa o činnosti SIS za rok 2017*, <https://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti-2018.html> [30.05.2020].

⁷ Na ten temat zob. także: D. Héjj, *Polityka energetyczna Węgier uzależniona od Rosji*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 83, <https://ies.lublin.pl/komentarze/polityka-energetyczna-wegier-uzalezniona-od-rosji-83-83-2019> [3.05.2020].

jednocześnie posiadają jeden z najdynamiczniej rozwijających się wskaźników wzrostu zależności energetycznej ze wszystkich państw członkowskich UE. Warto dodać, że państwo to w przypadku dostaw gazu stara się zachować dywersyfikację źródeł dostaw.

Ważnym elementem oddziaływania Rosji na obszarze objętym analizą jest destabilizacja, zarówno w wymiarze regionalnym, jak i poza nim. Wynika to z długoterminowego i jednego z głównych celów polityki zagranicznej Rosji w obszarze euroatlantyckim, którym jest zachwianie zachodniego porządku rzeczywistości, a więc destabilizacja UE i NATO. Mechanizmy te można było obserwować już na początku lat 90., o czym wspomniano wyżej. W rozdziale poświęconym Węgrom Dominik Héjj zauważa, że zacieśniona współpraca władz węgierskich z rosyjskimi była wielokrotnie krytykowana przez amerykańskie służby. W tym kontekście warto przypomnieć, że Węgry regularnie sprzeciwiały się sankcjom nałożonym na Rosję w następstwie aneksji Krymu. Wśród argumentów wypowiedzianych przez Viktora Orbána padło stwierdzenie, że odpowiedzią na działania militarne nie mogą być działania gospodarcze, a główne koszty polityki UE wobec Rosji ponoszą kraje Europy Środkowej. Destabilizacyjny aspekt działań Rosji *sensu largo* wynika także z analizy przeprowadzonej przez Łukasza Lewkowicza, który dostrzega go między innymi za czasów Władimíra Mečiar. Prorosyjski „przyjacielski pragmatyzm” spowodował kilkuletnie opóźnienie w integracji Słowacji z NATO oraz w ne-

gocjacji z UE. Podobne wnioski wypływają z rozdziału poświęconego Czechom. Szczepan Czarnecki omawia w nim szereg działań o charakterze destabilizacyjnym, w tym m.in. wspieranie środowisk antyunijnych i antynatowskich, mających na celu osłabienie państwa i jego pozycji na arenie międzynarodowej.

Analizy na temat wpływów Rosji w Republice Czeskiej, na Słowacji i na Węgrzech zostały podzielone na kilka części: wpływy polityczne, gospodarcze, w zakresie bezpieczeństwa (w tym cyberbezpieczeństwo i wpływy militarne), społeczne i kulturowe. Taki format rozważań wynika z najbardziej podstawowych, dostrzegalnych obszarów oddziaływania FR na terenie tych państw. Podział ten nie jest sztywny i w wielu przypadkach zaciera się, zgodnie z naturą samego zjawiska, jakim jest wpływ w stosunkach międzynarodowych. Na potrzeby przeprowadzonych rozważań przyjęliśmy szeroką definicję wpływu, rozumianego jako stosowanie instrumentów (środków), przy użyciu których podmioty stosunków międzynarodowych mogą kształtować pożądane postawy i działania u innych podmiotów⁸. Za Kalevim J. Holstim postrzegamy wpływ jako jeden z aspektów władzy, w którego badaniu należy zrekonstruować sieci relacji oparte na

⁸ M. Górecki, *Cztery modele wywierania wpływu na podmioty stosunków międzynarodowych w perspektywie konstruktywistycznej. Studium przypadku – Unia Europejska: Chorwacja, Turcja, Izrael, Tunezja*, „Świat Idei i Polityki” 2013, t. 12, s. 142.

konsensusie, jawnej manipulacji, korelacji oraz sile⁹. Typologizacja instrumentów ekonomicznych i politycznych oraz mechanizmów politycznych i militarnych, zaproponowana przez Holstiego, również była pomocna w niniejszej analizie. Rosyjskie wpływy w Republice Czeskiej, Republice Słowackiej i na Węgrzech zostały prześledzone w perspektywie chronologicznej.

Temat wpływu Rosji w regionie jest przedmiotem rozważań zarówno w pracach o charakterze naukowym, jak i w analizach think tanków. Wśród ważniejszych tekstów, które uwzględniliśmy, przygotowując niniejszą analizę, należy przywołać m.in. *The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*¹⁰, prace Atlantic Council z serii *The Kremlin's Trojan Horses*¹¹ oraz studia nad poszczególnymi państwami, np. analizę Alžběty Chmelařovej poświęconą Republice Czeskiej¹² czy też Juraja Marušiaka dotyczącą Słowacji¹³. Należy podkreślić, że praca

⁹ K. J. Holsti, *International Politics. A Framework for Analysis*, New York 1977, s. 164-165, 171-181.

¹⁰ H. A. Conley, J. Mina, R. Stefanov, M. Vladimirov, *The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*, CSIS, 2016.

¹¹ Zob. np. A. Polyakova, M. Laruelle, S. Meister, N. Barnett, *The Kremlin's Trojan Horses: Russian Influence in France, Germany, and the United Kingdom*, Atlantic Council, wyd. 3, 2016; A. Polyakova, F. Splidsboel-Hansen, R. van der Noordaa, Ø. Bogen, H. Sundbom, *The Kremlin's Trojan Horses 3.0: Russian Influence in Denmark, The Netherlands, Norway, and Sweden*, Atlantic Council, 2018.

¹² A. Chmelařová, *Česko-ruské vztahy: čas na změnu*, AMO Policy Paper, nr 16, listopad 2017.

¹³ J. Marušiak, *Slovakia's Eastern policy – from the Trojan horse of Russia to Eastern „multivectoralism”*, „International Issues&Slovak Foreign Policy Affairs” 2013,

ta w żadnym stopniu nie rości sobie prawa do wyczerpania tematu oddziaływania FR w Czechach, na Słowacji i na Węgrzech, stanowi raczej zarys problematyki i przyczynek do szerszej dyskusji.

Bibliografia

- Bryc A., *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004.
- Chmelařová A., *Česko-ruské vztahy: čas na změnu*, AMO Policy Paper, nr 16, listopad 2017.
- Conley H. A., Mina J., Stefanov R., Vladimirov M., *The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*, CSIS, 2016.
- Górecki M., *Cztery modele wywierania wpływu na podmioty stosunków międzynarodowych w perspektywie konstruktywistycznej. Studium przypadku – Unia Europejska: Chorwacja, Turcja, Izrael, Tunezja*, „Świat Idei i Polityki” 2013, t. 12, s. 141-163.
- Héjj D., *Polityka energetyczna Węgier uzależniona od Rosji*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 83, <https://ies.lublin.pl/komentarze/polityka-energetyczna-wegier-uzalezniona-od-rosji-83-83-2019>.
- Holsti K. J., *International Politics. A Framework for Analysis*, New York 1977.
- Marušiak J., *Slovakia's Eastern policy – from the Trojan horse of Russia to Eastern „multivectoralism”*, „International Issues&Slovak Foreign Policy Affairs” 2013, nr 1 (22), s. 42-70.
- Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008.
- Polyakova A., Laruelle M., Meister S., Barnett N., *The Kremlin's Trojan Horses: Russian Influence in France, Germany, and the United Kingdom*, Atlantic Council, wyd. 3, 2016.

nr 1 (22), s. 42-70.

- Polyakova A., Splidsboel-Hansen F., van der Noordaa R., Bogen Ø. Sundbom H., *The Kremlin's Trojan Horses 3.0: Russian Influence in Denmark, The Netherlands, Norway, and Sweden*, Atlantic Council, 2018.
- Romanowska A., *Grupa Wyszehradzka wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę*, Warsaw Institute, <https://warsawinstitute.org/pl/grupa-wyszehradzka-wobec-rosyjskiej-agresji-na-ukraine/>.
- SIS, *Správa o činnosti SIS za rok 2017*, <https://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti-2018.html>.
- Stolarz A., „Niežność ciężar historii?” *Dyskurs środkowoeuropejski od lat osiemdziesiątych do współczesności*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2013, t. 11, z. 1, s. 23-40.
- Tatarenko A., *Wizyta czeskiej delegacji w Kijowie z gospodarką w tle*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 82, <https://ies.lublin.pl/komentarze/wizyta-czeskiej-delegacji-w-kijowie-z-gospodarka-w-tle-82-82-2019>.

Szczepan Czarnecki

Wpływy rosyjskie w Republice Czeskiej

Uwarunkowania wpływów Rosji w Czechach

Współczesne relacje Republiki Czeskiej (Czech) i Federacji Rosyjskiej (FR, Rosji), tak jak w przypadku pozostałych państw byłego bloku wschodniego, są w istotnym stopniu determinowane wydarzeniami okresu powojennego. Specyficzna czeska percepcja Rosji przecina całą współczesną historię Czech. Myślenie obecnych pokoleń i myśl polityczną poszczególnych partii politycznych kształtowały zwłaszcza wydarzenia ostatnich dziesięcioleci. Ponad cztery dekady monopolu władzy KSČ (Komunistyczna Partia Czechosłowacji), przerwane wydarzeniami z końca lat 80. XX w., roz-

poczęły jeszcze w Czechosłowacji, a od 1993 r. w Czechach proces transformacji, oparty na wdrażaniu idei demokracji i pluralizmu politycznego. Czerwcowe wybory w 1990 r. nie przyniosły jednak katastrofalnej porażki komunistów. Komunistyczna Partia Czech i Moraw (cz. *Komunistická strana Čech a Moravy*, KSČM), uzyskując 13,26% poparcia¹⁴, znacznie przekroczyła 5-procentowy próg, umożliwiający wejście do parlamentu.

Na podstawie analizy programów partii politycznych, które startowały w wyborach do Czeskiej Rady Narodowej w 1992 r., można przyjąć, że istniał konsensus najważniejszych ówczesnie aktorów politycznych, dotyczący prodemokratycznej orientacji państwa oraz zacieśniania relacji z NATO i Unią Europejską (UE). Relacje z Federacją Rosyjską straciły na znaczeniu tak w aspekcie politycznym, jak i w pewnym stopniu ekonomicznym. Już na początku okresu transformacji zmieniły się kierunki handlowe Czech. Doszło do przesunięcia z kierunków byłego bloku wschodniego na rynki rozwiniętych gospodarek rynkowych i gospodarek rozwijających się. Republika Czeska szybko i efektywnie zwróciła się w stronę państw wspólnoty europejskiej w sferze polityki, handlu i wymiany. Głównym partnerem gospodarczym Republiki Czeskiej stały się Niemcy, w mniejszym

¹⁴ O. Tůma, *Transformacja systemu politycznego w Czechosłowacji/Republice Czeskiej*, [w:] *Procesy transformacyjne w Polsce i Czechosłowacji/Czechach po 1989 roku*, red. J. J. Burski, E. Maur, M. Pułaski, J. Vykoukal, Wrocław 2002, s. 25.

stopniu Słowacja, Austria, Polska, Włochy oraz Francja¹⁵. Federacja Rosyjska odgrywała istotną rolę w relacjach handlowych Czech po stronie czeskiego importu, dostarczając do Czech surowce energetyczne, głównie ropę naftową oraz produkty ropopochodne i gaz¹⁶. W tym kontekście problemem czeskiej gospodarki stała się rozbieżność pomiędzy importem z Federacji Rosyjskiej a nieproporcjonalnie niższym eksportem czeskich produktów na rynek rosyjski. Mimo to stosunki pomiędzy Republiką Czeską (do 1993 r. Czechosłowacją) a Federacją Rosyjską (do 1991 r. ZSRR) pozostawały względnie stabilne. W 1993 r. Republika Czeska oraz Federacja Rosyjska podpisały umowę o przyjaznych stosunkach i współpracy pomiędzy państwami (cz. *Smlouva o přátelství a spolupráci s Ruskem*)¹⁷, zgodnie z którą władze obu państw deklarowały m.in. stosunki oparte na równości, szacunek wobec suwerenności i integralności terytorialnej przy braku ingerencji w sprawy wewnętrzne oraz współpracę w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na terytorium każdej ze stron. Mimo to pierwsza dekada transformacji ustrojowej była określana jako okres chłodnych relacji międzypań-

¹⁵ Observatory of Economic Complexity, *The Czech Republic: Exports*, <https://oec.world/en/profile/country/cze/#Exports> [10.05.2020].

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ministerstvo zahraničních věcí, *Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Ruskou federací o přátelských vztazích a spolupráci*, Sdělení č. 99/1996 Sb., https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1996=99-?fbclid=IwARo8chSovlkuEb84fQqEOMkiBvOBWeeGoWT_PmtP7lWfVRDyPjEkW2ySR3A [10.05.2020].

stwowych, czego przyczynę upatruje się m.in. w rosyjskim kryzysie finansowym z 1998 r., skutkującym ograniczeniem znaczenia Rosji w handlu międzynarodowym w ogóle¹⁸.

Rosyjskie wpływy polityczne i społeczne

Wyznaczony przez czeskie władze kierunek przemian, zakładający wstąpienie w struktury NATO oraz UE, skutkował wzmożeniem rosyjskiej aktywności na dwóch płaszczyznach, tj. w działaniach wywiadowczych oraz działalności radykalnych nieformalnych ugrupowań o charakterze ekstremistycznym¹⁹. W celu przeciwdziałania zagrożeniom, w tym pochodzącym z zewnątrz, podjęto próby budowania instytucjonalnych struktur na rzecz bezpieczeństwa²⁰. 15 lutego 1990 r. na mocy rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych Richarda Sachera rozwiązano służby specjalne Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej (cz. *Státní bezpečnost*, StB). 16 lutego 1990 r. powołano Urząd Ochrony Konstytucji i Demokracji Federalnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (cz. *Úřad na ochranu Ústavy a Demokracie Federálního ministerstva vnitra*, ÚOÚD FMV). W grudniu 1990 r. rozwiązano ÚOÚD FMV, a w jego miejsce powstała

¹⁸ Zob.: V. Weichsel, *Westintegration und Russlandpolitik der Tschechischen Republik*, Münster 2000.

¹⁹ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 1996 a 1997*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/zprava-o-činnosti-za-rok-1996-a-1997.pdf> [10.05.2020].

²⁰ Bezpečnostní informační služba, *Historie vzniku BIS*, <https://www.bis.cz/historie/> [10.05.2020].

Federalna Służba Informacyjna Federalnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (cz. *Federální Informační Služba*, FIS FMV). 22 października 1992 r. Czeska Rada Narodowa przyjęła Ustawę nr 527/1992 o Informacyjnej Służbie Bezpieczeństwa Republiki Czeskiej (BIS ČR), zaś 30 lipca 1994 r. na podstawie Ustawy nr 154/1994 o Informacyjnej Służbie Bezpieczeństwa ČR powstała Informacyjna Służba Bezpieczeństwa (cz. *Bezpečnostní informační služba*, BIS)²¹.

W raportach Informacyjnej Służby Bezpieczeństwa Republiki Czeskiej (BIS)²² za lata 1996-1999 podkreślano funkcjonowanie na terytorium Czech skrajnie lewicowych (opartych na ideach komunistycznych) i skrajnie prawicowych (nacjonalistycznych i pansłowiańskich) organizacji, działających z dużym prawdopodobieństwem w interesie Federacji Rosyjskiej²³. Podstawowym długoterminowym celem funkcjonowania tych grup było propagowanie haseł o charakterze eurosceptycznym, a także negacja realizowanej przez pań-

²¹ Zákon č. 316/1993 Sb, *Zákon, kterým se mění zákon České národní rady č. 527/1992 Sb., o Bezpečnostní informační službě České republiky*, 7.12.1993, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-316> [10.05.2020].

²² Raporty BIS – uwzględniające informacje o zamiarach i działaniach o charakterze antydemokratycznym, mogących ograniczać suwerenność i integralność terytorialną Republiki Czeskiej lub zaszkodzić uzasadnionym interesom państwa, porządkowi, suwerenności, integralności terytorialnej i bezpieczeństwu państwa.

²³ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 1996 a 1997*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/zprava-o-cinnosti-za-rok-1996-a-1997.pdf>, [10.05.2020]; *Zpráva o činnosti za rok 1998 a 1999*, <https://www.bis.cz/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-bezpecnostni-informacni-sluzby-za-rok-1998-a-1999-6120897a.html> [10.05.2020]; *Výroční zpráva 2000*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-2000.pdf> [11.05.2020].

stwo polityki bezpieczeństwa, w tym członkostwa Republiki Czeskiej w strukturach euroatlantyckich. Istotnym, a zarazem charakterystycznym elementem działalności wskazanych organizacji były próby infiltracji administracji państwowej, w tym sił bezpieczeństwa, oraz liczne kontakty ze stroną rosyjską²⁴. Odwołując się do idei pansłowiańskich, organizacje te postulowały utworzenie (na wzór ZSRR) ponadnarodowego bytu politycznego z zachowaną centralną pozycją Federacji Rosyjskiej. Organizacje skrajnie lewicowe charakteryzowała nadrzędność kategorii etnicznych opartych na słowiańskości oraz niechęć do demokracji; organizacje prawicowe, również odwołujące się do kategorii etnicznych, cechowały także postawy rasistowskie i ksenofobiczne. Zgodnie z podkreślanymi postulatami, ukształtowany po 1989 r. system polityczny i gospodarczy, w tym zainteresowanie Czech integracją europejską, stanowił dla tych grup agresywną formę „germanizacji” obszaru Europy Środkowej.

Istotnym elementem rosyjskiej aktywności na terytorium Czech była także odradzająca się działalność rosyjskich służb wywiadowczych, związana z postrzeganiem przez Rosję proeuropejskich i euroatlantyckich aspiracji Republiki Czeskiej jako zjawiska jednoznacznie negatywnego

²⁴ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 1996 a 1997*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/zprava-o-činnosti-za-rok-1996-a-1997.pdf> [10.05.2020].

dla rosyjskich wpływów i interesów²⁵. W raporcie BIS z lat 1998-1999 wskazywano na szczególne zainteresowanie rosyjskich służb polityką zagraniczną Czech, w głównej mierze w kontekście integracji europejskiej oraz NATO²⁶. Obszarem zainteresowań Rosji były także kwestie ekonomiczne, w tym monitorowanie rozwoju czeskiej gospodarki, systemu bankowego i sektora prywatnego²⁷.

Po przystąpieniu w 1999 r. do NATO Republika Czeska w 2000 r. dołączyła do wszystkich działań Sojuszu. Zgodnie z wymogami NATO Czechy kontynuowały reformę sił zbrojnych i dokonały niezbędnych zmian w ustawodawstwie dotyczącym bezpieczeństwa narodowego²⁸. Również w 2000 r., po wyborze Władimira Putina na prezydenta Federacji Rosyjskiej, zaobserwowano wzmożone działania rosyjskich służb na terenie Republiki Czeskiej. W raporcie *Zpráva o činnosti* za rok 2000 Służba Informacyjna Czech podkreślała duże zasoby ludzkie i finansowe, jakimi dysponowały rosyjskie służby wywiadowcze w Czechach w tym okresie²⁹. Oprócz tradycyjnych obszarów zainteresowań Federacji Ro-

²⁵ Ibidem.

²⁶ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 1998 a 1999*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/zprava-o-činnosti-za-rok-1998-a-1999.pdf> [10.05.2020].

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2000 do prosince 2000*, 2001, s. 23.

²⁹ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2000*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-2000.pdf> [10.05.2020].

syjskiej, dotyczących rozszerzenia NATO i UE, modernizacji i reformy sił zbrojnych, Służby Informacyjne wskazywały na zwiększone zainteresowanie Rosji nowymi technologiami wojskowymi oraz cywilnymi, systemami informatycznymi, a także najnowszymi wynikami naukowymi w dziedzinie medycyny³⁰. W 2000 r. Republika Czeska wydała jednego członka rosyjskiej misji dyplomatycznej z terytorium Czech za próby uzyskiwania poufnych informacji o NATO³¹. W listopadzie 2000 r. dekretem prezydenta Władimira Putina utworzono w Rosji spółkę akcyjną Rosoboronekspert (ros. АО Рособоронэксперт) będącą pośrednikiem w dziedzinie współpracy wojskowo-technicznej Federacji Rosyjskiej z zagranicą. Zgodnie z nową strategią polityczną Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej opracowało koncepcję polityki zagranicznej, która określała również dostęp Federacji Rosyjskiej do byłych państw satelickich z regionu Europy Środkowej i Wschodniej. Opracowana przez Fede-

³⁰ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2000*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-2000.pdf> [10.05.2020].

³¹ Według informacji prasowych asystent rosyjskiego attaché wojskowego musiał opuścić Czechy w styczniu 2000 r. Dodatkowo w 2018 r. Republika Czeska wydała trzech rosyjskich przedstawicieli dyplomatycznych w odpowiedzi na zatrucie byłego rosyjskiego agenta Siergieja Skripała w Wielkiej Brytanii. Zostało to ogłoszone na nadzwyczajnej konferencji prasowej przez premiera Andreja Babiša (ANO). Wydalenie stanowiło odpowiedź wobec wskazania przez stronę rosyjską Republiki Czeskiej jako jednego z czterech państw, z których mógł pochodzić gaz paraliżujący wykorzystywany do zatrucia. Zob. Info.cz, *Špionáž i politické spory. Kdy a proč už Česko vyhostilo diplomaty?*, <https://www.info.cz/svet/prehledne-spionaz-i-politicke-spory-kdy-a-proc-uz-cesko-vyhostilo-diplomaty-26586.html> [10.05.2020].

rację Rosyjską koncepcja zakładała podział byłych państw satelickich na trzy kategorie, włączając Republikę Czeską do kategorii trzeciej, określanej jako grupa o konfrontacyjnym podejściu wobec Federacji Rosyjskiej³².

W kolejnych latach agenci wywiadu rosyjskiego kontynuowali działania na rzecz uzyskania dostępu do pracowników zatrudnionych w urzędach administracji rządowej. W 2003 r., w związku ze staraniami o zwiększenie gospodarczego i militarnego potencjału Federacji Rosyjskiej w celu przywrócenia znaczącej pozycji Rosji wśród światowych mocarstw, nastąpiły rozległe zmiany w zarządzaniu i strukturze rosyjskich służb specjalnych³³. W 2009 r. służby informacyjne Czech zwracały uwagę na hybrydowy charakter działań FR w Czechach, w tym wykorzystywanie rosyjskich podmiotów gospodarczych oraz służb wywiadowczych działających w celu pozyskiwania i gromadzenia informacji niejawnych. W procesie zbierania informacji stosowano takie metody, jak kontakty konspiracyjne oraz tworzenie sieci oficjalnych kontaktów. Priorytetowe dla działających pod osłoną dyplomatyczną agentów rosyjskiego wywiadu były kontakty z czeskimi politykami, zwłaszcza członkami parlamentu, ich

³² Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2000*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-2000.pdf> [5.05.2020].

³³ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2004*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-bezpecnostni-informacni-sluzby-za-rok-2004.pdf> [5.05.2020].

asystentami i pracownikami³⁴. Jest to zjawisko długotrwałe, którego początki sięgają jeszcze lat 90.

Do znaczącej zmiany w polityce zagranicznej Czech doszło w 2013 r., kiedy prezydentem Republiki Czeskiej został Miloš Zeman, akcentujący potrzebę relacji z Rosją³⁵. Rosja w postaci prezydenta Zemana znalazła znaczącego zwolennika, legitymizującego prokremlowską dyskusję w Czechach, szczególnie w odniesieniu do sytuacji na Ukrainie³⁶. Problemem w Republice Czeskiej pozostają także partie polityczne o prorosyjskim charakterze. Federacja Rosyjska posiada w czeskim parlamencie widocznych sojuszników, którzy gotowi są poszerzać wpływy rosyjskie w Czechach i legitymizować rosyjskie działania wśród obywateli Republiki Czeskiej³⁷. Do partii tych należą m.in. czescy komuniści wywodzący się z powstałej w marcu 1990 r. Komunistycznej Partii Czech i Moraw (cz. *Komunistická strana Čech a Moravy*, KSČM), będącej spadkobierczynią KSČ i posiadającej

³⁴ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2009*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2009-vz-cz.pdf> [10.05.2020].

³⁵ D. Baret, *Tajná služba varuje před agenty Ruska a Číny, vláda a prezident ale velebí tyto dvě země*, „Reflex”, 29.10.2014, <https://www.reflex.cz/clanek/komentare/59945/tajna-sluzba-varuje-pred-agenty-ruska-a-ciny-vlada-a-prezident-ale-velebi-tyto-dve-zeme.html> [10.05.2020].

³⁶ A. Chmelařová, *Česko-ruské vztahy: čas na změnu*, Asociace pro mezinárodní otázky, „Policy Paper”, 2017, nr 16, s. 3; J. Janda, *How Czech President Miloš Zeman Became Putin's Man*, „The observer”, 26.01.2018, <https://observer.com/2018/01/how-czech-president-milos-zeman-became-vladimir-putins-man/> [10.05.2020].

³⁷ M. Krejčí, V. Víchová, J. Janda, *Aktuální stav zájmů a vlivu Ruské federace v České republice*, Evropske Hodnoty, Kremlin Watch Report, 2018, s. 8.

obecnie 15 mandatów w czeskim parlamencie³⁸, oraz parlamentarzyści ze skrajnie prawicowego, populistycznego ruchu Wolność i Demokracja Bezpośrednia (cz. *Svoboda a přímá demokracie*, SPD) z 19 mandatami w czeskim parlamencie, któremu przewodniczy eurosceptyk Tomio Okamura³⁹. Obecnie komuniści z KSČM i skrajna prawica z SPD są najbardziej znaczącymi siłami politycznymi pod tym względem.

O tym, że w szeregach KSČM i SPD znajdują się sojusznicy Kremla, świadczy nie tylko połączenie niektórych posłów z czeskimi stronami dezinformacyjnymi, ale także ich bezpośrednie kontakty w Rosji⁴⁰. Partia SPD pod przewodnictwem Tomio Okamury jest bardzo przyjazna dla Kremla, czego dowodem jest fakt, że pięciu deputowanych z ramienia SPD jest członkami grupy w mediach społecznościowych o nazwie „Chcemy wyjść z UE i NATO – Rosja jest naszym prawdziwym przyjacielem”, zaś czterech posłów z ramienia partii należało do społecznościowej grupy „Przyjaciele Ro-

³⁸ W wyborach parlamentarnych w Republice Czeskiej z 2017 r. Komunistyczna Partia Czech i Moraw uzyskała 7,76% głosów, przekładających się na 15 mandatów w parlamencie: Zob. *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 20.10. – 21.10.2017*, <https://www.volby.cz/pls/ps2017nss/ps2?xjazyk=CZ> [10.05.2020].

³⁹ W wyborach parlamentarnych w Czechach w 2017 r. skrajnie prawicowa partia Wolność i Demokracja Bezpośrednia (SPD) zdobyła 22 mandaty w 200-osobowej Izbie Deputowanych. Zob. *Volby do Poslanecké sněmovny...* [10.05.2020].

⁴⁰ M. Krejčí, V. Vichová, J. Janda, op.cit., s. 10.

sji w Republice Czeskiej”⁴¹. Dodatkowo w 2017 r., w rocznicę aneksji Krymu, z wizytą na okupowane terytorium udał się Jaroslav Holík, poseł izby niższej czeskiego parlamentu z ramienia SPD⁴². W kwietniu oraz lipcu 2018 r. poseł do Parlamentu Europejskiego z KSČM Jaromír Kohlíček oraz senator z regionu Ústí nad Labem Jaroslav Doubrava z ruchu Severočeši.cz (do 2010 r. członek KSČM) w ramach wizyty „czeskiej delegacji” odwiedzili okupowany przez Rosję Krym⁴³. W maju 2019 r., w ramach obchodów Dnia Republiki, z wizytą do tzw. Donieckiej Republiki Ludowej udał się także poseł Zdeněk Ondráček z KSČM. W Doniecku został powitany z honorami wojskowymi przez Dienisa Władimirowicza Puszylina – przywódcę samozwańczej republiki⁴⁴.

Podkreślenia wymaga fakt, iż w Republice Czeskiej ma miejsce znacząca polaryzacja sceny politycznej wobec polityki Federacji Rosyjskiej. Na czeskiej scenie politycznej

⁴¹ J. Zelenka, *Podívali jsme se pod ruce Okamurových poslanců. Jejich stopa je dlouhá. A Rusko je opravdový přítel*, „Aktualne.cz”, 30.10.2017, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/chteji-z-eu-i-nato-a-fandi-putinovi-seznamte-se-s-okamurovym/r~e979ebb8bb211e781f002590604f2e/> [10.05.2020].

⁴² J. Kopecký, *Poslanec Okamurova hnůtí slavil na Krymu obsazení území Ruskem*, „iDnes”, 28.03.2017, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/poslanec-okamurova-hnuti-slavil-na-krymu-jeho-obsazeni-ruskem.A170328_125537_domaci_kop [10.05.2020].

⁴³ R. Břešťan, *Čeští politici jsou opět na okupovaném Krymu. Ukrajina proti nezákonné návštěvě protestuje*, „HlidacíPes.org”, 30.07.2018, https://hlidacipes.org/__trashed/ [10.05.2020].

⁴⁴ iDnes.cz, *Komunistu Ondráčka uvítali ukrajinští separatisté. Jako šéfa české delegace*, „iDnes”, 19.05.2019, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/ondracek-poslanec-donecka-republika-ostuda.A190515_152659_domaci_zaz [10.05.2020].

obecne są partie o widocznym sceptycyzmie w stosunku do rosyjskiej polityki międzynarodowej. Wśród nich wymienić należy centrolewicową Czeską Partię Piratów, prawicową partię TOP 09 czy konserwatystów z ODS. Z inicjatywy Czeskiej Partii Piratów 27 lutego 2020 r. placowi przy ambasadzie Federacji Rosyjskiej w Pradze nadano imię rosyjskiego opozycjonisty Borisa Niemcowa. Tego samego dnia władze Pragi upamiętniły postać zamordowanej w 2006 r., sceptycznej wobec Władimira Putina rosyjskiej dziennikarki Anny Politkowskiej, nazywając jej imieniem promenadę w miejskiej części Praga 7⁴⁵. Z inicjatywy burmistrza Pragi 6 Ondřeja Kolářa (TOP 09) „3 kwietnia 2020 r. zdemontowano rzeźbę przedstawiającą marszałka Koniewa. [...] Działania władz lokalnych zostały skrytykowane przez prezydenta Republiki Czeskiej Miloša Zemana, który określił je jako nieuzasadnione. Usunięcie rzeźby krytycznie ocenili również przedstawiciele KSČM”⁴⁶. Partią sceptyczną wobec polityki Federacji Rosyjskiej jest także Obywatelska Partia Demokratyczna (cz. *Občanská demokratická strana*, ODS), okre-

⁴⁵ Sz. Czarnecki, *Czechy: polityka miejska Pragi w wymiarze międzynarodowym*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 133, <https://ies.lublin.pl/komentarze/czechy-polityka-miej-ska-pragi-w-wymiarze-miedzynarodowym-133-36-2020> [10.05.2020].

⁴⁶ A. Tatarenko, *Demontaż pomnika marszałka Koniewa w Pradze: kryzys w relacjach czesko-rosyjskich*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 166, <https://ies.lublin.pl/komentarze/demontaz-pomnika-marszalka-koniewa-w-pradze-kryzys-w-relacjach-czesko-ro-syjskich-166-69-2020> [10.05.2020].

ślająca współczesne „imperialne ambicje” Rosji wprost jako zagrożenie dla bezpieczeństwa Republiki Czeskiej⁴⁷.

Wpływy gospodarcze

W relacjach gospodarczych Czech i Rosji widoczna jest nierównowaga w stosunkach handlowych istniejąca od początku procesu przemian. Bilans handlu pomiędzy Czechami i Rosją przedstawia się dodatnio dla Rosji głównie ze względu na czeski import w sektorze energii. Na podstawie ustaleń BIS z 2008 r. stwierdzono, że rosyjska dyplomacja i służby wywiadowcze od lat 90. stale wzmacniają swój wpływ na czeskie struktury gospodarcze, podobnie jak wpływ i zdolności informacyjne w dziedzinie ekonomii i nauki⁴⁸. Działania służb były skoncentrowane wokół stworzenia warunków do ożywienia i konsolidacji więzi gospodarczych między Federacją Rosyjską a Republiką Czeską oraz przywrócenia przynajmniej częściowej zależności czeskiej gospodarki od Rosji.

Analizy BIS wskazują, że wiele rosyjskich podmiotów stara się uzyskać dostęp do czeskiego rynku za pomocą spółek z rosyjskim kapitałem, zarejestrowanych w innych państwach UE. Celem rosyjskiego zainteresowania stał się także udział czeskich instytucji w międzynarodowych projektach naukowych i technologicznych, które wiązały się z możli-

⁴⁷ V. Beneš, *Český diskurz o mezinárodní roli Evropské unie*, [w:] *Hledání českých zájmů: Mezinárodní bezpečnost*, red. P. Drulák, V. Střítecký i in., Praha 2010, s. 31-51.

⁴⁸ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2008*; <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2008-vz-cz.pdf> [10.05.2020].

wością dostępu do funduszy z uzyskanych przez Czechy grantów europejskich. Według portalu śledczego Neovlivní w Czechach funkcjonuje 16 370 firm, których właścicielami są Rosjanie⁴⁹. Firmy te posiadają kapitał przekraczający 9,5 mld koron czeskich. Bliższe spojrzenie na strukturę rosyjskiego biznesu w Czechach pokazuje jednak, że tylko 116 firm osiąga sprzedaż na poziomie min. 25 mln koron. Duża część rosyjskich firm stanowi tzw. przykrywkę i nie dysponuje więcej niż jednym biurem. Motywację do prowadzenia rosyjskiej działalności gospodarczej w Czechach stanowią nierzadko próby uzyskania wiz pracowniczych bądź biznesowych na czas nieokreślony⁵⁰.

Konflikt rosyjsko-ukraiński z 2014 r. oraz aneksja Krymu pogłębiły polaryzację czeskiej sceny politycznej zarówno pod względem interpretacji rosyjskich motywów, jak i możliwych zagrożeń dla Czech. „Debata na temat sankcji wobec Federacji Rosyjskiej została w dużym stopniu odpolityczniona, a rząd Republiki Czeskiej powiązał ich los z ustalonym stanowiskiem w UE i wolał przenieść proces decyzyjny na poziom UE”⁵¹. W tym okresie nastąpił istotny spadek wzajemnych obrotów handlowych pomiędzy dwoma państwami. Według Ministerstwa Przemysłu i Handlu udział Rosji

⁴⁹ Neovlivní.cz, *Po stopách ruského byznysu v Česku*, „Neovlivní.cz”, 7.03.2016, <https://neovlivni.cz/po-stopach-ruskeho-byznysu-v-cesku/> [10.05.2020].

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ L. Tichý, N. Odnitsov, *Rusko v české zahraniční politice*, [w:] *Česká zahraniční politika v roce 2015*, red. M. Kořan i in., Analýza ÚMV, 2016, s. 141-171.

w czeskim eksporcie ogółem spadł poniżej 3% w 2014 r. (3,7% w 2013 r.) i do 2% w 2015 r.⁵² „W skali roku (2015/2016) czeski eksport do Rosji spadł z 3,203 mld USD do 3,075 mld USD, tj. o 4%, a czeski import z Rosji spadł o 30,4%, z 4,210 mld USD do 2,971 mld USD. Ogółem handel wzajemny spadł o 18,4%, z 7,413 mld USD do 6,046 mld USD”⁵³. Jeśli chodzi o Rosję, jej udział w całkowitym eksporcie Czech wynosi około 2,1%, przez co znajduje się ona w drugiej dziesiątce państw pod względem znaczenia dla czeskiego eksportu.

W przypadku czesko-rosyjskiej nierównowagi handlowej głównym czynnikiem warunkującym pozostaje eksport rosyjskich paliw do Czech, a zależność energetyczna stanowi znaczący problem polityczny. W 2011 r. wzmocniono rosyjskie zdolności wywiadowcze i intensywność pracy w Czechach, zwłaszcza jeśli chodzi o wywiad naukowy i techniczny (w tym dotyczący energii)⁵⁴. Działania Rosji ukierunkowane na uzyskanie dominacji na czeskim rynku energii kontynuowane były nie tylko poprzez dostawy surowców energetycznych, ale także przez podmioty, których strukturę

⁵² Ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky, *Hlavní tendence průmyslové výroby a zahraničního obchodu ČR v 1.pololetí 2016 a úvahy o dalším vývoji*, 2016, https://www.mpo.cz/assets/cz/zahranicni-obchod/statistiky-zahranicniho-obchodu/2016/10/MSV-Brno-2016_09_14.pdf [10.05.2020].

⁵³ BusinessInfo.cz, *Obchodní a ekonomická spolupráce s ČR*, „BusinessInfo.cz” 15.12.2019, <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/rusko-obchodni-a-ekonomicka-spoluprace-s-cr-19086.html> [10.05.2020].

⁵⁴ Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2011*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2011-vz-cz.pdf> [10.05.2020].

własności tworzą spółki rejestrowane w państwach europejskich⁵⁵. Prawdopodobne jest, że celem złożonej struktury własności w niektórych przypadkach jest ukrycie związku spółek obecnych na rynku czeskim z Federacją Rosyjską. Rosyjskie starania, aby wejść do czeskiego sektora energetycznego, okazały się szczególnie ważnym elementem w 2012 r., kiedy czeski sektor energetyczny, zwłaszcza sektor nuklearny, naftowy i gazowy, narażony był na rosnące starania rosyjskich podmiotów mające na celu utrzymanie i wzmocnienie swoich wpływów⁵⁶. W dalszym ciągu utrzymywało się zainteresowanie rosyjskich firm energetycznych zakładaniem spółek, które mogą wygrać kontrakty na przyszłe projekty energetyczne w Czechach⁵⁷. W porównaniu z poprzednimi latami wzrosło rosyjskie zainteresowanie energią jądrową oraz odpowiedzialnymi za nią podmiotami administracji rządowej, co miało związek z przygotowanym w Czechach dokumentem, jakim była *Koncepcja energetyczna Republiki Czeskiej*⁵⁸.

Analiza zmian importu produktów energetycznych w latach 2007-2017 wskazuje na wzrost zależności Czech od im-

⁵⁵ Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2012*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2012-vz-cz.pdf> [10.05.2020].

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ministerstvo Průmyslu a Obchodu, *Aktualizace Státní energetické koncepce České republiky*, 2014, <https://www.mpo.cz/assets/dokumenty/52041/59168/618616/priloha001.pdf> [10.05.2020].

portu energii w celu zaspokojenia potrzeb energetycznych, „co można w dużym stopniu przypisać malejącej produkcji energii pierwotnej związanej z wyczerpywaniem się zasobów surowcowych”⁵⁹. Niemniej Republika Czeska znajduje się w grupie państw UE o mniejszej średniej zależności energetycznej – 36,74%⁶⁰ (średnia UE w 2018 r. – 58,7%)⁶¹, przy czym posiada jeden z najdynamiczniej rozwijających się wskaźników wzrostu zależności energetycznej ze wszystkich państw członkowskich UE. W przypadku dostaw gazu Republika Czeska stosuje dywersyfikację dostaw. Około 63,44% gazu pochodzi z Federacji Rosyjskiej, 2,95% z Królestwa Norwegii i 33,59% z UE⁶². Istotna pozostaje zależność Republiki Czeskiej od importu ropy naftowej. W 2019 r. aż 45,6% importu ropy pochodziło z Federacji Rosyjskiej⁶³, zaś pozostałe zasoby Republika Czeska importowała z Azerbejdżanu, Kazachstanu, USA oraz Arabii Saudyjskiej. Według danych Czeskiego

⁵⁹ Eurostat, *Produkcja i import energii*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_production_and_imports/pl#UE_i_wszystkie_jej_pa.C5.84stwa_cz.C5.82onkowskie_s.C4.85_importerami_netto_energii [10.05.2020].

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Eurostat, *Energy dependence*, https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_rd320&plugin=1 [10.05.2020].

⁶² Ministerstvo vnitra České republiky, *Audit národní bezpečnosti*, 2016, <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Audit-narodni-bezpecnosti-20161201.pdf>, s. 115 [10.05.2020].

⁶³ D. Redek, *Do České republiky proudí nejvíce ropy z Ruska*, „Statistika&My – měsíčník Českého statistického úřadu”, 2016, <https://www.statistikaamy.cz/2016/10/do-ce-ske-republiky-proudi-nejvice-ropy-z-ruska/> [10.05.2020].

Urzędu Statystycznego zależność Czech od importu rosyjskiej ropy w 2019 r. zanotowała blisko 14-procentowy spadek.

Istotną zależność od rosyjskich surowców w Republice Czeskiej przedstawia także sektor energetyki jądrowej. Elektrownie jądrowe w Republice Czeskiej odpowiadały za 34,5% produkcji energii elektrycznej (2018 r.)⁶⁴. Dostawy z Federacji Rosyjskiej są o tyle istotne, że do czeskich elektrowni jądrowych (EJ Temelín i EJ Dukovany) paliwo dostarcza TVEL (ros. ТВЭЛ) – rosyjska spółka państwowa zajmująca się produkcją paliwa do elektrowni jądrowych. W 2004 r. Czeskie Przedsiębiorstwo Energetyczne ČEZ (cz. *České energetické závody*) ogłosiło przetarg na dostawy paliwa. Wnioski złożyły wówczas zarówno TVEL (Rosja), jak i Westinghouse (USA). Istotna w tym kontekście stała się m.in. pierwsza wizyta prezydenta Rosji Władimira Putina w Pradze w 2006 r., podczas której wśród kluczowych tematów znalazła się problematyka dotycząca sektora energii w Republice Czeskiej⁶⁵. Jak donoszą przekazy medialne, przesłanie ze strony Federacji Rosyjskiej dotyczyło współpracy w zakresie modernizacji EJ Temelín oraz możliwych kontraktów w przypadku budowy nowych elektrowni jądrowych. Niedługo po oficjalnej wizy-

⁶⁴ The Power Reactor Information System, *Nuclear Share of Electricity Generation in 2018*, <https://pris.iaea.org/PRIS/WorldStatistics/NuclearShareofElectricityGeneration.aspx> [10.05.2020].

⁶⁵ Česká tisková kancelář, *Návštěva Vladimira Putina v Praze*, „ČTK”, 2.03.2006, <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/navsteva-vladimira-putina-v-praze/175747> [10.05.2020].

cie prezydenta Rosji, 17 maja 2006 r. spółka ČEZ ogłosiła, że od 2010 r. rosyjska firma TVEL stanie się nowym dostawcą paliwa do elektrowni jądrowej Temelín, czyli w roku zakończenia obowiązującego kontraktu z amerykańską firmą Westinghouse. W wyniku podpisania kontraktu na dostawę paliwa jądrowego do dwóch reaktorów VVER-1000 rosyjska spółka TVEL stała się dostawcą paliwa do elektrowni jądrowej Temelín od 2010 r.; TVEL dostarcza także paliwo do elektrowni jądrowej Dukovany⁶⁶.

Bezpieczeństwo: wpływy militarne i cyberprzestrzeń

W dziedzinie bezpieczeństwa działania Federacji Rosyjskiej widoczne są w kilku obszarach. Rosyjskie służby wywiadowcze koncentrują się na kampaniach dezinformacyjnych, podważających integralność UE oraz NATO⁶⁷. Długofalowym problemem bezpieczeństwa Republiki Czeskiej pozostaje nadmiernie rozbudowana osobowo misja dyplomatyczna FR w Pradze, która tworzy zagrożenie poprzez narażenie obywateli Czech na działania zagranicznych służb wywiadowczych. „W 2018 r. członkowie i współpracownicy wszystkich

⁶⁶ Skupina ČEZ, *Dukovany dostaly nejmodernější palivo od společnosti TVEL*, „České energetické závody”, 2.06.2008, <https://www.cez.cz/cs/pro-media/aktuality-z-jadernych-elektren/dukovany-dostaly-nejmodernejsi-palivo-od-spolecnosti-tvel-54517> [10.05.2020].

⁶⁷ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2007*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2007-vz-cz.pdf> [10.05.2020].

rosyjskich służb wywiadowczych, tj. wywiadu cywilnego SVR, wywiadu wojskowego GRU oraz służb bezpieczeństwa wewnętrznego i wywiadu FSB, byli obecni i zaangażowani w działania wywiadowcze w Czechach⁶⁸. Rosyjski korpus dyplomatyczny jest dla obywateli Czech najpoważniejszym źródłem ryzyka nieświadomego kontaktu z agentami wywiadu⁶⁹. W dłuższej perspektywie rosyjskie służby wywiadowcze doprowadziły do wzrostu ryzyka związanego z działaniami szpiegowskimi wobec pracowników administracji publicznej oraz polityków.

Zgodnie z działaniami FR, mającymi na celu wywieranie wpływu na podejmowanie decyzji przez przywódców politycznych w Czechach, agenci wywiadu rosyjskiego starają się budować powiązania oraz wpływową bazę w pobliżu polityków, którzy mogą mieć wpływ na rozwój obszarów zainteresowań Federacji Rosyjskiej. W latach 2013-2015 r. służby wywiadowcze Rosji umacniały swoje wpływy w Czechach poprzez próby wykorzystania otwartych i tajnych wpływów politycznych, medialnych i społecznych na rzecz wspierania

⁶⁸ Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2018*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2018-vz-cz.pdf.pdf> [10.05.2020].

⁶⁹ N. Vejvodová, *Ruská ambasáda v Praze jako brána špiónů na Západ. Měli bychom se zbavit ruských diplomatů?*, „Seznam Spravy“, 4.12.2018, <https://www.seznamspravy.cz/clanek/ruska-ambasada-v-praze-jako-brana-spionu-na-zapad-meli-by-chom-se-zbavit-ruskych-diplomatu-61832> [10.05.2020]; Česká Televize, *Na ruské ambasádě v Praze působí 140 lidí. Podle BIS i politiků je to bezpečnostní riziko*, „ČT“, 27.03.2018, <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2431759-na-ruske-ambasade-v-praze-pusobi-140-lidi-podle-bis-i-politiku-je-bezpecnostni-riziko> [10.05.2020].

interesów gospodarczych Rosji⁷⁰. W obszarze gromadzenia informacji rosyjskie służby wywiadowcze koncentrowały się na czeskim sektorze energetycznym i jego przyszłych kierunkach oraz na sferze naukowej i technologicznej, dostępie do urzędników państwowych oraz poufnych niepublicznych informacji. Według raportów BIS w latach 2015-2016 rola i intensywność działań rosyjskich służb wywiadowczych w Czechach istotnie wzrosły w porównaniu z poprzednimi latami⁷¹. W latach 2016-2019⁷² miały również miejsce ataki w cyberprzestrzeni skierowane na sieci Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Armii Republiki Czeskiej (przypadki naru-

⁷⁰ Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2014*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2014-vz-cz.pdf> [10.05.2020].

⁷¹ Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2016*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2016-vz-cz.pdf> [10.05.2020].

⁷² O. Kundra, *České ministerstvo zahraničí napadli před Rusy i čínští hackeři*, „Respekt“, 2.10.2018, <https://www.respekt.cz/politika/exkluzivne-ceske-ministerstvo-zahranici-napadli-pred-rusy-i-cinsti-hackeri> [10.05.2020]; Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2016*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2016-vz-cz.pdf> [10.05.2020]; Ministerstvo zahraničních věcí České Republiky, *Tiskové zprávy*, https://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/archiv_zprav/rok_2017/tiskove_zpravy/x2017_01_31_mzv_celilo_kyberotum.html [10.05.2020]; Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2017*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2017-vz-cz.pdf> [10.05.2020]; O. Golis, *V Česku probíhá informační válka, jsme testovací laboratoři Ruska, přiznává brigádní generál Řehka*, „iRozhlas“, 31.08.2018, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/karel-rehka-informacni-valka-rusko-armada-rozhovor_1808310600_ogo [10.05.2020]; Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2018*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2018-vz-cz.pdf> [10.05.2020].

szenia kont osobistych oficerów Armii Republiki Czeskiej). Uzyskane informacje sugerują, że najprawdopodobniej była to rosyjska działalność szpiegująca w cyberprzestrzeni⁷³.

Jedno z najpoważniejszych zagrożeń dla Republiki Czeskiej po 2016 r. stanowią działania prorosyjskich aktywistów zaangażowanych w rozpowszechnianie dezinformacji⁷⁴. Kampanie dezinformacyjne, stanowiące część ogólnej strategii dezinformacyjnej Rosji skierowanej przeciwko NATO i UE⁷⁵, stały się priorytetem w rosyjskich działaniach w Czechach po 2016 r. Prowadzone (najczęściej w przestrzeni internetowej) działania dezinformacyjne zyskały na znaczeniu w odniesieniu do kryzysów ukraińskiego i syryjskiego. W kontekście kryzysu ukraińskiego działania Federacji Rosyjskiej wykazywały podejmowanie środków propagandowych, w tym ukrywanie własnych działań oraz podkreślanie lub demonizowanie reakcji państw zachodnich. W przypadku kryzysu syryjskiego działania te odnosiły się do kryzysu uchodźczego, w tym dezaprobaty wobec polityki UE dotyczącej relokacji uchodźców⁷⁶. W tym celu szeroko wykorzystywane były internetowe portale informacyjne, które

⁷³ Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2018*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2018-vz-cz.pdf.pdf> [10.05.2020].

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ O. Golis, *Itálie, Česko, Německo. Kremelské dezinformace už podle experta zasáhly 16 voleb v Evropě*, iRozhlas, 31.07.2019, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/fake-news-dezinformace-volby-evropa-rusko-jakub-kalensky_1907310600_ace [10.05.2020].

nieustannie kwestionują wszystko, co wiąże się z szeroko rozumianym „Zachodem”. Według Františka Vrábela, analityka Semantic Visions, dwie trzecie fałszywych informacji w Czechach publikowanych jest na około 22 stronach internetowych (m.in. *Sputnik.cz*, *ac24.cz*, *Svět kolem nás*, *Aeronet*, *První zprávy*, *Nová republika*, *NWOO*, *Parlamentní listy*, *Protiproud*, *Zvědavec*, *EUportál*, *Free glob*, *Pravdive.eu*, *Almanach*, *Bez politické korektnosti*). Stanowią one 7% wszystkich treści online publikowanych w Republice Czeskiej⁷⁷. Według badania przeprowadzonego przez Instytut Badań Empirycznych STEM (cz. *STEM Ústav empirických výzkumů*)⁷⁸ w 2016 r., około jednej czwartej Czechów (25,5%) wierzyło w część dezinformacji, które pojawiały się w czeskiej przestrzeni medialnej, szczególnie w mediach internetowych, postrzegając Rosję częściej jako sojusznika i kwestionując członkostwo Czech w strukturach UE oraz NATO. Według ekonomisty Tomáša Prouzy „głównym celem rosyjskiej propagandy w Czechach jest zasianie w społeczeństwie wątpliwości, czy demokracja jest najlepszym systemem organizacji państwa; tworzenie negatywnych obrazów Unii Europejskiej

⁷⁷ O. Golis, *Dokázal, že Rusko na nás útočí dezinformacemi*, „iRozhlas”, 13.03.2019, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/frantisek-vrabel-dezinformace-fake-new-s-rusko-facebook_1903130001_ogo [10.05.2020].

⁷⁸ J. Janda, M. Blažejovská, J. Vlasák, *Dopady dezinformačních operací v České republice. Shrnutí specializovaného sociologického šetření agentury STEM*, Evropské Hodnoty, Kremlin Watch Report, 2016.

i NATO oraz zniechęcanie ludzi do uczestnictwa w procesach demokratycznych”⁷⁹.

Czeskie dokumenty strategiczne są dość precyzyjne pod względem identyfikacji i opisu rosyjskich wpływów i operacji dezinformacyjnych. W strategii bezpieczeństwa z 2015 r.⁸⁰ wspomniano już o hipotetycznym zagrożeniu hybrydowymi operacjami wywiadowczymi w zakresie działań wojennych i dezinformacji, chociaż nie wskazano konkretnie Rosji jako sprawcy. W długoterminowej perspektywie obrony do 2030 r.⁸¹ Ministerstwo Obrony Czech podkreśliło, że „niewłaściwe” wykorzystanie informacji, technologii i mediów będzie odgrywać coraz to bardziej znaczącą rolę w wojnie informacyjnej. W związku zagrożeniami wynikającymi ze wzrostu działań dezinformacyjnych ze strony państw trzecich, w 2016 r. zostało utworzone Centrum ds. Terroryzmu i Zagrożeń Hybrydowych przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Czech (działalność rozpoczęło w styczniu 2017 r.). Centrum monitoruje zagrożenia związane z bezpieczeństwem wewnętrznym Republiki Czeskiej, w tym

⁷⁹ R. Tait, *Czech Republic to fight 'fake news' with specialist unit*, „The Guardian” 28.06.2016, <https://www.theguardian.com/media/2016/dec/28/czech-republic-to-fight-fake-news-with-specialist-unit> [10.05.2020].

⁸⁰ Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, *Bezpečnostní strategie České republiky*, 2015, https://www.mzv.cz/file/1386521/Bezpecnostni_strategie_2015.pdf, s. 8 [10.05.2020].

⁸¹ Ministerstvo obrany České republiky, *Dlouhodobý výhled pro obranu 2030*, 2015, http://www.acr.army.cz/assets/technika-a-vyzbroj/dlouhodob_v_hled_pro_obranu_2030.pdf, s. 6 [10.05.2020].

m.in. rosyjskie kampanie dezinformacyjne. Do jego zadań należy również doradzanie rządowi w zakresie zagrożeń w przestrzeni informacyjnej i publiczne obalanie dezinformacji dotyczących spraw wewnętrznych. W maju 2016 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Czech poinformowało o powołaniu specjalnego zespołu do spraw monitorowania m.in. rosyjskiej oraz innej zagranicznej propagandy⁸². Grupa, utworzona w ramach tzw. audytu bezpieczeństwa narodowego, połączyła działania Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Ministerstwa Obrony, mające na celu zapobieganie prowadzonym przez Rosję oraz inne państwa działaniom dezinformacyjnym w przestrzeni medialnej. 14 grudnia 2016 r. rząd Republiki Czeskiej uchwalił audyt bezpieczeństwa narodowego, w którego przygotowaniu partycypowało ponad 120 ekspertów w dziedzinie bezpieczeństwa. W pracach nad dokumentem skoncentrowano się na dziesięciu priorytetowych obszarach, uznanych za najpoważniejsze zagrożenia dla państwa, włączając w to zagrożenia hybrydowe. 1 grudnia 2016 r. ówczesny premier Bohuslav Sobotka (ČSSD) wraz z ministrem spraw wewnętrznych Milanem Chovancem (ČSSD) przedstawili wnioski z audytu bezpieczeństwa narodowego⁸³. Au-

⁸² Česká Televize, *V Česku vzniká nový tým, který bude prověřovat cizí propagandu*, „ČT”, 25.05.2016, <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/1796021-v-cesku-vznika-novy-tym-ktery-bude-proverovat-cizi-propagandu> [10.05.2020].

⁸³ Ministerstvo vnitra České republiky, *Audit národní bezpečnosti*, <https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/audit-narodni-bezpecnosti.aspx>, 2016, [10.05.2020].

dyt weryfikował dwie podstawowe możliwości państwa, a mianowicie zdolność do zidentyfikowania konkretnego zagrożenia bezpieczeństwa i podjęcia wobec niego środków zapobiegawczych oraz zdolność reagowania na kryzysy, które należy rozwiązać. W dokumencie wskazano propagandę i dezinformację jako narzędzia wojny informacyjnej, za pomocą których obce mocarstwa starają się wpływać na Republikę Czeską⁸⁴. Zgodnie z wiedzą wynikającą z informacji dostarczonych przez służby wywiadowcze, możliwa jest identyfikacja zagrożeń ze strony Federacji Rosyjskiej, Chińskiej Republiki Ludowej, ale także niektórych podmiotów niepaństwowych, takich jak Państwo Islamskie. W treści dokumentu zwrócono uwagę na budowę sieci dostępu do czeskich instytucji publicznych i próby wpływu rosyjskich służb wywiadowczych na przedstawicieli czeskich partii politycznych i urzędników rządowych⁸⁵. W raporcie ministerialnym zwrócono również uwagę na wspieranie ruchów ekstremistycznych, m.in. ze strony Federacji Rosyjskiej.

W strategii obrony Republiki Czeskiej z 2017 r.⁸⁶ podkreśla się, że Federacja Rosyjska stosuje zestaw hybrydowych narzędzi w kampanii przeciwko NATO i państwom członkowskim UE, w tym ukierunkowane działania dezinformacyjne

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ministerstvo obrany České republiky, *Obranná strategie České republiky*, http://www.mocr.army.cz/images/id_40001_50000/46088/Obrann___strategie_2017_-_.CZ.pdf, 2017 [10.05.2020].

i cyberataki. W 2018 r. Informacyjna Służba Bezpieczeństwa (BIS) i Narodowe Centrum przeciwko Przestępczości Zorganizowanej (NCOZ) odkryły i rozwiązały cyberprzestępczą sieć utworzoną w Czechach przez rosyjski wywiad FSB, co potwierdził Michał Koudelka, dyrektor BIS, na konferencji dotyczącej bezpieczeństwa, odbywającej się w Izbie Deputowanych. Sieć została sfinansowana przez FR, a jej członkowie mieli dokonywać cyberataków na cele w Republice Czeskiej⁸⁷. Z dniem 1 września 2019 r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych utworzyło nowe stanowisko specjalnego przedstawiciela (komisarza) ds. odporności i nowych zagrożeń (cz. *Zmocnění pro odolnost a nové hrozby*) w walce z dezinformacją i wrogim wpływem obcych mocarstw, które zajął były dyrektor wykonawczy Europejskiej Agencji Obro-ny oraz ambasador Czech przy NATO Jiří Šedivý⁸⁸.

Wnioski

We współczesnej historii Czech można zaobserwować konkretne wydarzenia powodujące wzmożenie rosyjskich działań na terytorium państwa. Niewątpliwie wśród tych, które wzbudziły szczególną reakcję Rosji, znalazło się przystąpie-

⁸⁷ O. Rojčík *Tajné služby rozbily síť, kterou v Česku vytvářeli Rusové*, „Česká Televize”, 21.10.2019, <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2955386-tajne-sluzby-rozbily-sit-kterou-v-cesku-vytvareli-rusove> [10.05.2020].

⁸⁸ J. Zelenka, *Ministerstvo zahraničí reaguje na nové hrozby*, „Deník N”, 28.08.2019, <https://denikn.cz/188162/ministerstvo-zahranici-reaguje-na-nove-hrozby-bude-mit-cloveka-na-boj-proti-dezinformacim-a-ruskemu-vlivu/> [10.05.2020].

nie Republiki Czeskiej do NATO oraz UE. W późniejszym czasie były to kryzysy: ukraiński oraz syryjski. Po 2000 r. w celu przywrócenia pozycji Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej, zarówno pod względem gospodarczym, jak i militarnym, dokonano znaczących zmian w zarządzaniu oraz strukturze rosyjskich służb specjalnych. Służby specjalne coraz bardziej koncentrowały się na uzyskiwaniu informacji ekonomicznych, naukowych i technicznych. Zgodnie z polityką gospodarczą Federacji Rosyjskiej służby wywiadowcze wspierają strategiczne rosyjskie intencje gospodarcze, które w przypadku Republiki Czeskiej koncentrują się głównie na utrzymaniu rosyjskich wpływów gospodarczych, zwłaszcza w dziedzinie energii.

Jednym z głównych narzędzi wpływu Federacji Rosyjskiej w Czechach pozostaje misja dyplomatyczna Federacji Rosyjskiej. Ambasada FR w Pradze jest nieproporcjonalnie większa niż jakakolwiek inna misja dyplomatyczna w Czechach⁸⁹. Wśród personelu administracyjnego i technicznego działającego w ambasadzie Federacji Rosyjskiej w Pradze oraz w dwóch konsulatach Federacji Rosyjskiej w Brnie i Karlowych Warach znajdują się osoby mające powiązania

⁸⁹ Według danych Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Czeskiej z 2017 r., w placówkach dyplomatycznych i konsularnych Rosji w Czechach przebywało 53 akredytowanych dyplomatów rosyjskich oraz 87 członków personelu techniczno-administracyjnego. Dla porównania, w tym samym okresie w placówkach dyplomatycznych Stanów Zjednoczonych w Czechach zatrudnionych było 70 osób, z których 44 posiadało paszport dyplomatyczny. W Czechach znajdowało się również 22 akredytowanych dyplomatów z Chin.

z rosyjskimi służbami wywiadowczymi SVR i GRU, a także agencji rosyjskiego kontrwywiadu FSB. Udział zidentyfikowanych agentów rosyjskiego wywiadu w gronie rosyjskich dyplomatów w Czechach czeskie służby informacyjne określają jako bardzo wysoki.

Działania rosyjskich służb wywiadowczych na obszarze Czech ulegały istotnym zmianom na przestrzeni trzech dekad transformacji ustrojowej w Czechach i były związane ze zmianami władzy w obu państwach. Celem działalności rosyjskiego wywiadu na terytorium Czech jest wykonywanie dwóch podstawowych zadań, tj. pozyskiwanie informacji oraz prowadzenie działań o charakterze destabilizacyjnym, mających na celu osłabienie państwa i jego pozycji na arenie międzynarodowej. Aby wypełnić swoje zadania, rosyjskie służby wywiadowcze tworzą niezbędną bazę informacyjną. Nawiązują odpowiednie kontakty, pozwalające na przenikanie zarówno do sfery publicznej, jak i prywatnej oraz zdobywanie wiedzy o życiu gospodarczym i politycznym w Czechach. Oprócz rosyjskich agentów wywiadu akredytowanych w rosyjskich misjach dyplomatycznych, pracujących jako dyplomaci i personel techniczno-administracyjny, na terytorium Czech obecni są agenci służb wywiadowczych przenikający do lokalnych społeczności.

Rosja buduje w Czechach struktury propagandystyczne, których celem jest promowanie i ochrona rosyjskich interesów gospodarczych i politycznych ze szkodą dla interesów Czech oraz UE. Spektrum rosyjskich narzędzi propagando-

wych w Czechach zaczyna się od manipulacji społecznej, skutkującej wsparciem dla rosyjskiej propagandy, a kończy na aktywności profesjonalistów świadomie współpracujących z Rosją. Już od początku lat 90. zadaniem rosyjskich służb wywiadowczych było monitorowanie polityki wewnętrznej, w tym działań legislacyjnych, wyników wyborów, polityki zagranicznej, gospodarki, polityki energetycznej, telekomunikacji, bankowości i strategicznie ważnych technologii. Zadaniem rosyjskiego wywiadu w Czechach było budowanie systemu wpływów na procesy decyzyjne w rządzie oraz samorządach, rozpowszechnianie dezinformacji i kwestionowanie wiarygodności Czech za granicą.

Bibliografia

- Baret D., *Tajná služba varuje před agenty Ruska a Číny, vláda a prezident ale velebí tyto dvě země*, „Reflex”, 29.10.2014, <https://www.reflex.cz/clanek/komentare/59945/tajna-sluzba-varuje-pred-agenty-ruska-a-ciny-vlada-a-prezident-ale-velebi-tyto-dve-zeme.html>.
- Beneš V., *Český diskurz o mezinárodní roli Evropské unie*, [w:] *Hledání českých zájmů: Mezinárodní bezpečnost*, red. P. Druhlák, V. Střítecký i in., Praha 2010, s. 31-51.
- Bezpečnostní informační služba, *Historie vzniku BIS*, <https://www.bis.cz/historie/>.
- Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 1996 a 1997*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/zprava-o-cinnosti-za-rok-1996-a-1997.pdf>.

Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 1998 a 1999*, <https://www.bis.cz/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-bezpecnostni-informacni-sluzby-za-rok-1998-a-1999-6120897a.html>.

Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva 2000*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-2000.pdf>.

Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2004*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-bezpecnostni-informacni-sluzby-za-rok-2004.pdf>.

Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2007*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2007-vz-cz.pdf>.

Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2008*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2008-vz-cz.pdf>.

Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2009*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2009-vz-cz.pdf>.

Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2011*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2011-vz-cz.pdf>.

Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2012*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2012-vz-cz.pdf>.

Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2014*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2014-vz-cz.pdf>.

Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2016*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2016-vz-cz.pdf>.

- Bezpečnostní informační služba, *Zpráva o činnosti za rok 2017*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2017-vz-cz.pdf>.
- Bezpečnostní informační služba, *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2018*, <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/2018-vz-cz.pdf.pdf>.
- BusinessInfo.cz, *Obchodní a ekonomická spolupráce s ČR*, „BusinessInfo.cz”, 15.12.2019, <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/rusko-obchodni-a-ekonomicka-spoluprace-s-cr-19086.html>.
- Břešťan R., *Čeští politici jsou opět na okupovaném Krymu. Ukrajina proti nezákonné návštěvě protestuje*, „HlidacíPes.org”, 30.07.2018, https://hlidacipes.org/_trashed/.
- Chmelařová A., *Česko-ruské vztahy: čas na změnu*, Asociace pro mezinárodní otázky, „Policy Paper”, 2017, nr 16.
- Czarnecki Sz., *Czechy: polityka miejska Pragi w wymiarze międzynarodowym*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 133, <https://ies.lublin.pl/komentarze/czechy-polityka-miejska-pragi-w-wymiarze-miedzynarodowym-133-36-2020>.
- Česká Televize, *Na ruské ambasádě v Praze působí 140 lidí. Podle BIS i politiků je to bezpečnostní riziko*, „ČT”, 27.03.2018, <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2431759-na-ruske-ambasade-v-praze-pusobi-140-lidi-podle-bis-i-politiku-je-bezpecnostni-riziko>.
- Česká Televize, *V Česku vzniká nový tým, který bude prověřovat cizí propagandu*, „ČT”, 25.05.2016, <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/1796021-v-cesku-vznika-novy-tym-ktery-bude-proverovat-cizi-propagandu>.
- Česká tisková kancelář, *Návštěva Vladimira Putina v Praze*, „ČTK”, 02.03.2006, <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/navsteva-vladimira-putina-v-praze/175747>.
- Eurostat, *Produkcia i import energii*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_production_and_

- imports/pl#UE_i_wszystkie_jej_pa.C5.84stwa_cz.C5.82onkowskie_s.C4.85_importerami_netto_energii.
- Eurostat, *Energy dependence*, https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_rd320&plugin=1.
- Golis O., *V Česku probíhá informační válka, jsme testovací laboratoři Ruska, přiznává brigádní generál Řehka*, „iRozhlas”, 31.08.2018, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/karel-rehka-informacni-valka-rusko-armada-rozhovor_1808310600_ogo.
- Golis O., *Dokázal, že Rusko na nás útočí dezinformacemi*, „iRozhlas”, 13.03.2019, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/frantisek-vrabel-dezinformace-fake-news-rusko-facebook_1903130001_ogo.
- iDNES.cz, *Komunistu Ondráčka uvítali ukrajinští separatisté. Jako šéfa české delegace*, „iDNES”, 19.05.2019, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/ondracek-poslanec-donecka-republika-ostuda.A190515_152659_domaci_zaz.
- Info.cz, *Špionáž i politické spory. Kdy a proč už Česko vyhostilo diplomaty?*, <https://www.info.cz/svet/prehledne-spionaz-i-politicke-spory-kdy-a-proc-uz-cesko-vyhostilo-diplomaty-26586.html>.
- iRozhlas, *Kybernetický úřad: Za červnovým útokem na ministerstvo zahraničí stojí cizí stát*, „iRozhlas”, 13.08.2019, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/hackeri-kyberneticky-utok-nukib-ministerstvo-zahranici_1908131347_miz.
- Janda J., Blažejovská M, Vlasák J., *Dopady dezinformačních operací v České republice. Shrnutí specializovaného sociologického šetření agentury STEM*, Evropské Hodnoty, Kremlin Watch Report, 2016.
- Janda J., *How Czech President Miloš Zeman Became Putin's Man*, „The observer”, 26.01.2018, <https://observer.com/2018/01/how-czech-president-milos-zeman-became-vladimir-putins-man/>.

- Kopecký J., *Poslanec Okamurova hnutí slavil na Krymu obsazení území Ruskem*, „iDnes”, 28.03.2017, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/poslanec-okamurova-hnuti-slavil-na-krymu-jeho-obsa-zeni-ruskem.A170328_125537_domaci_kop.
- Krejčí M., Vichová V., Janda J., *Aktuální stav zájmů a vlivu Ruské federace v České republice*, Evropske Hodnoty, Kremlin Watch Report, 2018.
- Kundra O., *České ministerstvo zahraničí napadli před Rusy i čínští hackeři*, „Respekt”, 2.10.2018, <https://www.respekt.cz/politika/exkluzivne-ceske-ministerstvo-zahranici-napadli-pred-rusy-i-cinsti-hackeri>.
- Lidovky.cz, *Na ministerstvo zahraničí zaútočili v červnu hackeři pod velením cizí státní moci, tvrdí NÚKIB*, „Lidové nowiny”, 13.08.2019, https://www.lidovky.cz/domov/na-ministerstvo-zahranici-zautocili-hackeri-pod-velenim-cizi-statni-moci.A190813_134050_ln_domov_ele.
- Ministerstvo obrany České republiky, *Dlouhodobý výhled pro obranu 2030*, 2015, http://www.acr.army.cz/assets/technika-a-vyzbroj/dlouhodob___v___hled_pro_obranu_2030.pdf.
- Ministerstvo obrany České republiky, *Obranná strategie České republiky*, http://www.mocr.army.cz/images/id_40001_50000/46088/Obrann___strategie_2017_-_CZ.pdf, 2017.
- Ministerstvo Průmyslu a Obchodu, *Aktualizace Státní energetické koncepce České republiky*, 2014, <https://www.mpo.cz/assets/dokumenty/52041/59168/618616/priloha001.pdf>.
- Ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky, *Hlavní tendence průmyslové výroby a zahraničního obchodu ČR v 1. pololetí 2016 a úvahy o dalším vývoji*, 2016, https://www.mpo.cz/assets/cz/zahranicni-obchod/statistiky-zahranicniho-obchodu/2016/10/MSV-Brno-2016_09_14.pdf.

- Ministerstvo vnitra České republiky, *Audit národní bezpečnosti*, 2016, <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Audit-narodni-bezpecnosti-20161201.pdf>.
- Ministerstvo zahraničních věcí, *Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Ruskou federací o přátelských vztazích a spolupráci*, Sdělení č. 99/1996 Sb., https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1996-99?fbclid=IwARo8chSovlkuEb84fQqEOMkiBvOBWeeGoWT_PmtP7lWfVRDyP-jEkW2ySR3A.
- Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2000 do prosince 2000*, 2001.
- Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, *Bezpečnostní strategie České republiky*, 2015, https://www.mzv.cz/file/1386521/Bezpecnostni_strategie_2015.pdf.
- Ministerstvo zahraničních věcí České Republiky, *Tiskové zprávy*, https://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/archiv_zprav/rok_2017/tiskove_zpravy/x2017_01_31_mzv_celilo_kyberutokum.html.
- Neovlivní.cz, *Po stopách ruského byznysu v Česku*, „Neovlivní.cz”, 07.03.2016, <https://neovlivni.cz/po-stopach-ruskeho-byznysu-v-cesku/>.
- Observatory of Economic Complexity, *The Czech Republic: Exports*, <https://oec.world/en/profile/country/cze/#Exports>.
- Redek D., *Do České republiky proudí nejvíce ropy z Ruska*, „Statistika&My – měsíčník Českého statistického úřadu”, 2016, <https://www.statistikaamy.cz/2016/10/do-ceske-republiky-proudi-nejvice-ropy-z-ruska/>.
- Rojčík O., *Tajné služby rozbily síť, kterou v Česku vytvářeli Rusové*, „Česká Televize”, 21.10.2019, <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2955386-tajne-sluzby-rozbily-sit-kterou-v-cesku-vytvareli-rusove>.

- Skupina ČEZ, *Dukovany dostaly nejmodernější palivo od společnosti TVEL*, „České energetické závody”, 02.06.2008, <https://www.cez.cz/cs/pro-media/aktuality-z-jadernych-elektren/dukovany-dostaly-nejmodernejsi-palivo-od-spolecnosti-tvel-54517>.
- Tait R., *Czech Republic to fight 'fake news' with specialist unit*, „The Guardian”, 28.06.2016, <https://www.theguardian.com/media/2016/dec/28/czech-republic-to-fight-fake-news-with-specialist-unit>.
- Tatarenko A., *Demontaž pomníka marszałka Koniewa w Pradze: kryzys w relacjach czesko-rosyjskich*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 166, <https://ies.lublin.pl/komentarze/demontaz-pomnika-marszalka-koniewa-w-pradze-kryzys-w-relacjach-czesko-rosyjskich-166-69-2020>.
- The Power Reactor Information System, *Nuclear Share of Electricity Generation in 2018* <https://pris.iaea.org/PRIS/WorldStatistics/NuclearShareofElectricityGeneration.aspx>.
- Tichý L., Odnitsov N., *Rusko v české zahraniční politice*, [w:] *Česká zahraniční politika v roce 2015*, red. M. Kořan i in., Analýza ÚMV, 2016, s. 141-171.
- Tůma O., *Transformacja systemu politycznego w Czechosłowacji/Republice Czeskiej*, [w:] *Procesy transformacyjne w Polsce i Czechosłowacji/Czechach po 1989 roku*, red. J.J. Burski, E. Maur, M. Pułaski, J. Wykoulak, Wrocław 2002.
- Weichsel V., *Westintegration und Russlandpolitik der Tschechischen Republik*, Münster 2000.
- Vejvodová N., *Ruská ambasáda v Praze jako brána špiónů na Západ. Měli bychom se zbavit ruských diplomatů?*, „Seznam Spravy”, 4.12.2018, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/ruska-ambasada-v-praze-jako-brana-spionu-na-zapad-meli-bychom-se-zbavit-ruskych-diplomatu-61832>.

Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 20.10. – 21.10.2017, <https://www.volby.cz/pls/ps2017nss/ps2?xjazyk=CZ> [10.05.2020].

Zákon č. 316/1993 Sb, Zákon, kterým se mění zákon České národní rady č. 527/1992 Sb., o Bezpečnostní informační službě České republiky, 7.12.1993, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-316>.

Zelenka J., *Podívali jsme se pod ruce Okamurových poslanců. Jejich stopa je dlouhá. A Rusko je opravdový Přítel*. „Aktualne.cz“, 30.10.2017, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/chteji-z-eu-i-na-to-a-fandi-putinovi-seznamte-se-s-okamurovym/r-e979ebb-8bb2111e7811f002590604f2e/>.

Zelenka J., *Ministerstvo zahraničí reaguje na nové hrozby*, „Deník N“, 28.08.2019, <https://denikn.cz/188162/ministerstvo-zahranici-reaguje-na-nove-hrozby-bude-mit-cloveka-na-boj-proti-dezinformacim-a-ruskemu-vlivu/>.

Łukasz Lewkowicz

Wpływy rosyjskie w Republice Słowackiej

Uwarunkowania obecności rosyjskiej na Słowacji

Relacje Republiki Słowackiej (Słowacji) z Federacją Rosyjską (Rosją) są szczególnie ważne na trzech płaszczyznach: politycznej, gospodarczej i historyczno-kulturowej. Pierwszą płaszczyznę można analizować pod kątem prowadzonej przez to państwo polityki zagranicznej po 1993 r. Alexander Duleba wyróżnił trzy podejścia w polityce zagranicznej Słowacji wobec wschodnich sąsiadów, tożsame z okresami rządów trzech słowackich liderów politycznych: Vladimíra Mečiara, Mikuláša Dzurindy i Roberta Ficy. V. Mečiar był szefem trzech rządów w latach 1992-1998 i jest uznawany za

najbardziej prorosyjskiego premiera współczesnej Słowacji, prozachodni M. Dzurinda był premierem dwóch rządów w latach 1998-2006, natomiast używający prorosyjskiej retoryki R. Fico pełnił funkcję premiera w latach 2006-2010 i 2012-2018. Należy jednak pamiętać o krótkim okresie rządów prozachodniej koalicji pod przywództwem Ivety Radičovej w latach 2010-2012 oraz Petera Pellegriniego w latach 2018-2020¹. Juraj Marušiak charakteryzuje politykę zagraniczną Słowacji wobec Europy Wschodniej w dwóch aspektach: podejścia do współpracy z Rosją i stosunku do integracji euroatlantyckiej. Podkreśla przy tym, że na początku lat 90. XX w. brakowało konsensusu wśród elit politycznych co do celów i priorytetów polityki wschodniej tego państwa².

Po 1989 r. doszło do znacznego rozluźnienia więzi gospodarczych łączących Rosję z Europą Środkową. Jednak w dalszym ciągu państwa tego regionu pozostają w znacznym stopniu uzależnione od dostaw rosyjskich surowców energetycznych. Zupełnie wyjątkowa sytuacja panuje natomiast na Słowacji, która również w dużym stopniu uzależniona jest od dostaw rosyjskiej ropy i gazu ziemnego, a ponadto istotną rolę w jej miksie energetycznym odgrywają dwie elektrow-

¹ Zob. A. Duleba, *Slovakia's relations with Russia and Eastern Neighbours*, [w:] *EU-Russian relations and the Eastern Partnership – Central-East European member state interests and positions*, red. G. Fóti, Zs. Ludvig, Budapest 2009, s. 7.

² J. Marušiak, *Slovakia's Eastern policy – from the Trojan horse of Russia to Eastern „multivectoralism”*, „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2013, nr 1 (22), s. 43.

nie atomowe działające w oparciu o rosyjską (radziecką) technologię i całkowicie uzależnione od dostaw rosyjskiego paliwa jądrowego. Tak wysoki stopień uzależnienia stanowi spuściznę po czasach komunizmu. Należy jednak podkreślić, że Słowacja jest tym państwem Grupy Wyszehradzkiej (V4), które nie podjęło istotnych działań zmierzających do zmiany tej niekorzystnej sytuacji³. Przykładowo w Polsce w ramach polityki dywersyfikacji dostaw gazu zakłada się do końca 2022 r. możliwość importu 17,5 mld m³ tego surowca z Kataru, Stanów Zjednoczonych Ameryki (USA) i Norwegii z wykorzystaniem trzech źródeł: Terminala LNG w Świnoujściu, Terminala FSRU w Gdańsku oraz gazociągu Baltic Pipe⁴.

Oprócz instrumentów politycznych i ekonomicznych Rosja wykorzystuje również ideologię panslawizmu, a ściślej jej współczesną postać, definiowaną w literaturze słowackiej jako idea słowiańskiego braterstwa. Panslawizm powstał w XIX w. jako ideologiczna odpowiedź części narodów słowiańskich na zagrożenie ich bytu ze strony potężniejszych państw narodowych (m.in. Królestwa Węgierskiego, Imperium Osmańskiego), przy czym carskiej Rosji przypisano rolę obrońcy jako jednemu słowiańskiemu mocarstwu⁵.

³ R. Morawiec, *Rosyjska obecność w Republice Słowackiej*, „Biuletyn PISM” 2001, nr 9 (9), s. 91.

⁴ *Bezpieczeństwo energetyczne. Dywersyfikacja dostaw surowców to konieczność*, <https://polskieradio24.pl/7/129/Artykul/2259795,Pawel-Salek-Nord-Stream-2-chce-uzaleznic-cala-UE-od-jednego-zrodla-dostaw-gazu> [10.03.2020].

⁵ Zob. M. Martinkovič M., *Slovanská utópia? Posledná vízia Ľudovíta Štúra*, „Historická revue” 2015, nr 10 (26), s. 42-46; A. Duleba, *Panslavizmus – zmŕtvychvstanie*

Przemiany społeczno-gospodarcze zachodzące w latach 90. XX w. w Europie Środkowej również mogły wywoływać poczucie zagrożenia, to zaś stworzyło odpowiednią przesłankę do ideowego i politycznego ożywienia myśli panslawistycznej. Dotyczyło to głównie państw bałkańskich, ale także do pewnego stopnia byłej Czechosłowacji. W kręgach opiniotwórczych i elitach politycznych Czech i Słowacji zawsze istniały grupy kultywujące ideowe tradycje panslawizmu i rusofilstwa. We współczesnych warunkach oczekiwania związane ze słowiańską misją Rosji w wymiarze politycznym ujawniły się m.in. na Słowacji⁶.

Wpływy polityczne

Uzasadniony jest wniosek, że najlepsze relacje z Rosją Słowacja miała w okresie rządów V. Mečiar. W latach 1993-1997 podpisano ok. 90 nowych umów słowacko-rosyjskich. Ponadto do układów z tym państwem należy zaliczyć ok. 40 umów z byłym Związkiem Radzieckim, które nadal miały obowiązywać po 1993 r. W dniu 1 kwietnia 1992 r. pomiędzy Federacją Rosyjską a Czeską i Słowacką Republiką Federalną zawarty został traktat o przyjacielskich stosunkach i współpracy. Ze względu jednak na rozpad Czechosłowacji dokument nie wszedł w życie. Ostatecznie słowacko-rosyjski układ o przyjaźni i współpracy podpisany został 26 sierp-

zabudnutej ideologie?, „Medzinárodné otázky” 1994, nr 3, s. 29-34.

⁶ R. Morawiec, op.cit., s. 91-92.

nia 1993 r., podczas wizyty prezydenta Rosji Borysa Jelcyna w Bratysławie⁷. Po wyborach parlamentarnych z 1994 r. trzeci rząd V. Mečiara (1994-1998) poważnie zastanawiał się nad rozwojem relacji z Rosją i Wspólnotą Niepodległych Państw jako alternatywą dla integracji euroatlantyckiej. W przypadku realizacji tego scenariusza władze słowackie oczekiwały od Rosji gwarancji bezpieczeństwa dla neutralności tego państwa oraz specjalnego statusu ekonomicznego. Miało to być rodzajem rekompensaty za straty polityczne i ekonomiczne spowodowane brakiem zbliżenia z Unią Europejską (UE) i Sojuszem Północnoatlantyckim (NATO)⁸.

Naruszanie zasad demokracji przez rządzącą w tym okresie ekipę powodowało coraz ostrzejszą krytykę ze strony partnerów zachodnich. Fakt ten szybko wykorzystała Rosja do swoich celów politycznych. Rolę rzecznika słowackich interesów przyjął na siebie ówczesny ambasador Rosji w Bratysławie Siergiej Jastrzembski (późniejszy doradca i rzecznik prasowy prezydenta B. Jelcyna). Dyplomata ten w słowackich i rosyjskich mediach bronił prowadzonej przez V. Mečiara polityki wewnętrznej i zagranicznej, a jednocześnie krytykował Zachód za brak zrozumienia dla młodego państwa. Podczas oficjalnej wizyty słowackiego premiera w maju 1998 r. B. Jelcyn pochwalił V. Mečiara za prowadzenie

⁷ K. Žarna, *Od Mečiara do Dzurindy. Główne kierunki polityki zagranicznej Republiki Słowackiej w latach 1993-2002*, Rzeszów 2015, s. 305-309.

⁸ A. Duleba, *Slovakia's relations...*, s. 8.

przyjaznej polityki wobec Rosji i nieuleganie naciskom wywieranym przez Zachód⁹. O dużym uzależnieniu Słowacji od Rosji świadczył również fakt współpracy Słowackiej Służby Informacyjnej (sł. *Slovenská informačná služba*, SIS) z rosyjskimi służbami informacyjnymi. Chodziło przede wszystkim o prowadzenie operacji, które miały służyć wpływaniu na sytuację polityczną w państwach sąsiednich i na nastroje polityczne we własnym państwie. Zdaniem Rafała Morawca, Słowacja pod rządami V. Mečiarza stała się eksponentem rosyjskich interesów w Europie Środkowej¹⁰.

Rząd M. Dzurindy, który doszedł do władzy w 1998 r., całkowicie zmienił priorytety słowackiej polityki zagranicznej. Słowacja powróciła na drogę integracji euroatlantyckiej. Przykładem działań służących ponownemu włączeniu tego państwa do procesów integracyjnych z NATO było aktywne poparcie dla Sojuszu w jego akcji na Bałkanach w 1999 r., co krytycznie odebrały władze rosyjskie. Wzmocniona została współpraca regionalna w ramach V4. Wspomniane zmiany nie oznaczały jednak utraty przez Rosję wszystkich możliwości oddziaływania na słowacką scenę polityczną. Wciąż relatywnie wysokim poparciem cieszyły się prorosyjskie ugrupowania tworzące trzon poprzedniej koalicji rządowej: Partia Ludowa–Ruch na rzecz Demokratycznej Słowacji

⁹ R. Morawiec, op.cit., s. 88-89.

¹⁰ L. Lesná, *Slovenská informačná služba a jej zneužitie v rokoch 1993-1998*, [w:] *Slovensko 1998-1999 Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Bratislava 1999, s. 797.

(sł. *Hnutie za demokratické Slovensko*, HZDS) i Słowacka Partia Narodowa (sł. *Slovenská národná strana*, SNS). W 1999 r. na scenie politycznej Słowacji pojawiła się nowa socjaldemokratyczna partia Kierunek (sł. *Smer*, następnie *Smer – sociálna demokracia*, Smer-SD), która w dziedzinie polityki zagranicznej, a zwłaszcza w kwestii stosunków słowacko-rosyjskich, zajęła stanowisko zbliżone do HZDS, co zostało zauważone w Rosji. Podczas zorganizowanej z rosyjskiej inicjatywy wizyty delegacji tego ugrupowania w Moskwie w styczniu 2001 r. R. Fico skrytykował politykę rządu M. Dzurindy wobec Rosji¹¹.

W 2010 r. po raz pierwszy premierem Słowacji została kobieta, Iveta Radičová, była kandydatka na urząd prezydenta z ramienia Słowackiej Unii Chrześcijańskiej i Demokratycznej (sł. *Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana*, SDKÚ-DS). I. Radičová uznawana jest za kontynuatorkę prozachodniej polityki rządu Dzurindy. Program nowego centroprawicowego rządu koalicyjnego przedstawiła w parlamencie w lipcu 2010 r. Premier podkreśliła na wstępie, że polityka zagraniczna Słowacji „będzie czytelna, wiarygodna i odzwierciedlająca wartości wyznawane przez Słowaków oraz wspólnotę euroatlantycką”. Istotne miejsce w przemówieniu I. Radičovej zajęła rola praw człowieka i norm międzynarodowych dla rozwoju pokojowego współistnienia. Mówiła również o bezpieczeństwie cybernetycz-

¹¹ R. Morawiec, op.cit., s. 89.

nym i energetycznym. Jednocześnie nowa premier podjęła próbę resetu relacji słowacko-rosyjskich. W Rosji widziała partnera, który może odegrać ważną rolę w Europie, pod warunkiem podążania ścieżką modernizacji i przestrzegania praw człowieka. Stwierdziła także, że Słowacja poprze członkostwo Rosji w Światowej Organizacji Handlu. Zaledwie dwuletni okres rządów I. Radičovej był jednak zbyt krótki, aby jednoznacznie ocenić jej podejście do tego państwa¹².

Trwający 12 lat okres rządów socjaldemokratów z koalicjantami charakteryzował się ambiwalentnym stosunkiem kluczowych słowackich polityków do Rosji i niekonsekwentną polityką zagraniczną wobec Rosji. Premier R. Fico, który na poziomie oficjalnym wspierał sankcje unijne, przy wielu okazjach wyrażał swoje poparcie dla umacniania więzi słowacko-rosyjskich i pozytywny odbiór polityki Władimira Putina. Już podczas swojego pierwszego wystąpienia w roli premiera w parlamencie, w sierpniu 2006 r., o wiele więcej uwagi niż jego poprzednicy poświęcił relacjom z Rosją i jej znaczeniu na arenie międzynarodowej. Określił również Rosję jako ważny czynnik bezpieczeństwa i pomyślności gospodarczej UE¹³. Przyjazne gesty R. Ficy wobec W. Putina pozwalały rosyjskiej propagandzie podważać spójność polityki UE w stosunku do Rosji. Kiedy w marcu 2018 r. na czele rządu

¹² P. Bajda, *Małe państwo europejskie na arenie międzynarodowej. Polityka zagraniczna Republiki Słowackiej w latach 1993-2016*, Kraków–Warszawa 2018, s. 112-113.

¹³ Ibidem, s. 111-112.

stanął P. Pellegrini, zmieniła się retoryka prorosyjska. Nowy premier deklarował zakotwiczenie Słowacji w strukturach europejskich i transatlantyckich. Jednocześnie w dniach 4-7 czerwca 2019 r. Pellegrini złożył oficjalną wizytę w Rosji. Tematykę rozmów zdominowały kwestie energetyczne. Powrócił również pomysł budowy kolei szerokotorowej przez terytorium Słowacji. Minister spraw zagranicznych Słowacji Miroslav Lajčák wspólnie ze swoim rosyjskim odpowiednikiem Siergiejem Ławrowem omówili słowacką prezydencję w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie i jej priorytety. Szczególną uwagę zwrócono na sytuację na wschodzie Ukrainy. Rozmawiano także o relacjach Rosja–NATO i przywróceniu Rosji prawa głosu w Radzie Europy¹⁴.

Na scenie politycznej coraz większe znaczenie odgrywa skrajnie prawicowa Partia Ludowa Nasza Słowacja (sł. *Ludová strana – Naše Slovensko*, ĽSNS) Mariana Kotleby, która popiera ideologię ekstremistyczną, prezentuje się jako antyunijna i antynatowska, utrzymuje również stosunki z różnymi organizacjami paramilitarnymi. Mimo braku dowodów na bezpośrednie kontakty członków partii z władzami lub służbami specjalnymi Rosji, widoczne jest ich zaangażowanie w sprzyjające temu państwu działania dezinformacyjne.

¹⁴ Ł. Lewkowicz, *Wizyta premiera Słowacji Petera Pellegriniego w Rosji: implikacje dla współpracy energetycznej i politycznej w Europie Środkowej*, „Komentarze IES” 2019, nr 39, <https://ies.lublin.pl/komentarze/wizyta-premiera-slowacji-petera-pellegriniego-w-rosji-implikacje-dla-wspolpracy-energetycznej-i-politycznej-w-europie-39-39-2019> [15.03.2020].

LSNS zajęła jednoznaczne stanowisko wobec konfliktu na Ukrainie. Zdaniem M. Kotleby, wydarzenia na Euromajdanie stanowiły walkę UE o nowe rynki zbytu oraz chęć zbliżenia się „terrorystycznej organizacji NATO” do granic Rosji. Demonstrujących w Kijowie Ukraińców polityk określił jako „terrorystów”, z którymi „nie powinno się negocjować”. Podczas wizyty prokremlowskiego klubu motocyklowego Nocne Wilki w Bańskiej Bystrzycy wywiesił rosyjską flagę w siedzibie samorządu krajowego¹⁵. LSNS od lat ma dość stabilne poparcie polityczne na Słowacji. W ostatnich wyborach parlamentarnych zajęła czwarte miejsce. Nacjonaliści zdobyli 7,97% głosów i otrzymali 17 mandatów¹⁶.

Wpływy gospodarcze

Ważnym elementem rosyjskich wpływów gospodarczych na Słowacji w latach 90. XX w. była działalność komercyjnego Banku Devin. Został on założony w 1992 r. jako bank prywatny przy współudziale funduszy konfederacji słowackich związków zawodowych. Prawdopodobnie w następnych latach został w sposób nieformalny podporządkowany rosyjskim grupom finansowym. Formalnie większość akcji

¹⁵ Idem, *Ekstremizm prawicowy Partii Ludowej Nasza Słowacja: wyzwanie dla systemu demokratycznego Słowacji*, „Komentarze IEŚ”, 2019, nr 25, <https://ies.lublin.pl/komentarze/ekstremizm-prawicowy-partii-ludowej-nasza-slowacja-wyzwanie-dla-systemu-demokratycznego-slowacji-25-25-2019> [15.03.2020].

¹⁶ Idem, *Wybory parlamentarne na Słowacji: wielkie zwycięstwo centroprawicy*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 131, <https://ies.lublin.pl/komentarze/wybory-parlamentarne-na-slowacji-wielkie-zwyciestwo-centroprawicy-131-34-2020> [15.03.2020].

Banku Devin należało do słowackich podmiotów (68%), udziałowcami były również rosyjskie firmy Energia i Międzynarodowa Korporacja Finansowa, które posiadały 38% akcji. Faktycznie jednak za wiedzą i aprobatą rządu słowackiego bank miał się znajdować w rękach rosyjskich. Chodziło o kluczową rolę słowackiej firmy Apis, dysponującej 15% akcji, w której tajne udziały mieli posiadać Rosjanie i w ten sposób *de facto* kontrolować tę instytucję finansową. Bank Devin został przez słowacki rząd wyznaczony do prowadzenia wszystkich rozliczeń w handlu z Rosją, odgrywał również kluczową rolę w rozliczeniach słowackiego długu wobec Rosji. Według doniesień byłego szefa SIS Igora Cibuli przedsiębiorcy i politycy skupieni wokół banku umożliwiali V. Mečiarowi nieformalne kontakty z różnymi grupami politycznymi i gospodarczymi w Rosji. Zgodnie z doniesieniami prasowymi bank miał przejąć na siebie spłatę pozostałych rosyjskich zobowiązań wobec Słowacji, co było dementowane przez jego władze¹⁷.

W 2000 r. doszło do sporu wokół projektu państwowego przedsiębiorstwa Gazprom, które zamierzało tak zmienić trasę drugiej nitki gazociągu z Półwyspu Jamalskiego przez Polskę do Europy Zachodniej, aby omijała terytorium Ukrainy. Nowa inicjatywa dotyczyła również Słowacji, ponieważ gazociąg miał przekraczać granicę Polski ze wschodnią Słowa-

¹⁷ A. Grajewski, *Polityka Rosji wobec Czech, Słowacji i Węgier w latach 1994-1997. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1997, s. 19-20.

cją i kończyć się w miejscowości Wielkie Kapuszcany, łącząc się ze „starym” gazociągiem. Strona polska nie zgadzała się na tę alternatywę i domagała się rekompensaty dla Ukrainy w sytuacji realizacji projektu. Ówczesna ambasador Słowacji w Polsce Magdaléna Vášáryová krytycznie oceniała politykę Gazpromu, który wykorzystywał gazo- i ropociągi do uzależniania państw od dostaw rosyjskich węglowodorów. Wskutek braku wspólnej strategii V4 wobec Rosji i Ukrainy przełożono polsko-słowackie konsultacje w sprawie gazu¹⁸.

W okresie rządów R. Ficy Rosja pozostała dla Słowacji niemal wyłącznym dostawcą ropy, gazu, paliwa jądrowego i technologii jądrowych. Rosyjski gaz był dostarczany przede wszystkim przez terytorium Ukrainy. Wyzwaniem dla Słowacji były konflikty rosyjsko-ukraińskie, z których największy miał miejsce w 2009 r. Inwestycje podejmowane przez słowackie władze po kryzysie gazowym z 2009 r. sprawiły jednak, że państwo to nie jest już skazane na współpracę z Rosją¹⁹. Słowacja niemal cały konsumowany gaz kupuje od Gazpromu, ale dzięki modernizacji połączeń gazowych na granicy z Austrią i Czechami, z technicznego punktu widzenia mogłaby zrezygnować z kontraktu rosyjskiego i zaopatrywać się w gaz na zachodnich giełdach. Bezpieczeństwo energetyczne Słowacji wzmacniają też inwestycje w ramach

¹⁸ K. Żarna, op.cit., s. 309-310.

¹⁹ Ł. Wojcieszak, *Bezpieczeństwo gazowe Słowacji. Perspektywy i bariery dywersyfikacji*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2019, nr 4, s. 175-176.

budowy Korytarza Północ-Południe. Gotowe jest połączenie gazowe z Węgry, a interkonektor z Polską ma być gotowy w najbliższej przyszłości. Gdy we wrześniu 2014 r. Bratysława uruchomiła największy w Europie Środkowej rewers gazowy na Ukrainę, silnie uderzając w interesy Gazpromu, Rosjanie niemal o połowę obniżyli poziom dostaw gazu na Słowację pod pretekstem konieczności uzupełniania magazynów. Retorsje te trwały do marca 2015 r., ale nie odbiły się negatywnie na słowackiej gospodarce. W rosyjskich mediach pisano, że Słowacja płaciła w ostatnich latach Gazpromowi jedną z najniższych w UE stawek za gaz. Dzięki modernizacji naftowego łącznika słowacko-węgierskiego, zakończonej w lutym 2015 r., Słowacja zyskała możliwość pełnego zaspokojenia potrzeb rafinerii Slovnaft przy wykorzystaniu ropy z chorwackiego terminala w Omišalj. Ze względów ekonomicznych Slovnaft traktował tę trasę dostaw jako alternatywną i w grudniu 2014 r. Słowacja podpisała ze stroną rosyjską umowę o dostawach i transzycie ropy na kolejnych 15 lat²⁰.

Słowacja wciąż utrzymuje z Rosją bliską współpracę w energetyce jądrowej. Spółka Slovenské elektrárne (kontrolowana przez włoski koncern Enel) kończy budowę dwóch bloków jądrowych w Mochowcach, realizowaną w tech-

²⁰ J. Groszkowski, S. Kardaś, *Rosyjska karta premiera Ficy*, „Komentarze OSW” 2015, nr 175, s. 3-4, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-07-01/rosyjska-karta-premiera-ficy> [15.03.2020].

nologii rosyjskiej. Współpraca z Rosjanami obejmuje też modernizację istniejących elektrowni oraz dostawy paliwa jądrowego do obecnych i przyszłych bloków. Pomimo wielu lat bezproblemowej współpracy Slovenské elektrárne postanowiły uniezależnić się od Rosji, podpisując umowę na dostawy wzbogaconego uranu z alternatywnym dostawcą, który zabezpiecza słowackie elektrownie przed problemami z realizacją kontraktu rosyjskiego. Ograniczone zaufanie do rosyjskich partnerów nie przeszkadza jednak słowackiemu rządowi rozmawiać o perspektywach słowacko-rosyjskiej współpracy przy planowanej budowie nowych bloków jądrowych w Jasłowskich Bohunicach, choć projekt ten w najbliższych latach ma niewielkie szanse na realizację²¹.

Podczas wizyty Petera Pellegriniego w Moskwie w czerwcu 2019 r. premier Rosji Dmitrij Miedwiediew zaoferował stronie słowackiej przyłączenie się do projektów energetycznych Nord Stream 2 i Turk Stream. Podkreślił, że w tej kwestii prowadzone są już prace na poziomie ministerialnym. Po spotkaniu podpisane zostało memorandum o wzajemnym porozumieniu w sprawie wykorzystania energii atomowej do celów pokojowych między rosyjskim Rosatomem a Ministerstwem Gospodarki Słowacji oraz prolongowana do 2030 r. umowa na dostawy paliwa jądrowego do

²¹ Ibidem.

słowackich elektrowni atomowych przez rosyjską spółkę TVEL²².

Pewne wyzwanie dla Słowacji stanowi również utrzymanie sankcji UE wobec Rosji, które uderzyły w niektóre sektory słowackiego przemysłu, m.in. sektor samochodowy i rolnictwo. Spadający popyt ze strony Rosji dotknął także inne słowackie przedsiębiorstwa, zlokalizowane w regionach o wysokiej stopie bezrobocia (m.in. firma Rail Casted Components Company, produkująca wagony kolejowe dla kolei rosyjskich, zwolniła większość swoich pracowników)²³. Z tego powodu w okresie rządów Smer-SD krytycznie podchodzono do przedłużania i rozszerzania antyrosyjskich sankcji UE. Jednak wbrew pozorom realne znaczenie sankcji dla słowackiej gospodarki było bardzo ograniczone, ponieważ udział rosyjskiego rynku w słowackim eksporcie był w ostatnich latach niewielki. Wbrew publicznym deklaracjom ówczesnego rządu słowackiego wprowadzenie unijnych sankcji wobec Rosji nie wpłynęło negatywnie na gospodarkę Słowacji. W 2014 r. wzrósł zarówno słowacki import, jak i eksport, a PKB wzrósł o 2,4% w porównaniu z 1,4% w 2013 r. Konflikt ukraińsko-rosyjski spowodował natomiast spadek liczby turystów na Słowacji, choć jedno-

²² Ł. Lewkowicz, *Wizyta premiera Słowacji...* [15.03.2020].

²³ P. Krekó, L. Györi, D. Milo, J. Marušiak, J. Székely A. Lencsés, *Marching towards Eurasia. The Kremlin connections of the Slovak far-right*, Budapest 2015, s. 22, https://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/PC_Study_Russian_Influence_Slovakia_ENG.pdf [20.03.2020].

częściej w 2014 r. wydali oni w tym państwie więcej pieniędzy niż rok wcześniej²⁴.

Wpływy kulturowe

W analizie wpływów Rosji na Słowacji nie mniej ważna wydaje się popularność ideologii panslawizmu, a konkretnie jej współczesnej postaci, opisywanej w literaturze słowackiej jako idea słowiańskiego braterstwa. W panteonie słowackich bohaterów narodowych znajduje się Ľudovít Štúr, XIX-wieczny działacz narodowy, który postulował unifikację narodów słowiańskich z Rosją, przyjęcie prawosławia, używanie języka rosyjskiego. W przeciwieństwie do Polski lub państw bałtyckich, Słowacja nie miała tak negatywnych doświadczeń historycznych z imperializmem rosyjskim. Po II wojnie światowej w Czechosłowacji nastąpił szybki proces modernizacji ekonomicznej Słowacji. Z tego względu część starszego pokolenia Słowaków wciąż z sentymentem spogląda na okres socjalizmu. Istotne znaczenie w budowaniu słowackiej tożsamości narodowej ma Słowackie Powstanie Narodowe z 1944 r., wsparte przez partyzantów radzieckich. Pewien problem we wzajemnych relacjach stanowi interwencja wojsk Układu Warszawskiego w 1968 r., która jest odbierana krytycznie przez większość komentatorów słowackich. Przedmiotem rozmów ministerialnych w czerwcu 2019 r. w Moskwie była propozycja deputowa-

²⁴ J. Groszkowski, S. Kardaś, op.cit., s. 6.

nego Dumy Państwowej z Komunistycznej Partii Federacji Rosyjskiej, aby uznać żołnierzy radzieckich uczestniczących w okupacji Czechosłowacji w 1968 r. za weteranów wojennych. Minister spraw zagranicznych Rosji Siergiej Ławrow zapewnił stronę słowacką, że jest to indywidualna inicjatywa poselska i oficjalne stanowisko Rosji, sformułowane w słowacko-rosyjskim traktacie z 1993 r., pozostaje wciąż ważne. W dokumencie tym potępiono totalitaryzm, złamanie prawa międzynarodowego w 1968 r. i nieuzasadnioną interwencję wojsk radzieckich na terytorium Czechosłowacji²⁵.

Współczesny słowacki dyskurs polityczny charakteryzuje quasi-rusofilia. Badania opinii publicznej państw V4, przeprowadzone przez think tank Globsec w 2018 r., pokazują, że Słowacy są generalnie mniej krytyczni wobec Rosji i bardziej antyamerykańscy i antynatowscy niż Czesi, Węgrzy czy Polacy. O tym, że ideologia panslawizmu jest wciąż istotnym elementem słowackiego dyskursu politycznego, świadczy frazeologia używana przez słowackich polityków z różnych stron sceny politycznej. Za polityków prorosyjskich uważa się zarówno przedstawicieli byłej koalicji rządzącej (np. byłego przewodniczącego Rady Narodowej z SNS Andreja Dankę, byłego premiera Roberta Ficę, posła Smer-SD Ľuboša Blahe), jak i pozostających w opozycji przedstawicieli skrajnej prawicy (Mariana Kotlebę z ĽSNS). Prorosyjskie jest również środowisko byłego dysydenta i lidera chadeckiego Ruchu

²⁵ Ł. Lewkowicz, *Wizyta premiera Słowacji...* [20.03.2020].

Chrześcijańsko-Demokratycznego (sł. *Kresťanskodemokratické hnutie*, KDH) Jána Čarnogurskiego²⁶.

Istotną rolę w szerzeniu rosyjskiego *soft power* odgrywa ambasada Rosji w Bratysławie, która stanowi główny punkt kontaktu dla działań prokremlowskich. Placówka organizuje wydarzenia kulturalne oraz uroczystości upamiętniające i celowo udostępnia materiały przygotowane przez różnego rodzaju prorosyjskie media. Według danych z 2017 r. na Słowacji przebywało 23 akredytowanych dyplomatów rosyjskich, co było liczbą wysoką jak na tak małe państwo. Dla porównania w tym samym okresie znajdowało się tam 26 dyplomatów amerykańskich oraz zaledwie 14 niemieckich. Ponadto wiele organizacji pozarządowych promowało kulturę rosyjską i idee współpracy słowacko-rosyjskiej. W celu wywarcia wpływu na społeczeństwo słowackie często wykorzystywana była retoryka panslawistyczna oraz antyeuropejska i antynatowska. Organizacje te służyły również jako platformy szerzenia teorii spiskowych i prorosyjskiej narracji. Jednym z przykładów organizacji prowadzącej tego rodzaju działalność jest Towarzystwo Słowacko-Rosyjskie, kierowane przez wspomnianego Jána Čarnogurskiego. Ten był polityk osobiście i poprzez swoją stronę internetową szerzy dezinformację

²⁶ *Globsec Trends 2019: Central and Eastern Europe 30 years after the fall of the Iron Curtain*, <https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/05/GLOBSEC-Trends2019.pdf> [20.03.2020].

i narrację prokremlowską opartą na sfabrykowanych informacjach. Członkowie Towarzystwa regularnie organizują antynatowskie demonstracje.

Należy zauważyć, że prorosyjska dezinformacja na Słowacji od 2014 r. przeżywa swój rozkwit. Słowacki serwis *konspiratori.sk* donosi, że istnieje 108 czeskich i słowackich serwisów rozpowszechniających nieprawdziwe treści. Do najważniejszych z nich zalicza się: *Hlavné správy*, *Slobodný vysielateľ*, *Zem & Vek*, *Slovenské slovo*, *Dôležité*, *Pán občan*. Pomimo orientacji prorosyjskiej żadne z tych mediów nie deklaruje bezpośredniej zależności od Rosji. Istnieją tylko nieformalne więzi między redaktorami alternatywnych mediów a stroną rosyjską. Wpływy rosyjskie sięgają poza Internet. W 2016 r. słowacka agencja informacyjna TASR z Jaroslavem Rezníkiem na czele (obecnie dyrektorem słowackiej publicznej telewizji i radia) podpisała kontrakt z należącym do władz rosyjskich Sputnikiem. Kontrakt został szybko rozwiązany z powodu nacisków mediów i społeczeństwa, które sprzeciwiały się tego rodzaju współpracy²⁷.

Wpływy militarne

W komunistycznej Czechosłowacji przemysł zbrojeniowy Słowacji wytwarzał ok. 60% wojskowej techniki tego pań-

²⁷ I. Várenyiová, D. Fischer, *Slovakia*, [w:] *United We Stand, Divided We Fall: The Kremlin's Leverage in the Visegrad Countries*, red. I. Smoleňová, B. Chrzová, Praga 2017, s. 27-30, http://www.pssi.cz/download/docs/490_final-publication.pdf [20.03.2020].

stwa. Ponad połowa produkcji była przeznaczona na eksport. Po 1989 r. rynek ten całkowicie się załamał. Słowacki przemysł cały czas szukał partnera dla swojej produkcji w Europie Wschodniej. W lutym 1995 r., podczas wizyty premiera Wiktora Czernomyrdina w Bratysławie, podpisano porozumienie wojskowe pomiędzy oboma państwami. Rosjanie byli zainteresowani przekazaniem stronie słowackiej uzbrojenia w ramach spłaty rosyjskiego długu. Do armii słowackiej trafiły m.in. maszyny szyfrowe, samoloty MIG-29, śmigłowce bojowe i system rakietowy S-300. Na przełomie 1996 i 1997 r. trwała dyskusja na temat rosyjskiej strefy wpływów w Europie Środkowej. Pojawiły się m.in. pogłoski o próbach silniejszego powiązania Słowacji z Rosją i szerzej – ze Wspólnotą Niepodległych Państw. W dniach 28-30 kwietnia 1997 r. na Słowacji ponownie przebywał premier Rosji Wiktor Czernomyrdin. Podczas tego spotkania ustalono, że 1,3 mld dolarów starego długu wobec Słowacji Rosja spłaci dostawami sprzętu wojskowego oraz samolotów typu Tupolew-154. Intensywność kontaktów słowacko-rosyjskich stawała się coraz większa w okresie starań o wejście Słowacji do NATO. Podczas wizyty delegacji rosyjskiej w Bratysławie, w dniach 30 maja – 1 czerwca 1997 r., przewodniczący rosyjskiej Dumy Państwowej Giennadij Sielezniov przekonywał prezydenta Michala Kováča, że Słowacja powinna ogłosić neutralność, a wtedy Rosja udzieli jej gwarancji bezpieczeństwa. Chwalił on Słowaków za odrzucenie w referendum starań o członkostwo w NATO. Pewne kontrowersje wzbudziła wizyta

w Moskwie premiera Vladimíra Mečiara i szefa SIS Ivana Lexy. Niejasne są również losy poradzieckiego arsenału rakietowego, pozostałego na terytorium Słowacji po podziale Czechosłowacji. Chodziło o rakiety SS-23, mogące przenosić głowice bojowe na odległość do 350 km. Strona słowacka odmawiała informacji o losie ракет, powołując się na podpisany w latach 80. XX w. układ radziecko-czechosłowacki²⁸.

Po wyborach parlamentarnych 1998 r. renegocjowano szereg umów słowacko-rosyjskich, w tym przede wszystkim te dotyczące sojuszu wojskowego oraz zaopatrzenia Słowacji w broń rosyjską. Rząd wycofał się z umowy podpisanej przez V. Mečiara na dostawy rosyjskiego systemu antyrakietowego S-300. System był już instalowany w jednej ze słowackich baz wojskowych²⁹.

Utworzony w 2006 r. pierwszy rząd R. Ficy w swoim programie politycznym zadeklarował kontynuowanie polityki zagranicznej M. Dzurindy. Jednocześnie gabinet Ficy zintensyfikował stosunki gospodarcze z Rosją. Wykazał również więcej zrozumienia dla pewnych działań rosyjskich w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego, m.in. premier Słowacji negatywnie ocenił lokalizację elementów amerykańskiej tarczy antyrakietowej na terytorium Czech i Polski oraz usprawiedliwił akcję militarną Rosji w Gruzji w sierpniu 2008 r. W trakcie swojej pierwszej kadencji premier prefor-

²⁸ K. Žarna, op.cit., s. 306-309; A. Grajewski, op.cit., s. 17-18.

²⁹ K. Žarna, op.cit., s. 309.

sował także przedterminowe wycofanie słowackich wojsk z Iraku³⁰. Opinie premiera w wymienionych kwestiach nie zawsze były tożsame z opiniami prezentowanymi publicznie przez ministra spraw zagranicznych Jana Kubiša, a w przypadku dyskusji o tarczy – z opinią prezydenta Ivana Gašparoviča. Powodowało to nieczytelność polityki zagranicznej Słowacji³¹.

W 2012 r. Robert Fico po raz drugi został premierem Słowacji. Kurs prorosyjski w słowackiej polityce był kontynuowany. W polskich mediach postawiono nawet tezę, że Słowacja pod rządami Ficy stała się najbardziej prorosyjskim państwem UE. Najważniejszym testem dla słowackiej polityki zagranicznej było wtedy podejście do konfliktu ukraińsko-rosyjskiego. Od jego początku lewicowy rząd Słowacji zajął niejednoznaczne stanowisko wobec Rosji. Słowacja zaakceptowała wymierzone w Rosję sankcje UE oraz plan wzmocnienia wschodniej flanki NATO. Jednocześnie rząd premiera R. Ficy utrzymywał bliskie stosunki polityczne z Rosją, zabiegał o intensyfikację słowacko-rosyjskich stosunków gospodarczych i regularnie krytykował sankcje, wpisując się tym samym w kremlowską propagandę. Premier Słowacji liczył na to, że odgrywając rolę jednego z najbardziej otwartych na współpracę z Rosją liderów UE i NATO,

³⁰ A. Duleba, *Slovakia's relations...*, s. 9.

³¹ A. Duleba, A. Eberhardt, *Polityka wschodnia Polski i Słowacji: różnice i podobieństwa*, [w:] *Współczesne stosunki polsko-słowackie*, red. M. Gniazdowski, P. Samek, T. Strážay, Bratysława 2016, s. 106.

osiągnięciu korzyści gospodarcze i zyska nowych wyborców przed wyborami parlamentarnymi w 2016 r.³²

Podczas szczytu NATO w Newport w dniach 4-5 września 2014 r. delegacja Słowacji starała się zaprezentować jako lojalny sojusznik. Prezydent Andrej Kiska zaoferował utworzenie centrum logistycznego w Popradzie i zapowiedział wzmocnienie słowackiej obecności w dowództwie w Szczecinie, zachęcając jednocześnie sojuszników do ćwiczeń w bazach na Słowacji. Zadeklarował ponadto, że Słowacja do 2020 r. zwiększy budżet obronny do poziomu 1,6% PKB. Zobowiązanie to potwierdził minister obrony, jednak po szczycie zostało one zanegowane przez premiera Ficę, który był przeciwny zwiększaniu wydatków na obronę oraz stałej obecności dodatkowych sił NATO na Słowacji. Różnice między prezydentem a premierem Słowacji dotyczyły samej istoty konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Zdaniem prezydenta A. Kiski, na wschodzie Ukrainy od początku walczyły wojska rosyjskie przeciwko siłom ukraińskim, natomiast premier R. Fico uważał, że jest to geopolityczny konflikt między USA i Rosją. W jego opinii na skutek tego, że UE włączyła się w ten konflikt, Słowacja – jako małe państwo – mogła ucierpieć³³.

³² J. Groszkowski, S. Kardaś, op.cit., s. 1.

³³ J. Groszkowski, M. Gniazdowski, A. Sadecki, *Wyszehradzka kakofonia wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Analizy OSW” 2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-10/wyszehradzka-kakofonia-wobec-konfliktu-rosyjsko-ukraińskiego> [20.03.2020].

W ostatnich latach Słowacja doświadcza coraz większego wpływu paramilitarnych grup prorosyjskich. Niektóre z nich są bezpośrednio lub pośrednio związane z rosyjskim wsparciem ideologicznym i ekonomicznym. Ponadto liczni członkowie słowackich grup paramilitarnych brali udział w walkach na Donbasie po stronie prorosyjskich separatystów. Prorosyjskie organizacje stanowią poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Słowacji i dla obronności państwa, gdyż ich członkowie próbują przeniknąć do oficjalnych struktur siłowych (policji, wojska). Na przykład grupa Słowaccy Rekruci (sł. *Slovenskí branci*, SB) wykorzystuje broń klasy wojskowej nabytą za pośrednictwem kontaktów w wojsku słowackim lub od wojskowych. Grupa Działania Opór Kysuce (sł. *Akčná skupina Vzdor Kysuce*, VK) wezwała swoich członków, aby przenikali do szeregów wojska i policji. Prywatna Średnia Szkoła Zawodowa Ochrony Osób i Mienia w Bratysławie (sł. *Súkromná stredná odborná škola ochrany osôb majetku*) w swoim programie nauczania umieszcza treści antyzachodnie i antynatowskie. Placówka ta została założona przez Štefana Kurillę, certyfikowanego instruktora Specnazu, i jest finansowana przez rosyjskich udziałowców. Szkoła przygotowuje studentów do pracy w policji, straży miejskiej, służbie celnej, żandarmerii wojskowej, budując

dzięki temu kontakty ze słowackimi instytucjami związanymi z bezpieczeństwem³⁴.

Wnioski

Dla Słowacji w pierwszych latach niepodległości Rosja stanowiła jednego z istotnych partnerów politycznych. Strona rosyjska przekonywała słowackich polityków do ogłoszenia neutralności Słowacji, co spowodowałoby udzielenie przez Rosję gwarancji bezpieczeństwa temu państwu. Celem Rosjan było utrzymanie Słowaków w swojej strefie wpływów. W konsekwencji prorosyjski „przyjacielski pragmatyzm” ekipy V. Mečiara spowodował kilkuletnie opóźnienie w integracji Słowacji z NATO oraz w negocjacjach z UE. Po wyborach parlamentarnych z 1998 r. nowa proeuropejska koalicja rządząca zaczęła organizować stosunki z Rosją na nowych zasadach. Pod rządami M. Dzurindy Rosja straciła swoją uprzywilejowaną pozycję. Skutkowało to „zamrożeniem” relacji z tym państwem, szczególnie w latach 1998-2001. Pod rządami socjaldemokratów doszło do nowego otwarcia w relacjach słowacko-rosyjskich. Jednocześnie niektóre decyzje lub wypowiedzi polityków ówczesnej koalicji rządzącej

³⁴ G. Mesežnikov, R. Bránik, *Słowacja*, [w:] *Pozdrowienia z Rosji. Działalność prorosyjskich ekstremistycznych grup szerzących nienawiść w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. P. Krekó, L. Győri, E. Zgut, Budapeszt 2017, s. 24-28, https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/PC_NED_summary_analysis_PL_20170428.pdf [20.03.2020].

stanowiły wyzwanie dla współpracy środkowoeuropejskiej i transatlantyckiej.

Wpływy gospodarcze na Słowacji miały charakter wielowymiarowy. U progu niepodległości istotną rolę w relacjach słowacko-rosyjskich odgrywał Bank Devin, który umożliwiał ówczesnym przedstawicielom rządu słowackiego nieformalne relacje z elitami politycznymi i gospodarczymi Rosji. Przez cały analizowany okres Rosja pozostała dla Słowacji dominującym dostawcą węglowodorów oraz paliwa jądrowego i technologii jądrowych. Dopiero po kryzysie gazowym z 2009 r. słowackie władze zaczęły podejmować inwestycje mające na celu dywersyfikację dostaw energii. Aktualnie bezpieczeństwo energetyczne Słowacji wzmacniają projekty realizowane w ramach Korytarza Północ-Południe (połączenie gazowe z Węgrami, interkonektor z Polską). Wciąż duże uzależnienie od technologii rosyjskich występuje w energetyce jądrowej. Pewne koszty gospodarcze ponosi również Słowacja w związku z antyrosyjskimi sankcjami UE.

Istotną rolę we wzajemnych relacjach odgrywają wpływy kulturowe. Rosja w swoich działaniach dezinformacyjnych wobec Słowacji wykorzystuje wciąż popularną ideologię panslawizmu. Do wzmacniania wpływów Rosji służą także polityka historyczna i pewien sentyment części społeczeństwa do okresu komunizmu. Od początku konfliktu na Ukrainie bardzo aktywne są na Słowacji różnego rodzaju alternatywne media, prezentujące antyzachodnią i antyukraińską narrację. Na słowackiej scenie politycznej coraz

większe znaczenie odgrywają skrajnie prawicowe i antyzachodnie partie, chociaż postawy prorosyjskie obecne są także na lewicy.

Pewną rolę na Słowacji ogrywają również rosyjskie wpływy militarne. W okresie rządów V. Mečiara Słowacja handlowała z Rosją bronią. Kolejny rząd renegocjował jednak większość podpisanych wówczas umów słowacko-rosyjskich, w tym dotyczących sojuszu wojskowego oraz zaopatrzenia Słowacji w uzbrojenie z Rosji. Premier R. Fico negatywnie ocenił lokalizację elementów amerykańskiej tarczy antyrakietowej na terytorium Czech i Polski, usprawiedliwił akcję militarną Rosji w Gruzji, miał również ambiwalentny stosunek do konfliktu na Ukrainie. Socjaldemokraci preforsowali przedterminowe wycofanie słowackich wojsk z Iraku. Od wielu lat Słowacja doświadcza także dużego wpływu paramilitarnych grup prorosyjskich, szkolonych przez doradców z Rosji.

W marcu 2020 r. na Słowacji powstał nowy centroprawicowy rząd. Po wstępnych deklaracjach liderów czterech zwycięskich ugrupowań można stwierdzić, że priorytetem tego państwa w najbliższych latach będzie zdobycie jak najsilniejszej pozycji w UE i NATO, a także rozwój współpracy regionalnej, szczególnie w ramach V4. W programie nowego rządu nie wspomniano w ogóle o Rosji, pośrednio została za to skrytykowana rosyjska agresja na Ukrainę – napisano o nieakceptowaniu naruszania integralności terytorialnej tego państwa. USA określono w dokumencie jako kluczo-

wego sojusznika w słowackiej polityce obronnej. Należy założyć, że w obecnej kadencji władze słowackie będą prezentować bardziej krytyczne stanowisko wobec Rosji niż poprzedni rząd.

Bibliografia

- Bajda P., *Małe państwo europejskie na arenie międzynarodowej. Polityka zagraniczna Republiki Słowackiej w latach 1993-2016*, Kraków–Warszawa 2018.
- Bezpieczeństwo energetyczne. Dywersyfikacja dostaw surowców to konieczność*, <https://polskieradio24.pl/7/129/Artykul/2259795,-Pawel-Salek-Nord-Stream-2-chce-uzaleznic-cala-UE-od-jednego-zrodla-dostaw-gazu>.
- Duleba A., Eberhardt A., *Polityka wschodnia Polski i Słowacji: różnice i podobieństwa*, [w:] *Współczesne stosunki polsko-słowackie*, red. M. Gniazdowski, P. Samerek, T. Strážay, Bratysława 2016, s. 98-115.
- Duleba A., *Panslavizmus – zmértvychvstanie zabudnutej ideologie?*, „Medzinárodne otázky” 1994, nr 3, s. 29-34.
- Duleba A., *Slovakia's relations with Russia and Eastern Neighbours*, [w:] *EU–Russian relations and the Eastern Partnership – Central-East European member state interests and positions*, red. G. Föti, Zs. Ludvig, Budapeszt 2009, s. 1-42.
- Globsec Trends 2019: Central and Eastern Europe 30 years after the fall of the Iron Curtain*, <https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/05/GLOBSEC-Trends2019.pdf>.
- Grajewski A., *Polityka Rosji wobec Czech, Słowacji i Węgier w latach 1994-1997. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1997.
- Groszkowski J., Gniazdowski M., Sadecki A., *Wyszehradzka kakofonia wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Analizy OSW” 2014,

- <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-10/wy-szehradzka-kakofonia-wobec-konfliktu-rosyjsko-ukrainskiego>.
- Groszkowski J., Kardaś S., *Rosyjska karta premiera Ficy*, „Komentarze OSW” 2015, nr 175, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-07-01/rosyjska-karta-premiera-ficy>.
- Krekó P., Győri L., Milo D., Marušiak J., Székely J., Lencsés A., *Marching towards Eurasia. The Kremlin connections of the Slovak far-right*, Budapest 2015, https://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/PC_Study_Russian_Influence_Slovakia_ENG.pdf.
- Lesná L., *Slovenská informačná služba a jej zneužitie v rokoch 1993-1998*, [w:] *Slovensko 1998-1999 Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Bratislava 1999.
- Lewkowicz Ł., *Ekstremizm prawicowy Partii Ludowej Nasza Słowacja: wyzwanie dla systemu demokratycznego Słowacji*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 25, <https://ies.lublin.pl/komentarze/ekstremizm-prawicowy-partii-ludowej-nasza-slowacja-wyzwanie-dla-systemu-demokratycznego-slowacji-25-25-2019>.
- Lewkowicz Ł., *Wizyta premiera Słowacji Petera Pellegriniego w Rosji: implikacje dla współpracy energetycznej i politycznej w Europie Środkowej*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 39, <https://ies.lublin.pl/komentarze/wizyta-premiera-slowacji-petera-pellegriniego-w-rosji-implikacje-dla-wspolpracy-energetycznej-i-politycznej-w-europie-39-39-2019>.
- Lewkowicz Ł., *Wybory parlamentarne na Słowacji: wielkie zwycięstwo centroprawicy*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 131, <https://ies.lublin.pl/komentarze/wybory-parlamentarne-na-slowacji-wielkie-zwyciestwo-centroprawicy-131-34-2020>.
- Martinkovič M., *Slovanská utópia? Posledná vízia Ľudovíta Štúra*, „Historická revue” 2015, nr 10 (26), s. 42-46.

- Marušiak J., *Slovakia's Eastern policy – from the Trojan horse of Russia to Eastern „multivectoralism”*, „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2013, nr 1 (22), s. 42-70.
- Mesežnikov G., Bránik R., *Słowacja*, [w:] *Pozdrowienia z Rosji. Działalność prorosyjskich ekstremistycznych grup szerzących nienawiść w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. P. Krekó, L. Győri, E. Zgut, Budapeszt 2017, https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/PC_NED_summary_analysis_PL_20170428.pdf.
- Morawiec R., *Rosyjska obecność w Republice Słowackiej*, „Biuletyn PISM” 2001, nr 9 (9), s. 87-92.
- Várenyiová I., Fischer D., *Slovakia*, [w:] *United We Stand, Divided We Fall: The Kremlin's Leverage in the Visegrad Countries*, red. I. Smoleňová, B. Chrzová, Praga 2017, http://www.pssi.cz/download/docs/490_final-publication.pdf.
- Wojcieszak Ł., *Bezpieczeństwo gazowe Słowacji. Perspektywy i bariery dywersyfikacji*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2019, nr 4, s. 173-190.
- Žarna K., *Od Mečiara do Dzurindy. Główne kierunki polityki zagranicznej Republiki Słowackiej w latach 1993-2002*, Rzeszów 2015.

Dominik Héjj

Wpływy rosyjskie na Węgrzech

Uwarunkowania obecności rosyjskiej na Węgrzech

Od 1945 r. Węgry pozostawały w radzieckiej strefie wpływów. Radziecka polityka wobec tego państwa była w pierwszej fazie, tj. do 1956 r., bardzo brutalna, dążąca do wyeliminowania przeciwników politycznych, a także wyplenienia wszelkich kiełkujących ziaren demokratyzacji. 23 października 1956 r. na Węgrzech wybuchło powstanie przeciwko radzieckiemu uciemżeniu, krwawo stłumione przez wojska Armii Radzieckiej. Wraz z inwazją na Węgry przyjechał przebywa-

jący w Związku Radzieckim János Kádár, który pełnił kierownicze funkcje w państwie niemal do końca swojego życia w 1989 r. Rok ten stanowi zresztą przełom dla węgierskiej demokratyzacji i odchodzenia od systemu komunistycznego, zwieńczony wiosną 1990 r. pierwszymi w pełni wolnymi wyborami parlamentarnymi. Dzień 16 czerwca 1992 r., tj. moment opuszczenia przez wojska radzieckie Węgier, stanowił szczególny punkt w relacjach pomiędzy obydwoma państwami, w których państwo węgierskie po raz pierwszy miało stać się suwerenne. Była to także data symboliczna, ponieważ trzy lata wcześniej na placu Bohaterów w Budapeszcie odbył się symboliczny pochówek ofiar 1956 r., w tym premiera Imre Nagya, który został stracony w 1958 r.

Należy podkreślić, że stosunków węgiersko-rosyjskich nie można postrzegać jedynie jako bilateralnych i traktować w oderwaniu od szerokiego kontekstu – są one bowiem wypadkową wielu zmiennych, a sama materia jest bardzo delikatna i kontrowersyjna¹. Relacje te ze względu na wielkość państw nie są równoważne. Klasycznie można byłoby wskazywać, że państwo tak doświadczone ze strony Rosji będzie prowadziło politykę wyważoną i zdystansowaną wobec Moskwy. Potwierdzeniem przynależności państwa węgierskiego do Europy Zachodniej były dwa wydarzenia:

¹ Zob. J. Terényi, *Reflections on External Views about Russia and the Hungarian-Russian Relations*, „Foreign Policy Review” 2009, nr 1, s. 16.

przystąpienie do NATO w marcu 1999 r. oraz do Unii Europejskiej w maju 2004 r.

Interesujący wydaje się fakt, że wzrost współpracy politycznej pomiędzy Węgrami a Rosją przypada na okres po przystąpieniu Węgier do Unii Europejskiej, w czasie rządów lewicowo-liberalnej koalicji MSZP-SzDSz (Węgierska Partia Socjalistyczna i Stowarzyszenie Wolnych Demokratów)², a konkretnie na lata 2004-2009, w których urząd premiera sprawował Ferenc Gyurcsány. Jednakże wielopłaszczyznowe zacieśnienie współpracy przypada przede wszystkim na okres od wiosny 2010 r., tj. od objęcia rządów przez koalicję Fidesz-KDNP. Ciekawe jest również to, że akcesja do NATO nastąpiła w okresie pierwszego rządu Viktora Orbána (Fidesz), a wejście do UE podczas rządów MSZP-SzDSz³.

Wpływy polityczne

Na sposób postrzegania relacji węgiersko-rosyjskich wpływ mają dwa istotne wydarzenia historyczne, które przez dekady determinowały pamięć zbiorową społeczeństwa węgierskiego. Pierwszym z nich jest bitwa w zakolu rzeki Don, w pobliżu Woroneża, która toczyła się od lata 1942 r. w ramach operacji Fall Blau. Brała w niej udział 2 Armia Królestwa Wę-

² Koalicja ta sprawowała władzę w latach 2002-2010, a na czele jej rządów stali kolejno: Péter Medgyessy (2002-2004), Ferenc Gyurcsány (2004-2009) oraz przez kilkanaście miesięcy Gordon Bajnai (2009-2010).

³ Prawie pół roku po przyłączeniu do UE Péter Medgyessy został zastąpiony przez Ferenc Gyurcsány.

gierskiego, która w styczniu 1943 r. poniosła niezwykle dotkliwe straty i została zdziesiątkowana. Było to konsekwencją m.in. bardzo ciężkiej zimy oraz problemów z zaopatrzeniem ze strony wojsk hitlerowskich, które wszystkie środki przerzuciły na oblężenie i zdobycie Stalingradu. Śmierć poniosło ponad 120 000 żołnierzy. Co ciekawe, do wzrostu znaczenia bitwy w pamięci zbiorowej, a także zwiększenia zainteresowania tym tematem przyczyniła się partia Jobbik, określana do 2016 r. mianem skrajnie prawicowej. Ugrupowanie to podkreślało, że brakuje filmu, który w odpowiedni sposób uczciłby tę historyczną tragedię, podczas gdy na Węgrzech kręci się filmy poświęcone Holocaustowi. Stanowisko to zostało zaprezentowane najmocniej w 2015 r., gdy Oscara dla najlepszego filmu nieanglojęzycznego otrzymał obraz László Némesa pt. „Syn Szawła”. Następnie pamięć o bitwie została także wprowadzona do polityki partii Fidesz.

Drugim wydarzeniem, jednakże o nieporównywalnie większym znaczeniu, jest powstanie węgierskie 1956 r. Jednym z pierwszych postulatów protestujących przed blisko 65 laty było wyprowadzenie wojsk radzieckich z terytorium Węgierskiej Republiki Ludowej, a także wyjście Węgier z Układu Warszawskiego i ogłoszenie przez Budapeszt neutralności. Te dwa punkty zostały podjęte przez premiera Imre Nagya, który 1 listopada 1956 r. ogłosił neutralność Węgier. Grupa negocjacyjna, która pod wodzą ministra obrony narodowej Pála Malétera 3 listopada 1956 r. udała się do Moskwy celem omówienia szczegółów wyjścia wojsk radziec-

kich z Węgier, została podstępnie aresztowana. W wyniku powstania, a także zbrojnej interwencji Armii Radzieckiej śmierć poniosło 2500 osób, a 200 000 wyemigrowało.

W pamięci zbiorowej Węgrów przez dziesięciolecia żyło przekonanie, że nie ma na Węgrzech rodziny, która nie została by dotknięta konsekwencjami powstania. Komponent rosyjski na długo stał się synonimem systemu opresyjnego, w którym Węgry straciły podmiotowość i suwerenność. Stąd też tak żywe reakcje w lutym 2015 r. wywołała wizyta Władimira Putina na cmentarzu Kerepesi w Budapeszcie, złożona przy okazji oficjalnej podróży do stolicy Węgier. Na cmentarzu tym pochowanych jest kilka tysięcy żołnierzy Armii Radzieckiej, w tym gros tych, którzy w 1956 r. tłumili węgierski zryw wolnościowy. Chociaż Putin nie złożył wieńca dokładnie pod pomnikiem upamiętniającym żołnierzy pacyfikujących powstanie, to uczynił to kilka metrów dalej, co zostało jednoznacznie zinterpretowane jako policzek wymierzony w bohaterów 1956 r.

Węgierska dyplomacja stała jednakże na stanowisku, że faktów historycznych nie należy mieszać z interesami gospodarczymi. Partia Fidesz, która nawet w czasie rządów socjalistów i liberałów (2002-2010) kontestowała relacje węgiersko-rosyjskie, określając je mianem zbyt zacieklej i dążących do wyprzedaży majątku narodowego Rosjanom, po dojściu do władzy doprowadziła do reorientacji polityki zagranicznej, wzmacniając w niej komponent wschodni. Wielu wyborców partii nie było w stanie tego zrozumieć,

bowiem pozostając w opozycji, Fidesz wskazywał na zagrożenie, jakim są bliskie relacje z Rosją. Co więcej, w czasie swoich pierwszych rządów (1998-2002) Viktor Orbán uroczyście otworzył Dom Terroru (węg. *Terror Háza*) w Budapeszcie. Jest to placówka muzealna, która opowiada o najtragiczniejszych losach Węgier – o nazizmie i komunizmie. W ostatniej sali ekspozycji znajduje się ekran, na którym emitowany jest film z uroczystości otwarcia muzeum. W przemówieniu z tej okazji Orbán wskazuje także na krzywdy, jakich ze strony Rosji radzieckiej doświadczyły Węgry.

Przy okazji spotkania Orbán-Putin w 2015 r. węgierskie władze zostały skrytykowane przez polskich polityków. Péter Szijjártó, szef węgierskiej dyplomacji, tłumaczył wówczas, że rozumie polskie stanowisko, będące wynikiem trudnej historii i doświadczeń polsko-rosyjskich. Dodał, że chociaż podobnie tragiczne wydarzenia historyczne znajdują się w historii Węgier, to nie determinują one polityki gospodarczej. Tę należy bowiem oddzielić od pamięci. Wypowiedź ministra Szijjártó wiernie oddaje stanowisko Węgier względem Rosji, które można streścić w zdaniu: historia to przeszłość, polityka – teraźniejszość i przyszłość.

Jednakże to, co węgierska dyplomacja uznaje za dobrą współpracę, to, co ma świadczyć o węgierskiej suwerenności w relacjach międzynarodowych – braku uzależnienia od Unii Europejskiej, poszukiwania alternatywnych sojuszy na Wschodzie – ewoluuje w systemowy wzrost uzależnienia od Rosji w wielu obszarach. Rosja zwiększa w sposób systema-

tyczny wpływ na Węgrzech. Dowodem na to w wymiarze politycznym jest chociażby brak sprzeciwu wobec wizyty Putina na grobie żołnierzy radzieckich. Pod koniec sierpnia 2017 r. Władimir Putin przyleciał z wizytą na Węgry. Cel nie był jednak oficjalnie polityczny, bowiem prezydent Federacji Rosyjskiej chciał uczestniczyć w finale mistrzostw świata w judo. Jak komunikowały węgierskie władze, Putin przyleciał na osobiste zaproszenie Viktora Orbána. Dziennikarze śledczy węgierskiego portalu *Direkt36* ustalili jednak, że wizyta ta została Węgrom narzucona. Ich zdaniem, chodziło o to, by pokazać premierowi Orbánowi, że rosyjski prezydent może przybyć na Węgry, kiedy tylko zechce.

Od 2010 r. dochodzi do systematycznych spotkań na najwyższym szczeblu politycznym pomiędzy Viktorem Orbánem a Władimirem Putinem. Odbývają się one naprzemiennie – raz w Budapeszcie, raz w Moskwie. W czasie konferencji prasowych padają istotne deklaracje. Dobry przykład stanowi zacieśnienie współpracy przy gazociągu Turecki Potok. W 2018 r., w czasie swojej wizyty w Moskwie, premier Węgier podczas wspólnej konferencji prasowej z Władimirem Putinem zakomunikował, że skierował do prezydenta Rosji prośbę, by ten rozważył możliwość przedłużenia odnogi Tureckiego Potoku aż na Węgry. W czasie ostatniej wizyty Putina na Węgrzech, która odbyła się w październiku 2019 r., prezydent Rosji zapewniał, że przyłączenie Węgier do budowanego gazociągu leży w interesie obydwu krajów. Polityczna idea przeistoczyła się w konkretne działanie.

Węgry chcą pełnić rolę pewnego pomostu pomiędzy Wschodem a Zachodem Europy – jako łącznik pomiędzy UE a Rosją. Rosja ma stanowić także element pewnej kontry, alternatywy wobec kierunku zachodniego. Viktor Orbán podkreśla w swoich przemówieniach upadek Zachodu, a także demokracji liberalnej. Jednocześnie wskazuje, że Wschód pozostaje wierny swoim wartościom, w tym silnej i centralnej władzy, która wzbudza podziw węgierskiego premiera. Władze rosyjskie doskonale zdają sobie z tego sprawę, z jednej strony prowadząc politykę podkreślającą znaczenie bilateralnych relacji, z drugiej zaś dążąc do zwiększenia wpływów także poprzez swoje służby oraz instytucje, o czym mowa będzie w dalszej części tekstu. Rosyjska propaganda wykorzystuje m.in. konflikt węgiersko-ukraiński do poważenia suwerenności państwowej Ukrainy. Dla urzędników NATO Węgry są wręcz wysuniętą na zachód bazą operacji wywiadowczych. Niejednokrotnie spotkać się można z opiniami, że przy węgierskich urzędnikach należy powstrzymać się od przekazywania informacji niejawnych⁴. Dowodem na infiltrację Węgier ma być m.in. wielokrotny wzrost liczby rosyjskich dyplomatów akredytowanych na Węgrzech – chodzi tu o liczbę od 300 do

⁴ L. Bayer, *Moscow spooks return to Hungary, raising NATO hackles*, <https://www.politico.eu/article/moscow-spooks-return-to-hungary-raising-nato-hackles/> [15.04.2020].

nawet 800 osób⁵. Z kolei wpływy w obszarze energetyki, dotyczące m.in. bardzo niskich opłat, przekładają się na węgierską politykę, która stoi w sprzeczności z duchem unii energetycznej.

Wpływy gospodarcze

W czasach gospodarczego prosperity w wymianie handlowej pomiędzy Węgrami a Rosją, przypadający na lata 2005-2012 eksport do Rosji jako procent PKB wzrósł 2,5-krotnie z 1% do 2,6%⁶. W rekordowym 2011 r. węgierski import z Rosji sięgał prawie 9 mld dolarów, a eksport przekraczał 3,5 mld dolarów. Od czasu aneksji Krymu i sankcji nałożonych przez UE (2014 r.) odsetek ten zasadniczo się zmniejszył, dlatego porównywanie literalne niektórych indyktorów z góry skazane jest na niepowodzenie. Jednakże jeszcze w 2015 r. Federacja Rosyjska była trzecim partnerem handlowym Węgier⁷. Żadne sankcje nie miały jednak wpływu na to, że Federacja Rosyjska jest, była i zapewne pozostanie (przynajmniej w najbliższym czasie) największym dostawcą gazu i ropy na Węgry. W 2007 r. odsetek ten sięgał 92% dostaw gazu⁸. Choć w 2019 r. udział rosyjskiego gazu, przy zapotrzebowaniu

⁵ D. Hinshaw, M. Walker, *In Orban's Hungary, a Glimpse of Europe's Demise*, <https://www.wsj.com/articles/in-orbans-hungary-a-glimpse-of-europes-demise-1533829885> [15.04.2020].

⁶ M. Leonard, N. Popescu, *A Power Audit of EU-Russia Relations*, EFCR 2007, s. 46.

⁷ Trading Economics, *Trade economics – Hungary*, <https://tradingeconomics.com/hungary> [15.04.2020].

⁸ Ibidem.

rzędu 10 mln m³, wynosił 60%, to nie należy uznawać tego za dowód zmniejszenia uzależnienia energetycznego od Rosji, to bowiem systematycznie się zwiększa⁹.

Obszar rosyjskich wpływów w największej mierze skupia się właśnie w energetyce. Węgry przygotowały jednak przedpole do zwiększenia wpływów w państwie, bowiem Rosja stała się jednym z filarów tzw. „otwarcia na Wschód” (*węg. keleti nyitás*), oficjalnej polityki gospodarczej Węgier. Powstała ona po 2010 r., w czasie gdy Węgry próbowały dźwignąć się z kryzysu finansowego, który dotkliwie doświadczył węgierską gospodarkę i społeczeństwo. W opinii węgierskiego rządu państwa Wschodu były atrakcyjnym partnerem, bowiem w najmniejszym stopniu zostały dotknięte przez kryzys finansowy, a co za tym idzie, dysponowały kapitałem, który umożliwiał szybsze odbudowanie węgierskiej gospodarki. Jednym z najważniejszych elementów „otwarcia na Wschód” są wspomniane węgiersko-rosyjskie spotkania na najwyższym szczeblu. Rząd Węgier komunikował, że jego celem jest doprowadzenie do sytuacji, w której 30% węgierskiego eksportu kierowane będzie do krajów niebędących członkami UE.

Od 2015 r. Węgry regularnie krytykowały sankcje będące następstwem aneksji Krymu w 2014 r. Argumentacja węgier-

⁹ Zob. D. Héjj, *Polityka energetyczna Węgier uzależniona od Rosji*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 83, <https://ies.lublin.pl/komentarze/polityka-energetyczna-wegier-uzalezniona-od-rosji-83-83-2019> [15.04.2020].

skiego rządu sprowadzała się do twierdzenia, że odpowiedzią na działania militarne nie mogą być działania gospodarcze. Z kolei główne koszty polityki UE wobec Rosji ponoszone są przez kraje Europy Środkowej. W 2018 r., w trakcie Uniwersytetu Letniego odbywającego się dorocznie w Siedmiogrodzie w Rumunii, Viktor Orbán podkreślał, że jeżeli w Europie są kraje, które nie boją się Rosji i chcą z nią współpracować, to powinny mieć możliwość prowadzenia takiej współpracy¹⁰. W tym samym przemówieniu gazociąg Nord Stream 2 został przez Orbána określony mianem „gazociągu, który realizuje obietnicę Rosji w sprawie dostaw gazu do Europy z pominięciem Ukrainy”¹¹. Zgodnie z tym poglądem Nord Stream 2 zwiększa bezpieczeństwo energetyczne, bowiem zabezpiecza Europę przed wstrzymaniem transferu gazu przez terytorium Ukrainy.

Węgry wpisują się w politykę Rosji dotyczącą zwiększania jej wpływów w Europie, a także dążenia do uzależnienia energetycznego państw Europy Środkowej. Na Węgrzech znajdują się jedne z największych w Europie magazynów

¹⁰ Treść przemówienia Viktora Orbána dostępna na stronach węgierskiego rządu: *Prime Minister Viktor Orbán's speech at the 29th Bálványos Summer Open University and Student Camp*, <https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-29th-balvanyos-summer-open-university-and-student-camp> [15.04.2020].

¹¹ D. Héjj, *Po spotkaniu Trump–Orbán więcej wątpliwości aniżeli konkretnych deklaracji*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 24, <https://ies.lublin.pl/komentarze/po-spotkaniu-trump-orban-wiecej-watpliwosci-anizeli-konkretnych-deklaracji-24-24-2019> [15.04.2020].

podziemnych gazu, które, jak zapewniają węgierskie władze, są pełne i zabezpieczają już zimę 2020/2021. Jednym z pierwszych krajów, które odwiedził szef węgierskiej dyplomacji po wiosennym lockdownie spowodowanym pandemią COVID-19, była Rosja. Potwierdzono wówczas (24 czerwca 2020 r.) zakup 4 mld m³ gazu ziemnego, który zasili podziemne magazyny także przez odnogę Tureckiego Potoku¹². Obecna umowa gazowa dobiega końca w 2021 r. Państwo węgierskie jest niejako gwarantem monopolu rosyjskich dostaw gazu na Węgry. Ceny gazu nie są regulowane przez rynek, ale zostały zamrożone na poziomie z 2013 r., co oznacza, że Węgrzy mogliby za gaz płacić mniej aniżeli obecnie. Kiedy niemiecki koncern E.ON w styczniu 2018 r. wprowadził obniżki cen gazu dla swoich nielicznych klientów, został oskarżony przez członków Fideszu o próbę wpływania na kampanię wyborczą przed wyborami parlamentarnymi. Takie zarzuty nie były i nie są nigdy kierowane pod adresem Rosjan. W 2015 r. paraflowano umowę gazową, zgodnie z którą Węgry nie musiały płacić ani za rewers gazu, ani za niewykorzystany wolumen, w związku z czym zaoszczędziły 1500 mld forintów. Obecny program ratowania gospodarki od następstw pandemii COVID-19 wynosi 1490 mld forintów, co w uproszczeniu oznacza, że został on w całości sfinansowa-

¹² *Trade agreement signed for Hungary to purchase 4.2 billion cubic meters of gas from Russia's Gazprom*, <http://abouthungary.hu/news-in-brief/trade-agreement-signed-for-hungary-to-purchase-42-billion-cubic-meters-of-gas-from-russias-gazprom/> [1.07.2020].

ny ze środków przepływających pomiędzy Rosją a Węgrami. To najlepiej ukazuje znaczenie relacji węgiersko-rosyjskich, w których historia, zdaniem rządu, istnieje tylko w pamięci, a rzeczywistość wypełniają konkretne korzyści finansowe.

Bez wątpienia jednak największym wspólnym projektem energetycznym pozostaje rozbudowa elektrowni atomowej w Paksu. Kooperacja ta została sformalizowana stosownym porozumieniem w Moskwie w 2014 r. Pierwotne założenia dotyczyły udzielenia przez Rosję kredytu w wysokości 10 mld euro, co stanowić miało 80% inwestycji rozbudowy elektrowni. Pozostałe 2,5 mld euro (20%) miało pochodzić z budżetu państwa węgierskiego. Udzielony kredyt miał być przeznaczony na zaprojektowanie, wybudowanie i uruchomienie dwóch nowych bloków energetycznych i ma zostać spłacony w ciągu 30 lat, a jego zmienne oprocentowanie wahać się będzie w przedziale 3,95-4,95%. Ostatecznie jednak Federacja Rosyjska finansuje 100% inwestycji, która *de facto* wciąż nie ruszyła. Co więcej, węgierskie władze uznały rosyjski kredyt za zbyt drogi, co jednak nie skutkuje próbami jego renegocjacji¹³.

W lipcu 2019 r. do Budapesztu przeprowadzono siedzibę Międzynarodowego Banku Inwestycyjnego, określanego mianem „rosyjskiego konia trojańskiego”. Węgry przyznały placówce status placówki dyplomatycznej, a jej pracownicy oraz rodziny pracowników otrzymały immunitet dyploma-

¹³ D. Héjj, *Atomic Question Mark*, „Aspen Review” 2019, nr 1, s. 68-72.

tyczny. Oznacza to, że siedziba banku pozostaje poza wszelką kontrolą władz węgierskich, a osoby ją odwiedzające mogą bez względu na swoje obywatelstwo dotrzeć na Węgry, do Międzynarodowego Banku Inwestycyjnego w Budapeszcie. Oznacza to również, że placówka może wystawiać niejako „zielone wizy” na wjazd na terytorium UE. Co więcej, planowana nowa siedziba instytucji położona będzie nieopodal kancelarii premiera. Bank, postrzegany jako podmiot powiązany z KGB, ma zatem nieograniczoną możliwość w prowadzeniu działalności w państwie UE¹⁴.

Cytowany przez portal *Direkt36* Ferenc Gyurcsány, premier w latach 2009-2014, miał powiedzieć, że kiedy w marcu 2009 r. odbyło się wspólne posiedzenie rządów Węgier i Rosji w Moskwie, to po zakończeniu oficjalnej części Władimir Putin, pełniący wówczas funkcję premiera, zaprosił Gyurcsány na spotkanie w cztery oczy, w trakcie którego dał do zrozumienia węgierskiemu partnerowi, że wie, iż ten niebawem poda się do dymisji. Działo się to niespełna 14 dni przed

¹⁴ Informacje te pojawiały się głównie w mediach, m.in. J. Cordell, *Russian spy bank prepares for awkward birthday celebrations*, <https://www.themoscowtimes.com/2020/02/27/russian-spy-bank-prepares-for-awkward-birthday-celebrations-a69425> [1.07.2020]; D. Istrate, *Hungary promises to monitor Russian spy bank in Budapest*, <https://emerging-europe.com/news/hungary-promises-to-monitor-russian-spy-bank-in-budapest/> [1.07.2020]; M. Apuzzo, B. Novak, *Hungary Rolls Out Red Carpet for Obscure Russian Bank, Stoking Spy Fears*, <https://www.nytimes.com/2019/03/18/world/europe/hungary-russian-bank-spy-orban-putin.html> [15.04.2020]; *Russian 'Trojan horse' bank stokes unease in Hungary*, <https://www.bangkokpost.com/world/1782334/russian-trojan-horse-bank-stokes-unease-in-hungary> [1.07.2020].

rezygnacją Gyurcsány. Sam premier twierdził, że tą informacją dzielił się tylko z żoną i gronem najbliższych współpracowników. O naciskach służb i prowokacjach w obszarze biznesu mówili także politycy kolejnego gabinetu premiera Gordona Bajnaia. Jeden z rozmówców portalu oświadczył: „Rosjanie szukali haczyka na wszystkich i szans na szantaż w ramach wspólnych interesów”. Służby rosyjskie zbierały także informacje z obszaru życia prywatnego i erotycznego polityków, aby móc je potem wykorzystać¹⁵. W najnowszej historii politycznej rosyjskim szpiegiem okazał się poseł do PE Béla Kovács, startujący z list Jobbiku. Jobbikowi wielokrotnie zarzucano, że jest partią finansowaną przez Kreml, jednakże przeciwnicy polityczni nigdy tego nie poparli dowodami. Przed wizytą Orbána w Rosji ówczesny szef Jobbiku, Gábor Vona, mówił nawet, by premier zapytał wreszcie Putina, czy finansuje on Jobbik, bowiem partia ma już dosyć odrzucania tego zarzutu.

W latach 2013-2017 z programu wiz rezydencyjnych, który prowadzony był przez węgierski rząd, skorzystali obywatele pochodzący z 59 krajów. Wśród nich najwyższa liczba dotyczy obywateli Rosji¹⁶ – łącznie 1265 osób. Nie ma wątpliwo-

¹⁵ A. Pethő, A. Szabó, *The Eight Most Interesting Revelations from Our Orbán-Putin Story*, <https://www.direkt36.hu/en/a-nyolc-legerdekesebb-resz-az-orban-putyin-kapcsolatot-feltaro-cikkunkbol/> [15.04.2020].

¹⁶ T. Wiedemann, *59 országból jött Magyarországra a húszezer letelepedési kötvényes*, <https://g7.hu/kozelet/20190116/59-orszagbol-jott-magyarorszagra-a-huszezer-letelepedesi-kotvenyes/> [15.04.2020].

ści, że w grupie tej znaleźli się także uśpieni szpiedzy, którzy pozostają do dyspozycji rosyjskiego wywiadu. Dotyczy to także masowego przyznawania węgierskiego obywatelstwa Węgrom z Zakarpacia. W opinii CIA część z tych osób mogła zagrazać bezpieczeństwu Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, do których Węgrzy mogą podróżować bez wiz od ponad dekady¹⁷. Istniało wówczas realne zagrożenie wydaleniem Węgier z programu Visa Waiver. Kolejnym elementem istotnym dla bezpieczeństwa Węgier jest fakt, że jedną ze stron internetowych w domenie rządowej (*kormany.hu*) realizowała firma pracująca dla rosyjskich władz, co jednak zostało zupełnie przemilczane przez węgierskie władze. Z kolei kiedy na Węgrzech złapano dwóch szpiegów pracujących dla GRU, władze węgierskie wydały ich bez rozgłosu, co dziennikarze portalu *Direkt36*, specjalizującego się śledzeniu węgiersko-rosyjskich relacji, skwitowali stwierdzeniem, że odbyło się to „jak zwykle”¹⁸. W innym przypadku zatrzy-

¹⁷ P. Erdélyi, S. Roman, B. Zöldi, *Members of Putin's state machine received Hungarian residence permits through controversial Golden Visa program*, <https://www.direkt36.hu/en/putyin-gepezetenek-tagjai-kaptak-magyar-papirokat-orbanek-kotveny-programjaban/> [15.04.2020]; A. Pethő, B. Zöldi, *People close to Viktor Orbán's top advisor were involved in controversial golden visa program, confidential documents show*, <https://www.direkt36.hu/en/kiszivargott-dokumentumok-is-bizonyitjak-hogy-habony-kore-benne-volt-a-kotvenyuzletben/> [15.04.2020]; *Hungary's residency bond program: The Russian connection*, <https://budapestbeacon.com/istvan-szaraz-bunch-interesting-russians-around-hungarys-residency-bond-program/> [15.04.2020].

¹⁸ Sz. Panyi, *Russian diplomats caught spying in Hungary get expelled quietly as usual*, <https://www.direkt36.hu/en/orosz-diplomatakat-ertek-kemkedesen-magyaror-szagon-es-szep-csendben-ki-is-szoritottak-oket/> [15.04.2020].

many na Węgrzech rosyjskich szpiegów, wbrew prośbie CIA, wydano do Rosji, a nie do USA. Nie jest jasna polityka węgierskich służb wywiadowczych w obszarze przeciwdziałania rosyjskim wpływom. W jednej z analiz dotyczących wpływów rosyjskich na Węgrzech można wręcz znaleźć informację, że cywilna agencja wywiadowcza, zajmująca się głównie pozamilitarnymi operacjami wywiadowczymi za granicą, jest także podejrzewana o wpływanie na lokalnych dziennikarzy węgierskich lub nawet zagrożenie im¹⁹. Nie jest również pewne, czy służby działają w celu zapobieżenia wpływom obcych mocarstw, z wyjątkiem być może propagandy islamskiej, w związku z kryzysem migracyjnym²⁰.

Kiedy w latach 2014-2019 stolicą Węgier rządził mer popierany przez większość koalicyjną Fidesz-KDNP, István Tarlós, przy modernizacji przestarzałej trzeciej linii węgierskiego metra (M3) nie zdecydował się na zakup nowych wagonów, lecz na modernizację starych. W 2015 r. zlecenie na tę usługę wystawiono firmie Metrowagonmash. Zamówienie o łącznej wartości 69 mld forintów (ok. 256,6 mln dolarów) obejmowało modernizację 222 wagonów metra. Co interesujące – i co udowodnili dziennikarze portalu *Index.hu* – renowacja sta-

¹⁹ A. Christopher, *How Hungary's intelligence agency tried to intimidate a journalist into becoming an informant*, <http://hungarianfreepress.com/2016/09/07/how-hungarys-intelligence-agency-tried-to-intimidate-a-journalist-into-becoming-an-informant/> [15.04.2020].

²⁰ HUNGARY, <https://www.kremlinwatch.eu/countries-compared-states/hungary/> [15.04.2020].

rych pociągów metra była droższa o 19% od zakupu zupełnie nowych²¹. Kiedy pociągi włączono z powrotem do służby, odnotowywano masowe problemy z niedomykającymi się drzwiami, które potrafiły się otworzyć także w trakcie jazdy. Jak wskazał mer Tarlós, nie można wykluczyć, iż awarie powodowane są przez sabotaż opozycji. Należy nadmienić, że składy nie zostały wyposażone w klimatyzację. Oficjalna przyczyna zamówienia renowacji pociągów zamiast zakupu nowych podyktowana była względami ekonomicznymi. Jednakże w opinii ekspertów koszt renowacji i dalszej obsługi składów przewyższy zakup nowoczesnych pociągów metra.

W obszarze kolei znajduje się jeszcze jedna interesująca inwestycja. W 2017 r. Egipskie Koleje Narodowe (ang. *Egyptian National Railways*, ENR) w ramach programu modernizacji egipskich kolei ogłosiły przetarg na dostawę 1300 wagonów. Do przetargu stanęły podmioty m.in. z Rumunii, Indii, Chin, a także z Węgier – firma Ganz. Można znaleźć informacje wskazujące, że węgierski rząd miał wpływać na ten podmiot, aby wycofał on swoją ofertę i w ten sposób umożliwił wygranę przetargu na dostawy pociągów firmie rosyjskiej, wywodzącej się z konsorcjum Transmaszholding. Spółka celowa Transmaszholding Hungary została założona w 2016 r. Rok później wygrała przetarg na dostawy wagonów do Egiptu. Transmaszholding rozpoczął sfinalizowany

²¹ G. Tenczer, *Drágább a felújított orosz metró, mint az új*, https://index.hu/belfold/budapest/2017/11/06/dragabb_a_felujitott_orosz_metro_mint_az_uj/ [16.07.2020].

w czerwcu 2020 r. proces przejmowania zakładów naprawy i produkcji taboru kolejowego w Dunakészi (węg. *Dunakészi Járműjavító Kft.*). Budowane tam wagony będą odtąd trafiały do końcowego montażu w Twerze. 680 spośród 1300 wagonów zamówionych przez Egipskie Koleje Narodowe ma zostać wyprodukowanych właśnie w Dunakészi. Aspiracje rosyjsko-węgierskiego konsorcjum mają dotyczyć uzyskania dominującej pozycji na rynku Europy Środkowej i Wschodniej. Rosyjski inwestor ma zainwestować w zakłady ponad 10 mld euro. Węgierska firma jest partnerem finansowym i producentem Transmaszholdingu. Jak podano w komunikacie Węgierskiej Agencji Prasowej (MTI), projekt wspierany jest przez rządy Egiptu, Węgier i Rosji, co świadczyć może o zaangażowaniu rozmaitych środków w celu budowania pozycji przedsiębiorstwa²². Kontrakt z kolejami egipskimi opiewa na 1 mld euro.

Warto także odnotować rosnącą systematycznie liczbę inwestycji Rosjan w nieruchomości zlokalizowane w miejscowościach turystycznych – głównie w rejonie Hévíz i Keszthely – w których tworzone są pensjonaty i sanatoria. W 2019 r. na 65 nieruchomości nabytych przez obcokrajowców w miejscowości Hévíz – 49 nabyli Rosjanie, a 10 Ukra-

²² M. Halász-Szabó, *Russian-Hungarian Consortium Signs EUR 1 bn Contract with Egypt Rail*, <https://hungarytoday.hu/russian-hungarian-consortium-signs-eur-1-bn-contract-with-egypt-rail/> [16.07.2020].

inicy²³. Liczba obywateli Rosji jest tak duża, że pod koniec grudnia 2019 r. Węgierski Kościół Autokefaliczny Patriarchatu Moskiewskiego ufundował specjalnie dla nich nową świątynię. Koszt inwestycji wyniósł 400 mln forintów²⁴. W całych Węgrzech w 2019 r. Rosjanie nabyli łącznie 311 nieruchomości²⁵.

Wpływy kulturowe

Węgry i Rosja nie mają wspólnych słowiańskich korzeni, stąd też wzajemna obecność w kulturze, poza okresem Węgierskiej Republiki Ludowej, nie była duża. Jednakże interesującą zmianę w tym zakresie można zaobserwować od 2018 r., kiedy podczas wizyty Orbána w Moskwie jednym z najważniejszych punktów były rozmowy o pogłębianiu współpracy w obszarze kultury, w tym ustalenie dwustronnego programu w tej dziedzinie na lata 2018-2020. W ramach tej współpracy tak na Węgrzech, jak i w Rosji odbywały się różnego rodzaju wydarzenia o charakterze kulturalnym. Według nieoficjalnych informacji, katedry filologii rosyjskiej na węgierskich uniwersytetach są w sposób szczególny dotowane z budżetu państwa. Jednakże uznanie kultury za

²³ G. Kovács, *Ötszázzal több ingatlant szereztek külföldiek Magyarországon 2019-ben, mint az előző évben*, https://hvg.hu/gazdasag/20200324_Otszazzal_tobb_ingatlan_kerult_kulfoldi_kezbe_Magyarorszagon_2019ben?s=hk [15.04.2020].

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem. Jako uzupełnienie wskazać można, że 1696 nieruchomości nabyli Chińczycy, 748 obywatele UE, a 348 Izraelici.

jeden z filarów współpracy ma znacznie bardziej wymierne korzyści. Kultura bowiem nie podlega sankcjom nałożonym przez UE na Rosję w związku z aneksją Krymu.

Kiedy zbliżenie z Rosją nie jest przez niektórych partnerów dobrze postrzegane, akcent retoryczny kładziony jest na wspólną przynależność do jednego, chrześcijańskiego kręgu kulturowego, niezależnie od tego, jaki typ religii obecny jest na Węgrzech czy w Rosji. Akcentowanie chrześcijaństwa pozwala na podkreślenie wspólnoty wartości i interesów, możliwość mówienia „my” – chociażby w temacie imigracji, którą tak Węgry, jak i Rosja odrzucały. Kiedy pod koniec 2019 r. Putin przyjechał z wizytą do Budapesztu, jednym z punktów agendy była wspólna walka Węgier i Rosji na rzecz ochrony uciśnionych chrześcijan. Celowi temu służyło m.in. zdjęcie Orbána i Putina na tle duchownych różnych wyznań chrześcijańskich. Szef węgierskiej dyplomacji podkreślał, że Rosja chroni dziedzictwo chrześcijańskie poprzez odrzucenie migracji, ochronę granic.

Aspekt kulturowy należy jednakże jednoznacznie utożsamiać z polityką. Jest on także narzędziem do realizacji roli pomostu pomiędzy UE a Rosją, jaką chcą pełnić Węgry. Viktor Orbán wielokrotnie wskazywał, że Europa Środkowo-Wschodnia jest nierozumiana przez swoich zachodnich partnerów. Do Europy tej w naturalny sposób wliczył Rosję.

Interesującym elementem, a także pewnym wyzwaniem w najbliższych latach będzie także polityka narodowościowa węgierskiego rządu. W prawodawstwie na Węgrzech

funkcjonuje obecnie trzynaście narodowości (mniejszości narodowych), które otrzymują wsparcie ze strony skarbu państwa – zarówno ochronę prawną, jak i gwarancje zachowania odrębności kulturowej oraz wsparcie finansowe. Narodowość rosyjska nie jest obecnie ujęta w spisie. Znajduje się ona wśród czterech wyszczególnionych mniejszości, jednakże nieujętych w prawodawstwie (obok wietnamskiej, arabskiej i chińskiej).

Według spisu powszechnego z 2011 r. narodowość rosyjską zadeklarowały 7382 osoby według kryterium języka ojczystego i 6170 osób według kryterium narodowości. W obydwu przypadkach w ciągu dekady (2001-2011) dostrzec można blisko trzykrotny wzrost osób deklaruujących rosyjską narodowość. Jest to liczba wyższa od występującej w przypadku innych ujętych w prawie narodowości, m.in. polskiej, ormiańskiej, greckiej czy bułgarskiej. Otwarte pozostaje pytanie o wyniki z 2021 r., w którym odbędzie się kolejny spis powszechny. Należy pamiętać o wskazanych już Rosjanach, którzy wykupili wizy rezydencyjne. Jest to 1256 osób, do których należy prawdopodobnie dodać członków rodzin.

W przypadku uznania Rosjan za mniejszość narodową otrzymają oni instytucjonalne wsparcie i środki finansowe na prowadzenie działalności. Można spodziewać się także zwiększenia zainteresowania tą grupą ze strony rosyjskich władz. Zgodnie z artykułem 1. ustawy o mniejszościach narodowych z 2011 r.: „narodowość to każda grupa narodowa zamieszkująca terytorium Węgier od przynajmniej 100 lat,

będąca w liczebnej mniejszości »wśród mieszkańców państwa«, której członkami są obywatele Węgier o odmiennym języku, kulturze i tradycji, posiadający poczucie wspólnoty i pragnący ją kultywować”. Załącznik nr 1 do ustawy wymienia narodowości, których dotyczy dokument: bułgarską, cygańską (romską), grecką, chorwacką, polską, niemiecką, ormiańską, rumuńską, rusińską, serbską, słowacką, słoweńską i ukraińską. Dokument ten stanowi także podstawę organizacji samorządów mniejszości narodowych²⁶.

Bezpieczeństwo

Współpraca militarna pomiędzy Rosją a Węgrami przebiega w sposób mniej bądź bardziej formalny, a jej intensyfikacja przypada na ostatnią dekadę. W 2016 r. w trakcie wspólnej konferencji prasowej Orbána i Putina podano informację o kontrakcie na modernizację śmigłowców Mi-24 i Mi-17 do standardów NATO. Kontrakt wart był 70 mln euro i dotyczył dwunastu sztuk (po sześć sztuk Mi-24P i Mi-24V i jednego Mi-17). Helikoptery były gotowe w 2018 r. Jednakże pomimo modernizacji, a w zasadzie przywrócenia do służby (pięć lat maszyny stały nieużywane), czas ich maksymalnej eksploatacji upłynie pomiędzy 2023 a 2025 r. Zmodernizowane w Rosji śmigłowce reprezentowały Węgry w czasie wielkiej

²⁶ D. Héjj, B. Olszewski, *Polityka etniczna Węgier*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Bałuk, Lublin 2015, s. 533-534.

parady lotniczej NATO w lipcu 2018 r., co uznać należy za znamienne.

Węgierskie władze ogłosiły chęć zakupu śmigłowców szturmowych Ka-52 Aligator, jednakże temat zniknął z przestrzeni publicznej. Wydaje się, że „kontrolowane przecieki” pozwalają na sprawdzenie stanowiska pozostałych partnerów NATO czy UE na zaopatrzenie militarne w Rosji. Stąd też pogłoski dotyczące udzielenia zamówienia na zakup śmigłowców transportowych Mi-8 bądź Mi-17. Równoległe do „badania rynku” odbywają się prawdziwe zamówienia na różne typy statków powietrznych, w tym śmigłowców w koncernie Airbus Helicopters (H145M oraz H225M). Rozważane jest także zastąpienie szwedzkich myśliwców Gripen maszynami koncernu Lockheed Martin – F-35. Sondowanie rynku przypada na szczególny okres realizacji programu modernizacji węgierskiej armii pod nazwą Zrínyi 2026, którą Orbán określa mianem tworzenia armii od nowa. Unowocześnianie i dozbrajanie armii odbywa się na wszystkich poziomach sił zbrojnych.

Szerokim echem odbiły się także doniesienia dotyczące udzielenia pomocy Serbii w zakupie uzbrojenia z Rosji. Informacje te pojawiły się w lipcu 2019 r. Chodziło o dziesięć rozpoznawczych transporterów opancerzonych BRDM-2M. Węgry – wbrew sankcjom UE – miały udostępnić swoją przestrzeń powietrzną w celu przerzucenia pojazdów do bazy w Serbii. Sprzęt wojskowy miał być także transportowany Dunajem. Oficjalnie władze tego nie potwierdzają, a szef

dyplomacji oświadczył, że Węgry nie prześwietlają każdego ładunku, który przejeżdża przez terytorium państwa.

Analizując aspekt bezpieczeństwa, należy także zwrócić uwagę na specyficzne położenie elektrowni atomowej w Paksu względem systemu bezpieczeństwa NATO. Jest to niewrażliwe miejsce na mapie Węgier, a bez wątpienia wśród rosyjskich naukowców, którzy będą pracowali w elektrowni, znajdą się także agencji rosyjskich służb. Paks położone jest ok. 120 km na południe od stolicy Węgier. W pobliżu Paksu, w miejscowości Medina, usytuowanej niespełna 30 km na południowy zachód od elektrowni atomowej, znajduje się radar NATO RAT-31DL, wchodzący w skład Zintegrowanego Systemu Obrony Powietrznej NATO (ang. *NATO Integrated Air Defense System*). Na Węgrzech znajdują się one także w miejscowościach Békéscsaba i Bánkút²⁷. W związku z rozbudową elektrowni atomowej w Paksu pojawiły się pogłoski dotyczące modernizacji lotniska w Pécs, które obsługiwałoby także rosyjskie statki powietrzne zaopatrujące inwestycję Paks 2. Maszyny te mogłyby posiadać sprzęt szpiegowski umożliwiający analizę systemu obrony powietrznej NATO. Nie bez znaczenia pozostaje również relatywna bliskość tarczy antyrakietowej (baterii SM-3 Aegis Ashore), której stanowisko znajduje się w Rumunii, w bazie wojskowej De-

²⁷ Medina NATO radar to be deployed, https://www.kormany.hu/en/ministry-of-defence/news/medina-nato-radar-to-be-deployed?fbclid=IwAR1oR2T-Z3qNd-SKXMAwpaE8vfYzw9csgbqR64k8VliA8dN_hTOykSHXJzYw [16.07.2020].

veselu (700 km od Paksu i Pécs). Zaangażowanie Rosjan na tym obszarze sprawia, że mogą oni nieformalnie operować niemal z wewnątrz systemu NATO. Na uwagę zasługuje także jeszcze jeden interesujący fakt. O ile strategia bezpieczeństwa z 2012 r. za jeden z priorytetów uznaje przeciwdziałanie cyberzagrożeniom, o tyle w tym kontekście nie podejmuje się wątku związanego z aktywnością rosyjską na tym polu. W dokumencie w ogóle nie ma mowy o Rosji²⁸. NATO nie jest postrzegane przez węgierskie władze jako pewnego rodzaju gwarant bezpieczeństwa. Symptomatyczne jest, że sympatia do NATO wśród węgierskiego społeczeństwa zmalała w latach 2017-2019 o 12 p.p. z 60% do 48%. Jednocześnie w sondażach niechęć wobec kanclerz Niemiec Angeli Merkel jest wyższa niż w stosunku do Władimira Putina²⁹.

Unijne sankcje, które węgierskie władze każdorazowo kontestują, są konsekwencją aneksji Krymu przez Rosję w 2014 r. Warto w tym miejscu prześledzić reakcję Węgier na aneksję Krymu. Władze Węgier – w kontrze do pozostałych państw członkowskich UE – nie nasiliły krytyki władz rosyjskich po aneksji Krymu. Orbán wciąż wskazywał na konieczność realizowania tzw. porozumień mińskich. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że to na czas aneksji Krymu przypadła

²⁸ *Hungary's National Security Strategy*, <https://www.eda.europa.eu/docs/default-source/documents/hungary-national-security-strategy-2012.pdf> [15.04.2020].

²⁹ M. Fagan, J. Poushter, *NATO Seen Favorably Across Member States*, <https://www.pewresearch.org/global/2020/02/09/nato-seen-favorably-across-member-states/> [15.04.2020].

wypowiedź premiera Węgier (maj 2014 r.), w której sugerował on konieczność utworzenia autonomii na Zakarpaciu, tj. na obszarze, który zamieszkuje znaczna mniejszość węgierska. Aneksja Krymu nasiliła krytykę władz węgierskich pod adresem Ukrainy – z określaniem jej mianem „upadłego państwa” włącznie. Stanowisko Węgier, w ramach którego blokują one jakiegokolwiek wiążące porozumienia Ukrainy z NATO bądź UE, podburza bezpieczeństwo przede wszystkim w Europie Środkowej – jest także realizacją polityki rosyjskiej.

Co więcej, w 2018 r., przy okazji przywołanego już spotkania w Siedmiogrodzie w Rumunii, Viktor Orbán, analizując porządek geopolityczny, wskazywał, że Rosja, czując zagrożenie ze strony Zachodu, zaczęła tworzyć strefę buforową w celu zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Co jednak istotne, węgierski premier wskazywał, że „niestety” w buforze tym znalazła się Ukraina – w domyśle – trwająca wojna i zajęcie Krymu. Był to pierwszy tak jawny przykład usprawiedliwienia rosyjskiej agresji Rosji na Ukrainę przez polityka Unii Europejskiej. Sam premier nie poniósł z tytułu swojej wypowiedzi żadnych konsekwencji. Ambasada rosyjska wielokrotnie w swoich komunikatach „solidaryzowała się” z mniejszością węgierską na Zakarpaciu (ale także z Polakami), która jest ofiarą ukraińskiej ustawy o edukacji.

Interesująca jest również informacja zawarta w jednym z opracowań z 2007 r., gdzie przeczytać można, że Węgry są jednym z aktywnych państw w ramach Partnerstwa

Wschodniego³⁰. Element ten powrócił po kilku latach i pojawił się w bieżącej narracji węgierskiej dyplomacji. Kiedy Péter Szijjártó udał się 6 lipca 2020 r. do Gruzji, ponownie przypomniano o istocie Partnerstwa Wschodniego i roli, jaką Węgry miałyby przy nim pełnić³¹.

Na relacje węgiersko-rosyjskie istotny wpływ wywarła także pandemia wirusa SARS-CoV-2. Węgierskie władze w dniu, w którym w mediach pojawiła się informacja dotycząca wynalezienia przez Federację Rosyjską szczepionki Sputnik V (11 sierpnia 2020 r.), zakomunikowały chęć zakupu 5 mln szczepionek z każdego możliwego źródła. Oficjalny komunikat w sprawie zakupu rosyjskiej szczepionki został opublikowany 5 listopada 2020 r. Informację tę przekazał minister spraw zagranicznych i handlu zagranicznego Péter Szijjártó, podkreślając, że import rozpocznie się w połowie grudnia 2020 r. W wywiadzie, którego udzielił szef węgierskiej dyplomacji telewizji Russia Today (11 listopada 2020 r.), padły konkretne deklaracje dotyczące nie tylko zakupu szczepionki, ale także chęci jej produkcji na Węgrzech. Pierwsze próbki szczepionki Sputnik V dotarły na Węgry tydzień po wywiadzie. Celem tego typu zaangażowania węgierskich władz w zakup szczepionki może być nie tylko troska

³⁰ M. Leonard, N. Popescu, *A Power Audit of EU-Russia Relations*, s. 46, https://www.ecfr.eu/publications/summary/a_power_audit_of_eu_russia_relations [15.04.2020].

³¹ *Eastern Partnership Among EU's Most Important Policies, says Foreign Minister Szijjártó*, <https://hungarytoday.hu/szijarto-eastern-partnership-georgia/> [7.07.2020].

o obywateli, ale także chęć realizowania interesów gospodarczych poprzez pomoc w dopuszczeniu rosyjskiej szczepionki do obrotu na rynku Unii Europejskiej. Kooperacja ta odbywa się pomimo jej krytyki ze strony Unii Europejskiej.

Wnioski

W ostatniej dekadzie widać bardzo zacieśnioną współpracę władz węgierskich z rosyjskimi. Fakt ten był wielokrotnie przedmiotem krytyki ze strony amerykańskich służb. Jednakże zdaniem węgierskich władz, obecna polityka zagraniczna realizuje węgierskie interesy. Temu służyć ma m.in. polityka kooperacji na trzech frontach (UE, USA i Rosja, Wschód), która jest próbą dywersyfikowania partnerów w taki sposób, by nie być uzależnionym wyłącznie od UE.

Wśród polityków koalicji rządowej brak jest refleksji dotyczącej stałego zwiększania przez Rosję wpływów na Węgrzech. W głównej mierze polega ono na zaangażowaniu gospodarczym, tak w obszarze energetyki, jak i transportu, a także zwiększaniu liczby tzw. „śpiochów”, tj. uśpionych agentów, czekających na sygnał do uaktywnienia. Trwająca obecnie pandemia COVID-19 będzie stanowiła jedną z możliwych szans dalszego zacieśniania rosyjsko-węgierskiej współpracy, a tym samym dalszego zwiększania rosyjskich wpływów. Odradzająca się gospodarka światowa będzie potrzebowała rynków zbytu, a kalkulacja gospodarcza może ustąpić tej politycznej i lojalnej wobec atakowanej Ukrainy.

Węgierska polityka w ostatniej dekadzie uległa zasadniczym przeobrażeniom, czyniąc z terytorium Budapesztu przyczółek dla działalności rosyjskich służb na terenie UE, co realizowane jest m.in. poprzez przeniesienie Międzynarodowego Banku Inwestycyjnego do Budapesztu. Od lat systematycznie wzrasta uzależnienie Węgier od rosyjskiego gazu, chociaż należy odnotować zmniejszenie zużycia rosyjskiej ropy naftowej przez największy koncern paliwowy MOL. Szczególne zaniepokojenie powinny budzić dwie kwestie: jedna związana z Ukrainą i dalszym blokowaniem rozmów dotyczących stowarzyszenia z UE, a także pogłębienia integracji z NATO, druga zaś związana z energetyką – tym bardziej że europejska koncepcja Europejskiego Zielonego Ładu w imię dekarbonizacji może usprawiedliwiać dalsze uzależnienie energetyczne od Rosji³². W wielu newralgicznych punktach polityka Węgier poprzez kontestację kooperacji europejskiej realizuje bardziej agendę Kremla aniżeli UE, której Węgry są członkiem. Otwarte pozostaje pytanie, czy w czasie najbliższego spotkania Orbán-Putin premier Węgier wystąpi publicznie przeciwko amerykańskim sankcjom nakładanym na gazociąg Nord Stream 2.

Istotne pozostają także zmienne dotyczące bardziej bądź mniej formalnej kooperacji w obszarze militarnym, w tym

³² D. Héjj, *Europejski Zielony Ład przepustką Węgier do głównego nurtu polityki Unii Europejskiej*, „Komentarze IeŚ” 2020, nr 127, <https://ies.lublin.pl/komentarze/europejski-zielony-lad-przepustka-wegier-do-glownego-nurtu-polityki-unii-europejskiej-127-30-2020> [15.04.2020].

rosyjskiego zaangażowania na Węgrzech (także wywiadowczego) wokół elektrowni atomowej w Paksu. Warto zwrócić uwagę na zagadnienie dotyczące wolności mediów na Węgrzech. Brak jest rosyjskiego zaangażowania w tym obszarze (przynajmniej obecnie), jednakże usuwanie wolnych mediów przy pomocy sprzyjających rządowi oligarchów wpływa na podział rzeczywistości na białe i czarne. Nie ma na Węgrzech pola na refleksję dotyczącą np. polityki. Występuje silna polaryzacja, także w układzie Budapeszt – całe Węgry. W mediach głównego nurtu pojawiają się materiały zaczerpnięte np. ze Sputnika czy Russia Today. Zdarza się, że dziennikarze prorządowych tytułów współpracują z telewizją Russia Today. Może mieć to swoje następstwa w podatności węgierskiej opinii publicznej na dezinformację płynącą nie tylko ze strony władz węgierskich, ale także rosyjskich. Brak jest bowiem mechanizmów umożliwiających przeciwdziałanie dezinformacji, ponieważ absolutnie zdeprecjonowano każde medium, które nie jest zwolennikiem polityki uprawianej przez koalicję Fidesz-KDNP.

Bibliografia

- Apuzzo, B. Novak, *Hungary Rolls Out Red Carpet for Obscure Russian Bank, Stoking Spy Fears*, <https://www.nytimes.com/2019/03/18/world/europe/hungary-russian-bank-spy-orban-putin.html>.
- Bayer L., *Moscow spooks return to Hungary, raising NATO hackles*, <https://www.politico.eu/article/moscow-spooks-return-to-hungary-raising-nato-hackles/>.

- Christopher A., *How Hungary's intelligence agency tried to intimidate a journalist into becoming an informant*, <http://hungarianfreepress.com/2016/09/07/how-hungarys-intelligence-agency-tried-to-intimidate-a-journalist-into-becoming-an-informant/>.
- Cordell J., *Russian spy bank prepares for awkward birthday celebrations*, <https://www.themoscowtimes.com/2020/02/27/russian-spy-bank-prepares-for-awkward-birthday-celebrations-a69425>.
- Eastern Partnership Among EU's Most Important Policies, says Foreign Minister Szijjártó, <https://hungarytoday.hu/szijjarto-eastern-partnership-georgia/>.
- Erdélyi P., Roman S., Zöldi B., *Members of Putin's state machine received Hungarian residence permits through controversial Golden Visa program*, <https://www.direkt36.hu/en/putyin-gepezetenek-tagjai-kaptak-magyar-papirokat-orbanek-kotveny-programjaban/>.
- Fagan M., Poushter J., *NATO Seen Favorably Across Member States*, <https://www.pewresearch.org/global/2020/02/09/nato-seen-favorably-across-member-states/>.
- Halász-Szabó M., *Russian-Hungarian Consortium Signs EUR 1 bn Contract with Egypt Rail*, <https://hungarytoday.hu/russian-hungarian-consortium-signs-eur-1-bn-contract-with-egypt-rail/>.
- Héjj D., *Atomic Question Mark*, „Aspen Review” 2019, nr 1, s. 68-72.
- Héjj D., *Europejski Zielony Ład przepustką Węgier do głównego nurtu polityki Unii Europejskiej*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 127, <https://ies.lublin.pl/komentarze/europejski-zielony-lad-przepustka-wegier-do-glownego-nurtu-polityki-unii-europejskiej-127-30-2020>.
- Héjj D., *Po spotkaniu Trump–Orbán więcej wątpliwości aniżeli konkretnych deklaracji*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 24, <https://ies>.

- lublin.pl/komentarze/po-spotkaniu-trump-orban-wiecej-wat-pliowosci-anizeli-konkretnych-deklaracji-24-24-2019.
- Héjj D., Olszewski B., *Polityka etniczna Węgier*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015.
- Héjj D., *Polityka energetyczna Węgier uzależniona od Rosji*, „Komentarze IES” 2019, nr 83, <https://ies.lublin.pl/komentarze/polityka-energetyczna-wegier-uzaleznioma-od-rosji-83-83-2019>.
- Hinshaw D., Walker M., *In Orban's Hungary, a Glimpse of Europe's Demise*, <https://www.wsj.com/articles/in-orbans-hungary-a-glimpse-of-europes-demise-1533829885>.
- Hungary's residency bond program: The Russian connection*, <https://budapestbeacon.com/istvan-szaraz-bunch-interesting-russians-around-hungarys-residency-bond-program/>.
- Hungary promises to monitor Russian spy bank in Budapest*, <https://emerging-europe.com/news/hungary-promises-to-monitor-russian-spy-bank-in-budapest/>.
- Hungary's National Security Strategy*, <https://www.eda.europa.eu/docs/default-source/documents/hungary-national-security-strategy-2012.pdf>.
- Istrate D., *Hungary promises to monitor Russian spy bank in Budapest*, <https://emerging-europe.com/news/hungary-promises-to-monitor-russian-spy-bank-in-budapest/>.
- Kovács G., *Ötszázzal több ingatlant szereztek külföldiek Magyarországon 2019-ben, mint az előző évben*, https://hvg.hu/gazdasag/20200324_Otszazzal_tobb_ingatlan_kerult_kulfol-di_kezbe_Magyarorszagon_2019ben?s=hk.
- Leonard M., Popescu N., *A Power Audit of EU-Russia Relations*, EFCR 2007, https://www.ecfr.eu/publications/summary/a_power_audit_of_eu_russia_relations.
- Medina NATO radar to be deployed*, <https://www.kormany.hu/en/ministry-of-defence/news/medina-nato-radar-to-be>

- deployed?fbclid=IwAR10R2T-Z3qNdSKXMAwpaE8vfY-zw9csqgbqR64k8VliA8dN_hTOykSHXJzYw.
- Panyi Sz., *Russian diplomats caught spying in Hungary get expelled quietly as usual*, <https://www.direkt36.hu/en/orosz-diplomatakat-ertek-kemkedesen-magyarorszagon-es-szep-csendben-ki-is-szoritottak-oket/>.
- Pethő A., Zöldi B., *People close to Viktor Orbán's top advisor were involved in controversial golden visa program, confidential documents show*, <https://www.direkt36.hu/en/kiszivargott-dokumentumok-is-bizonyitjak-hogy-habony-kore-benne-volt-a-kotvenyuzletben/>.
- Prime Minister Viktor Orbán's speech at the 29th Bálványos Summer Open University and Student Camp*, <https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-29th-balvanyos-summer-open-university-and-student-camp>.
- Russian development bank's move to Hungary causes alarm*, <https://www.ft.com/content/2d19f912-41a4-11e9-9bee-efab61506f44>.
- Russian spy bank prepares for awkward birthday celebrations*, <https://www.themoscowtimes.com/2020/02/27/russian-spy-bank-prepares-for-awkward-birthday-celebrations-a69425>.
- Russian 'Trojan horse' bank stokes unease in Hungary*, <https://www.bangkokpost.com/world/1782334/russian-trojan-horse-bank-stokes-unease-in-hungary>.
- Tenczer G., *Drágább a felújított orosz metró, mint az új*, https://index.hu/belfold/budapest/2017/11/06/dragabb_a_felujitott_orosz_metro_mint_az_uj/.
- Terényi J., *Reflections on External Views about Russia and the Hungarian-Russian Relations*, „Foreign Policy Review” 2009, nr 1, s. 16-25.
- Trade agreement signed for Hungary to purchase 4.2 billion cubic meters of gas from Russia's Gazprom*, <http://abouthungary.hu/>

news-in-brief/trade-agreement-signed-for-hungary-to-purchase-42-billion-cubic-meters-of-gas-from-russias-gazprom/.

Trading Economics, *Trade economics – Hungary*, <https://tradingeconomics.com/hungary>.

Wiedemann T., *59 országból jött Magyarországra a húszezer letelepedési kötvényes*, <https://g7.hu/kozelet/20190116/59-orszagbol-jott-magyarorszagra-a-huszezer-letelepedesi-kotvenyes/>.

Europa Środkowa z uwagi na uwarunkowania geopolityczne jest szczególnym obszarem rosyjskich wpływów. Na przestrzeni ostatnich lat wpływy te nasiliły się po wybuchu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w 2014 r., kiedy to Federacja Rosyjska dążyła do destabilizacji państw UE i NATO w obliczu nałożonych sankcji. Cel ten wpisuje się w długofalową politykę Rosji w obszarze euroatlantyckim. Rosja oddziałuje na sytuację w regionie przy pomocy podobnych instrumentów i mechanizmów, jednak dobór konkretnych narzędzi i częstotliwość ich stosowania uzależnione są od specyfiki każdego z państw, zwłaszcza od jego słabych punktów. W przypadku Słowacji jest to brak dywersyfikacji źródeł energii, w Czechach – liczna reprezentacja dyplomatyczna, finansowanie i wsparcie ideologiczne dla środowisk eurosceptycznych i antynatowskich, zaś na Węgrzech – rozbudowana sieć relacji, w tym zarówno politycznych, jak i w sektorze prywatnym. Z analiz przeprowadzonych na potrzeby tej pracy wynika, że strategicznym celem polityki Rosji w Europie Środkowej jest zwiększenie uzależnienia od dostaw surowców energetycznych przy zmniejszającym się oddziaływaniu poprzez mechanizmy militarne. Równolegle należy podkreślić intensyfikację oddziaływania polityki informacyjnej Rosji w regionie przy pomocy różnych narzędzi i środków. Dodatkowego argumentu polityce Rosji w Europie Środkowej dostarcza wspólne dziedzictwo historyczne, które jest wykorzystywane w realizacji bieżących celów politycznych.

ISBN 978-83-66413-30-6

www.ies.lublin.pl